

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VERGİLƏR NAZİRLİYİ

Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının
83-cü ildönümünə həsr edilmiş
«Heydər Əliyev və vergi siyasəti»
mövzusunda elmi-praktiki konfransın

MATERİALLARI

T3(2A)
265

Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının
83-cü ildönümünə həsr edilmiş
«Heydər Əliyev və vergi siyasəti»
mövzusunda elmi-praktiki konfransın

MATERİALLARI

(11 may 2006-cı il)

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı-2006

239006

Redaktor:

A.F. Musayev

Nəşrə məsul şəxs:

A.Ə.Cahangirov

**Elmi-praktiki konfransın
təşkilat komitəsi**

Sədr: **F.Ə.Məmmədov** Azərbaycan Respublikası
vergilər naziri

Üzvlər: **N.Ə.Qasımov** Azərbaycan Respublikası
vergilər nazirinin müa-
vini, i.e.d., professor

Z.Ə.Səmədzadə Azərbaycan Respublikası
Milli Məclisinin İqtisadi
siyasət daimi komis-
siyasının sədri, Azər-
baycan Milli Elmlər
Akademiyaşının həqiqi
üzvü, Beynəlxalq
İqtisadçılar İttifaqının
vitse-prezidenti

A.F.Musayev Azərbaycan Respublikası
Vergilər Nazirliyinin Baş
idarə rəisi, i.e.d.,
professor, Azərbaycan
Milli Elmlər Akademi-
yasının müxbir üzvü

A.Ə.Cahangirov Azərbaycan Respublikası
Vergilər Nazirliyi
Aparatının rəhbəri, t.e.n.,
(məsul katib)

Q.V.Seyfullayev Azərbaycan Respublikası
Vergilər Nazirliyi
Maliyyə-Təsərrüfat
İdarəsinin rəisi

*Məmmədov F.Ə.
(Azərbaycan Respublikasının
vergilər naziri)*

Ümummilli lider Heydər Əliyev və vergi siyasəti

Hörmətli qonaqlar!

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Qədirbilən xalqımız hər il may ayının 10-da ulu öndər Heydər Əliyevin doğum gününü geniş şəkildə qeyd edir. Nə qədər ağır olsa da, üçüncü ildir ki, bu əlamətdar günü Heydər Əliyevsiz qeyd edirik. İllər ötdükcə onun əzəmətini daha aydın dərk edir, qoyub getdiyi tarixi irsinin, ideyalarının yüksək dəyərlərini dərinlən anlayırıq.

Ulu öndər XX yüzillikdə böyük bir tarixi missiyanı yerinə yetirmək qüdrətində olan nadir şəxsiyyət idi. Böyük xoşbəxtlikdir ki, belə bir şəxsiyyət Azərbaycan xalqının nümayəndəsidir. Ulu öndər dünyaya əvəzolunmaz lider kimi gəlmiş və dahi rəhbərlərə xas olan bütün ali keyfiyyətləri özündə birləşdirmişdi. Bu mənada Heydər Əliyev şəxsiyyətini tarixin ən böyük dövlət xadimləri ilə müqayisə etmək olar.

Heydər Əliyevin siyasi həyat yolu, əməlləri tarixin və xalqın yaddaşına ona görə əbədi həkk edilib ki, o, doğma Azərbaycanı ən ağır günlərində xilas edib. Digər tərəfdən, Azərbaycanı müstəqil bir dövlət kimi dünyaya tanıdan, onun xarici dövlətlər arasında layiqincə yer tutmasında ən çox xidməti olan şəxsiyyət məhz ümummilli lider Heydər Əliyev olmuşdur.

Tarixdə şəxsiyyətlərin böyüklüyü, onların miqyasları, bir tərəfdən, yaşadığı dövrdə gördüyü işlərin, yaratdıqlarının

əhəmiyyəti ilə ölçülürsə, digər tərəfdən, bu fəaliyyətin gələcək əks-sədaları, uzun illər hadisələrin axarına təsiri ilə müəyyənləşir. Bu baxımdan, ulu öndərin şah əsəri olan müasir Azərbaycan və onun inkişaf konsepsiyasının daimi olaraq müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin əsasını təşkil edəcəyi şübhəsizdir.

1993-cü ildə xalqın təkidlə tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev banisi olduğu milli dövlətçilik konsepsiyasının inkişafına təkən verdi. Dahi öndərin gərgin əməyi və uzaqgörən siyasəti nəticəsində Azərbaycan öz bütövlüyünü, dövlət müstəqilliyini qoruyub saxladı, xalqımız vətəndaş müharibəsi təhlükəsindən və qardaş qırğınından xilas oldu. Ölkədə getdikcə gərginləşən iqtisadi və siyasi böhranların qarşısı alındı, böyük quruculuq işlərinə başlanıldı və Azərbaycan dövlətçilik tarixinin yeni mərhələsinin əsası qoyuldu. Bununla da respublikada iqtisadiyyatın inkişafı və kompleks islahatların həyata keçirilməsinə real şərait yarandı.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu siyasət sayəsində Azərbaycan iqtisadiyyatı bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında yenidən quruldu, makroiqtisadi sabitliyin möhkəmlənməsi və iqtisadiyyatın tarazlı inkişafının təmin olunması sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanıldı. Həmin dövrdə iri miqyaslı islahatlara yönələn iqtisadi siyasətin ayrılmaz tərkib hissəsi olan vergi siyasətində də köklü dəyişikliklərin aparılması, vergi sisteminin müasir standartlar əsasında formalaşdırılması bir zərurət kimi qarşıda dururdu.

Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında vergi siyasətinin konsepsiyasının əsas konturları müəyyənləşdirilmiş və bu sahədə radikal islahatların aparılmasına başlanılmışdı.

Bu konsepsiyaya uyğun olaraq, müstəqil Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin təşəkkül prosesi iki mərhələdən ibarət olmuşdu.

1993-1996-cı illəri əhatə edən birinci mərhələdə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq bir sıra vergi növləri haqqında yeni qanunlar qəbul edilmiş, onların normativ hüquqi bazası və həyata keçirilməsi mexanizmləri formalaşdırılmışdı.

Yenice müstəqilliyini bərpa etmiş və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etməkdə olan Azərbaycanın zəngin təbii sərvətlərindən, o cümlədən neft və qaz sərvətlərindən xalqımızın rifahı naminə daha da səmərəli istifadə etmək məqsədilə inkişaf etmiş ölkələrin investorlarının cəlb olunması və onlara əlverişli şəraitin yaradılması qısa müddətdə radikal addımların atılmasını tələb edirdi. Ulu öndər Heydər Əliyev bu zərurəti nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının «Neft strategiyası»nın əsasını qoymuşdu. Ümummilli liderin siyasi cəhətdən dərin düşünülmüş, balanslaşdırılmış, iqtisadi və siyasi maraqları uzlaşdıra bilən «Neft strategiyası» əsində ölkə üçün həyati əhəmiyyətli bir çox layihələrin reallaşdırılmasını təmin edir. Bu strategiyaya uyğun olaraq, 1994-cü il sentyabrın 20-də Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti ilə dünyanın bir sıra məşhur neft şirkətləri arasında «Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda «Azəri», «Çıraq» yataqlarının və «Günəşli» yatağının dərinliklərində yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında» ilk Saziş imzalanmış və bu Saziş bütün dünyaya səs salan «Əsrin müqaviləsi» adlandırılmışdı. Bundan sonra neft və qaz sənayesində dünyanın ən qabaqcıl şirkətləri ilə Azərbaycanın yeraltı sərvətlərinin birgə istismarı barədə daha 21 Saziş imzalanmışdı.

Xarici investisiyaların Azərbaycana cəlb olunmasını stimullaşdırmaq məqsədilə ulu öndər Heydər Əliyevin müdrik təşəbbüsü əsasında hasilatın pay bölgüsü və əsas ixrac boru kəməri haqqında sazişlər çərçivəsində respublikamızda fəaliyyət göstərən müəssisə və şirkətlər üçün xüsusi vergi rejiminin tətbiq edilməsi qərara alınmışdı. Xüsusi vergi rejimi müəyyən dövr ərzində vergilərin hesablanması və ödənilməsinin xüsusi qaydasını nəzərdə tutur və belə şirkətlərin əlverişli fəaliyyətinin təmin olunmasına xidmət edir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında vergi sisteminin təşəkkül prosesinin ikinci mərhələsinə 1997-ci ildən etibarən başlanılmışdı. Həmin ildə vergitutma sahəsində mövcud olan bir sıra normativ hüquqi aktlar ölkədə aparılan iqtisadi islahatların tələblərinə cavab vermirdi və çox vaxt onların gedişinə süni maneçilik törədirdi. Ona görə də bu sahədə vahid və təkmil qanunvericilik bazasının yaradılması zərurəti meydana çıxmışdı. Bu səbəbdən də qeyd etdiyimiz problem ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən xüsusi olaraq nəzərə götürülmüş və qısa bir müddətdə Vergi Məcəlləsinin layihəsinin hazırlanması tapşırığı verilmişdi.

Bu tapşırığa əsaslanaraq, respublikanın qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə birlikdə beynəlxalq maliyyə qurumlarının nümayəndələri, mütəxəssislər, yerli və xarici iş adamları ilə görüşlər keçirilmiş və onların bu sahə üzrə fikir və tövsiyələri ümumiləşdirilərək Vergi Məcəlləsinin layihəsinin hazırlanmasına başlanılmışdı.

Vergi Məcəlləsi layihəsinin hazırlanması prosesində onun ayrı-ayrı hissələri dövlət başçısı yanında keçirilən müşavirələrdə dəfələrlə müzakirə edilmiş və layihə barədə dahi öndərimizin dəyərli tövsiyələri nəzərə alınmışdı.

Beynəlxalq təcrübə və milli xüsusiyyətlər nəzərə alınaraq hazırlanmış Vergi Məcəlləsi Milli Məclisdə geniş müzakirə olunaraq, 2000-ci ilin iyulunda qəbul edilmiş və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 avqust 2000-ci il tarixli 393 sayılı fərmanı ilə 2001-ci il yanvarın 1-dən etibarən qüvvəyə minmişdi.

Vergi Məcəlləsində əvvəllər tətbiq olunan 13 vergi növündən 9 vergi növü təsbit olundu. Əksər vergi növləri üzrə dərəcələr aşağı salındı, aksizə cəlb olunan malların siyahısı azaldıldı. Eyni zamanda, Vergi Məcəlləsinə əsasən vergi sistemi, vergitutmanın ümumi əsasları, vergilərin müəyyən edilməsi, ödənilməsi və yığılması qaydaları, vergi ödəyiciləri və dövlət vergi orqanlarının, habelə vergi münasibətlərinin digər iştirakçılarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələri, vergi nəzarətinin forma və metodları, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət və s. qaydalar müəyyən edildi.

Müdrək siyasətçi Heydər Əliyev respublikada milli istehsalın stimullaşdırılması, əlverişli investisiya mühitinin yaradılması və azad rəqabətin təmin olunmasına çox böyük üstünlük verirdi. Bu baxımdan, dahi öndərimizin bilavasitə göstərişi əsasında bir sıra qanunlar hazırlanaraq qəbul edilmişdi. Bu sənədlər kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi, özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin və digər təsərrüfat subyektlərinin vergi borclarının silinməsi, əhalinin əmanətləri üzrə ödənilən faiz məbləğlərindən, habelə investisiya qiymətli kağızları üzrə dividend və faizlərdən gəlir vergisinin tutulması üzrə güzəştlərin müəyyən edilməsini nəzərdə tuturdu.

Ölkədə böyük iqtisadi dəyişikliklərin baş verməsi iqtisadiyyatın sürətli inkişafı, vergi yükünün azaldılması və vergilər sahəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi ilə müşayiət olunmuşdu. Vergi siyasətinin əsas istiqamətlərinə müvafiq əlavə və dəyişikliklər "Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanunlarında öz əksini tapmışdı.

Vergi qanunvericiliyində aparılan fundamental dəyişikliklər artıq vergi xidmətinin inzibati strukturunda da adekvat islahatların həyata keçirilməsini zəruri etmişdir ki, həmin dövrdə vergi orqanlarının inzibati-təşkilati strukturunun yenidən qurulması qarşıda duran əsas məsələlərdən idi.

Müdrək siyasətçi Heydər Əliyev bu sahədə də uzaqqörən addım ataraq, 11 fevral 2000-ci il tarixli fərmanı ilə Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyinin bazasında Vergilər Nazirliyi yaradılması haqqında qərar qəbul etmişdi. Dövlət vergi siyasətinin həyata keçirilməsini, dövlət büdcəsinə vergilərin və digər daxilolmaların vaxtında və tam yığılmasını təmin edəcək və bu sahədə dövlət nəzarətini həyata keçirəcək mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı kimi Vergilər Nazirliyinin yaradılması, onun həm səlahiyyətlərinin, həm də ölkə iqtisadiyyatının inkişafında rolunun müəyyənləşdirilməsi ümummilli lider Heydər Əliyevin bu sahəyə göstərdiyi böyük diqqətin bariz nümunəsidir.

Vergilər Nazirliyi yaradıldıqdan sonra ümummilli lider Heydər Əliyevin verdiyi dəyərli tövsiyələrə əsaslanaraq, vergi orqanlarının strukturunun müasirləşdirilməsinə dair hazırlıq işlərinə başlanılmışdı. Vahid və çevik bir strukturun yaradılması məqsədi ilə qabaqcıl dünya təcrübəsi araşdırılmış, müxtəlif idarəetmə modelləri təhlil edilmiş və yekunda vergi

orqanlarının funksional əsasda fəaliyyət göstərən strukturunun tətbiqinə üstünlük verilmişdi.

Vergilər Nazirliyinin strukturunun funksional əsasda yenidən təşkilinə hazırlığın aparılması və vergi inzibatchılığının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması məqsədilə Nazirliyin ərazi üzrə Vergilər İdarəsinin pilot (təcrübə) strukturu təsdiq olunmuşdu. Məqsəd funksional əsasda fəaliyyət göstərəcək yeni strukturun təcrübədə yoxlanılması və onun səmərəlilik səviyyəsini müəyyən etmək idi. Bundan sonra pilot strukturun bütün bölmələri üzrə aylıq fəaliyyətinin səmərəliliyini müəyyən etmək üçün müvafiq monitoring keçirilmişdi. Monitoring nəticəsində pilot strukturun qarşıya qoyulmuş vəzifələrin icrası sahəsində effektiv fəaliyyət göstərdiyini nəzərə alaraq, 2000-ci ilin sonundan etibarən təcrübədə özünü doğruldan yeni strukturun digər rayonlarda da tətbiq edilməsi qərara alınmışdı.

Adekvat islahatlar Vergilər Nazirliyinin mərkəzi aparatında da aparılmışdı. Bu struktur bazar münasibətləri şəraitində ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin vergi orqanlarının qarşısında qoyduğu vəzifələrin daha ciddi surətdə yerinə yetirilməsinə və çevik vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə xidmət etməli idi. Beləliklə, vergi sistemində yaradılan yeni struktur əvvəlki strukturdan fərqli olaraq, vergi siyasətinin daha uğurlu həyata keçirilməsinə və vergilər sahəsində güclü nəzarət sisteminin tətbiqinə imkan verən mexanizm kimi müsbət keyfiyyətləri özündə birləşdirir.

Vergi sistemində növbəti struktur islahatları dahi öndərimiz Heydər Əliyevin 2002-ci ilin ortalarında yerli və xarici iş adamları ilə keçirdiyi görüşlərdən sonra təsdiq etdiyi tarixi fərmanların icrası məqsədilə həyata keçirilmişdi. Həmin

fərmanlar və vergilər sahəsində qəbul edilən digər sənədlərdən irəli gələn vəzifələrin icrası ilə bağlı aparılan təhlillər nəticəsində 2002-ci ilin sonunda vergi sistemində əsaslı struktur dəyişiklikləri aparılmışdı. Belə ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası və erməni işğalı nəticəsində müvəqqəti tərk edilmiş rayonlar istisna olmaqla, respublikanın bütün ərazisində rayon və şəhər vergi orqanları ləğv edilmiş, onların əvəzində hər biri bir neçə rayon və şəhəri əhatə edən 12 Ərazi Vergilər İdarəsi yaradıldı. Paytaxt üzrə 3 filialdan ibarət olan və Bakı şəhərinin 11 rayonunu əhatə edən Bakı şəhər Vergilər Departamenti təşkil edilmişdi.

Nəzərinizə çatdırmaq istərdim ki, Vergilər Nazirliyində aparılan genişmiqyaslı struktur və kadr islahatları, respublikanın 60 şəhər və rayon Vergilər idarələrinin ləğv edilməsi, vergi orqanı əməkdaşlarının sayının 40 faiz azaldılması ilk vaxtlarda hətta beynəlxalq ekspertlərə belə, çox riskli görünə də ulu öndərin daim diqqət və qayğısı ilə əhatə olunan Vergilər Nazirliyinin əldə etdiyi müvəffəqiyyətlər, qazanılmış uğurlar bu dahi şəxsiyyətin nə qədər uzaqqörən və qabaqcıl fikirli bir rəhbər olmasının bariz təcəssümüdür.

Vergi inzibatchılığının təkmilləşdirilməsinin tərkib hissəsi kimi vergi nəzarətinin gücləndirilməsi və səmərəliliyinin artırılmasına da xüsusi diqqət verilmişdi. Hələ 1996-cı ildə, respublikamızda iqtisadi canlanmanın vüsət aldığı dövrdə nəzarət işləri ilə məşğul olan dövlət orqanlarının fəaliyyəti, ümumilikdə, respublikanın iqtisadi böhrandan çıxmasında subyektiv maneələr yaradırdı, iqtisadi islahatların tələblərinə cavab vermirdi və çox vaxt onların gedişinə süni maneçilik törədirdi. Bununla əlaqədar, ölkə prezidenti tərəfindən 17 iyun 1996-cı il tarixli «İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə

dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə» və 7 yanvar 1999-cu il tarixli «Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında» fərmanlar təsdiqləndi. Məqsəd iqtisadi münasibətlərin səviyyəsinə uyğun müvafiq dövlət nəzarəti mexanizmini tətbiq etmək, həmin nəzarətin daha məqbul vasitələrini seçmək, bazar münasibətlərinin inkişafına mənfi təsir göstərəcək halları aradan qaldırmaq, sahibkarlığın inkişafı, yerli və xarici iş adamlarının fəaliyyətinə əsassız müdaxilələrin qarşısını almaq, vətəndaşların və hüquqi şəxslərin qanuni mənafələrini qorumaqdan ibarət olmuşdu.

Fərmanların tələblərindən irəli gələrək, vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində kompleks islahatlar həyata keçirilmişdi. Bu zaman qarşıda duran əsas vəzifələr əsassız, çox vaxt bir-birini təkrar edən və intizamlı vergi ödəyicilərinin haqlı narazılığına səbəb olan yoxlamaları aradan qaldırmaq, eyni zamanda, aparılan yoxlamaların səmərəliliyini yüksəltmək və operativliyini təmin etmək, yoxlamaların əsaslılığını təmin edən mükəmməl qanunvericilik bazası yaratmaqdan ibarət olmuşdu.

Bu məqsədlə vergi orqanları tərəfindən aparılan vergi yoxlamaları əsaslı təhlil olunmuş və burada mövcud boşluqlar aşkar olunaraq onların aradan qaldırılmasına dair müvafiq dəyişikliklər edilmişdi. Dəyişikliklər səyyar vergi yoxlamalarının dövrilik prinsipinə əsasən yox, qanun pozuntusuna yol verən, vergidən yayınan intizamsız vergi ödəyicilərində aparılmasını nəzərdə tuturdu. Eyni zamanda, aparılan yoxlamaların keyfiyyəti və səmərəliliyinin artırılması, əsassız yoxlamaların qarşısının alınması məqsədilə hələ 2000-ci ilin

əvvəllərində «Səyyar vergi yoxlamalarının təyin olunmasına dair» tələblər hazırlandı və Nazirliyin müvafiq əmri ilə təsdiq olundu. 2002-2003-cü illərdə həmin tələblər daha da təkmilləşdirilərək, yoxlamaların zəruriliyinin ətraflı və tam şəkildə əsaslandırılmasına yönəldilmiş tələblərə ciddi nəzarət olunması mexanizmi qurulmuşdu.

Vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində aparılan dəyişikliklər vergi nəzarətinin bütün formalarının sivil metodlarla həyata keçirilməsini təmin etməyə xidmət etmişdi. Burada əsas diqqət səyyar vergi yoxlamalarının sayının azaldılması və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, ən əsası kameral yoxlamaların səmərəliliyinin artırılmasına verilmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər artıq öz müsbət nəticələrini göstərmişdir. Məlumat üçün qeyd edim ki, 2005-ci ildə vergi orqanları tərəfindən 4692 vergi ödəyicilərində səyyar vergi yoxlaması aparılmışdır ki, bu da faktiki fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin 3,7 faizini təşkil edir. 2005-ci ildə aparılan səyyar vergi yoxlamalarının sayı 2000-ci ilə nisbətən 3361 ədəd və ya 41,7 faiz azaldılmış, keyfiyyəti isə artırılmışdır. Belə ki, ötən il aparılan səyyar vergi yoxlamaları nəticəsində əlavə hesablanan vəsait 165,7 milyon manat təşkil etməklə, 2000-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 142,1 milyon manat və ya 7 dəfə çox olmuşdur.

Analoji nailiyyətlər vergi nəzarətinin digər formaları, o cümlədən kameral vergi yoxlamaları və operativ vergi nəzarəti sahəsində də müşahidə edilməkdədir.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi tədbirləri çərçivəsində müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqinə də böyük

əhəmiyyət verilmişdi. Məlum olduğu kimi, ümummilli lider Heydər Əliyevin 17 fevral 2003-cü il tarixində təsdiq etdiyi «Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)» ölkəmizin sosial-iqtisadi həyatında və inzibati-idarəetmə sahəsində mühüm bir texnoloji mərhələnin əsasını qoymuşdu. Bu sənəd Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin formalaşdırılması prosesini sürətləndirməklə yanaşı, ölkənin ümumdünya elektron informasiya məkanına inteqrasiyasını şərtləndirmişdi.

Bu strategiyadan irəli gələn vəzifələr ötən müddətdə həyata keçirilən vergi islahatlarında da öz fəal əksini tapmışdır. Əsaslı ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş iqtisadi siyasət kursu bu gün onun layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

2005-ci il Azərbaycanın vergi xidməti üçün keyfiyyətə yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoydu. Belə ki, möhtərəm Prezident cənab İlham Əliyevin 12 sentyabr 2005-ci il tarixdə imzaladığı «Vergi inzibatchılığının təkmilləşdirilməsi üzrə Dövlət Proqramı (2005-2007-ci illər)», həmçinin 21 oktyabr 2005-ci il tarixdə təsdiq etdiyi «Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı»nın (Elektron Azərbaycan) qəbul edilməsi vergi orqanları qarşısında çox mühüm vəzifələr müəyyənləşdirmişdir. Bunlara dövlət idarəçiliyinin müasir Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması istiqamətində təkmilləşdirmələrin aparılması, vergi orqanları ilə vergi ödəyicilərinin arasında texnoloji baxımdan mükəmməl elektron əlaqələrin yaradılması, müasir kompüter və proqram təminatları,

geniş təhlil bazasına malik informasiya sistemlərinin qurulması aiddir.

Vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi sahəsində son illərin ən mühüm nailiyyətlərindən biri də «Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi (AVİS)» layihəsinin həyata keçirilməsidir. AVİS layihəsi elektron hökumətin qurulması istiqamətində həyata keçirilən mühüm bir layihələrdən olmaqla, vergi sahəsində çox mühüm texnoloji dəyişikliklərə səbəb olacaq.

Bu layihənin reallaşdırılması nəticəsində Azərbaycanın vergi xidməti təkcə MDB ölkələri arasında deyil, həm də Şərqi Avropada ən modern informasiya texnologiyasına malik xidmətlərdən birinə çevriləcəkdir.

AVİS layihəsinin əsas məqsədi çevik və yararlı vergi siyasətinin həyata keçirilə bilməsi üçün fəal bir texnologiya dəstəyini təmin etməkdir. Bu, yerli vergi orqanlarının işlərinin avtomatlaşdırılması, digər dövlət orqanları ilə inteqrasiyanın şəbəkələşməsini, müxtəlif iqtisadi təhlil və proqnozların həyata keçirilməsini təmin edəcək.

Vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi sahəsində görülən işlər beynəlxalq vergi münasibətlərinin genişləndirilməsini zəruri etmişdi. Bu tədbir respublikamızda milli bazarın dünya bazarı ilə, milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatı ilə intensiv inteqrasiyanın düzgün təşkil edilməsi siyasətinə uyğun olaraq, «Gəlirə və əmlak vergisinə münasibətdə iqiqat vergitutmanın aradan qaldırılması haqqında» bir sıra ölkələrlə dövlətlərarası beynəlxalq sazişlərin imzalanmasını nəzərdə tuturdu. Bu sahədə mühüm işlər görülmüş və hazırda Azərbaycanla 18 ölkə arasında belə sazişlər qüvvədədir. Bu ölkələrdən Avstriya, Almaniya, Böyük Britaniya, Litva, Norveç, Polşa, Rumıniya, Türkiyə, Fransa, Çin, MDB dövlətlərindən isə

Belarus, Qazaxıstan, Moldova, Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan, Özbəkistan və başqalarının adlarını sadalamaq olar.

Vergilər sahəsində beynəlxalq münasibətlərin inkişaf etdirilməsi, dünya dövlətləri və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində də çox mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdi. Bu tədbirlər vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və onun vahid hüquqi bazasının yaradılması, vergi inzibatchılığının səmərəliliyinin artırılması, vergi ödəyicilərinə xidmətin təşkili, vergi nəzarətinin gücləndirilməsi, kadr potensialının bilik və bacarığının artırılmasına müsbət təsir göstərmişdi.

Beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində bir sıra təşkilatlar, o cümlədən Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, ABŞ Xəzinədarlıq Departamenti, Avropa İttifaqı, Avropadaxili Vergi Administrasiyaları Təşkilatı, İqtisadi İnkişaf və Əməkdaşlıq Təşkilatı xüsusi ilə fərqlənmişlər.

Ulu öndər Heydər Əliyevin respublikamızda demokratik dövlət quruculuğu və sivil vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkülü yolunda apardığı siyasətə uyğun olaraq, vergi siyasətinin digər bir prioritet istiqaməti vergi ödəyicilərinin hüquqlarının müdafiəsi və onlara yüksək səviyyəli xidmətin göstərilməsidir. Bu məqsədlə Vergi Məcəlləsinin 100-dən artıq maddəsi bu və ya digər formada vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunması və qanuni maraqlarının təmin olunmasına həsr edilmişdi. Belə ki, Məcəllənin 15 maddəsində vergi qanunvericiliyinə əməl olunması sahəsində vergi ödəyicilərinin hüquqları müəyyən edilmiş, 3 maddədə vergi yoxlaması keçirildikdə qanunsuz zərərin vurulmasının yolverilməzliyi, 12 maddədə vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb

olunması və şəxsin təqsirini istisna edən hallar, 3 maddədə şikayət verilməsi qaydası təsbit olunmuşdu və s.

2000-ci ildən başlayaraq, vergi xidmətinin tarixində ilk dəfə olaraq vergi təbliğati, vergi ödəyicilərinin vergi məsələləri üzrə məlumatlandırılması, əhalidə vergi mədəniyyətinin və təfəkkürünün formalaşdırılması sahəsində işlərin təşkili respublikanın vergi sistemində aparılan islahatlara paralel olaraq həyata keçirilməkdədir. Vergi ödəyicilərinə xidmət üzrə hələ 2000-ci ildə MDB-yə üzv dövlətlər arasında ilk dəfə olaraq respublikamızın yerli vergi orqanlarında məlumatlandırma şöbələri yaradıldı. Vergilər Nazirliyinin funksional idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi, vergi ödəyicilərinin məlumatlandırılması və vergi təbliğati tədbirlərinin gücləndirilməsi, yerli vergi orqanlarında xidmət işinin yüksək səviyyədə təşkilinin təmin olunması məqsədilə 2002-ci ilin sonunda Nazirliyin Mərkəzi aparatında Vergi ödəyicilərinə xidmət idarəsi təşkil edildi.

Vergi ödəyicilərinin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi işləri mütəmadi olaraq həyata keçirilir. Bu sahədə vergi ödəyiciləri ilə görüşlər keçirilir, onları narahat edən məsələlərə aydınlıq gətirilir. Həmçinin, vergi ödəyicilərinin vergi qanunvericiliyi ilə bağlı sualları cavablandırılır, bəyannamələrin tərtib edilməsi, vergi uçotu qaydaları, vergi öhdəlikləri izah edilir, hesabat formaları və digər vacib sənədlər onlara təqdim edilir.

Vergi ödəyicilərinə keyfiyyətli və operativ xidmətin göstərilməsi məqsədilə 2003-cü ildə Vergilər Nazirliyi tərəfindən MDB-də analoqu olmayan «195» nömrəli vahid telefon-məlumat xidməti təsis edilmişdir. Hazırda bu xidmət

2006-cı ilin may ayının 1-dən etibarən respublikanın bütün ərazisini əhatə edir.

2000-ci ildən etibarən Vergilər Nazirliyinin rəsmi internet saytı fəaliyyət göstərir ki, bu sayt vasitəsilə qanunvericilikdə baş verən dəyişikliklər, vergilərə dair normativ aktlar operativ qaydada vergi ödəyicilərinə çatdırılır. Vergi ödəyiciləri tərəfindən mövcud bəyannamələrin və vergi ödəyicilərinin uçotuna dair sənəd formalarının əldə edilməsi imkanlarını genişləndirmək məqsədilə onların elektron formaları hazırlanmış və internet saytında yerləşdirilmişdir.

Vergilər Nazirliyinin internet saytında vergi ödəyicilərinə vergilər naziri ilə birbaşa əlaqə üçün şərait də yaradılmışdır. Məqsəd vergilərlə bağlı yaranan problemlərini həll edə bilməyən və əsaslandırılmış şikayətləri ilə yerli vergi orqanlarından qaneedicə yardım və məlumat ala bilməyən vergi ödəyicilərinə birbaşa vergilər nazirinə müraciət etmək imkanının verilməsidir.

Vergi maarifləndirilməsi sahəsində görülən işlər çərçivəsində Vergilər Nazirliyinin mətbu orqanları olan «Vergilər» qəzeti 2000-ci ildən, «Azərbaycanın Vergi Xəbərləri» jurnalı isə 2003-cü ildən etibarən nəşr olunmaqdadır. Bu nəşrlər vasitəsilə mütəmadi olaraq vergi sistemində baş verən yenilikləri, vergitutma ilə bağlı analitik materialları və digər məlumat xarakterli məqalələri oxuculara təqdim edilir.

Vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi ilə bağlı sizin diqqətinizə çatdırdığım məsələlər müdrik siyasətçi Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən iri miqyaslı işlərin yalnız çox az bir hissəsini təşkil edir. Ulu öndərin müstəqil Azərbaycan respublikası üçün gördüyü işlər və verdiyi töhfələr barədə fikirləri qısa zaman çərçivəsinə

sığışdırmaq mümkün deyil. Lakin bu insan qısa zaman daxilində bütöv bir xalqın taleyini, bütöv bir dövlətin müstəqillik kimi arzularının reallaşmasını təmin edə bilmişdir. Bu da bir daha ulu öndər Heydər Əliyevin dahi və təkrarolunmaz şəxsiyyət olduğunu təsdiqləyir.

Sonda böyük fəxrlə qeyd etmək istəyirəm ki, əsası ümummilli liderimiz tərəfindən qoyulmuş mükəmməl dövlətçilik konsepsiyasını Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı, respublika prezidenti cənab İlham Əliyev bu gün müvəffəqiyyətlə həyata keçirir və vergi orqanı əməkdaşları bu konsepsiyanın uğurla davam etdirilməsində yaxından iştirak etmələrindən böyük şərəf duyurlar.

*Rəhimov M.S. (Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin iqtisadi siyasət məsələləri
üzrə dövlət müşaviri xidmətinin iqtisadi
siyasət məsələləri şöbəsinin müdiri, i.e.n.)*

Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinin zəruriliyi

1. Dövlət müstəqilliyi və yeni iqtisadi siyasətin formalaşması

XX əsrin axırını on illiyində Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyi qazanmaqla özünün gələcək müqəddəratının həllini öz əlinə aldı. Bu, Azərbaycan dövlətçiliyinin tarixində dönüş rolu oynayan çox mühüm bir hadisədir. Lakin, təəssüflər olsun ki, müstəqilliyin ilk dövrü Azərbaycan üçün çox ağır illər oldu. Ölkəyə erməni təcavüzü ərazilərin itirilməsi, çoxsaylı insan tələfatı, yüz minlərlə adamın evindən-əşiyindən qaçqın düşməsi ilə nəticələndi.

Eyni zamanda, həmin dövrdə ölkə daxilində yaranmış vəziyyət, müxtəlif qruplaşmalar, münafişələr Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təhlükə altına aldı. Təbii ki, belə bir şəraitdə iqtisadi məsələlərin həlli ön planda ola bilməzdi. 1993-cü ildə xalqın tələbi və təkidi ilə Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin təməlini qoydu. Məhz Heydər Əliyev fenomeni yaranmış vəziyyətdən çıxış yolu tapa bilərdi və o, qısa zaman çərçivəsində bu sabitliyi yaratmağa nail oldu. Bununla da ölkədə iqtisadi islahatların aparılmasına şərait yaratdı və özü bilavasitə bu islahatlara istiqamət verdi və həyata keçməsinə rəhbərlik etdi.

2. Vergi islahatları iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi kimi
Özünün iqtisadi inkişafında bazar iqtisadiyyatı yolunu seçmiş ölkədə dağılmış iqtisadi sistemin və kommunist ideologiyasına söykənən iqtisadi münasibətlərin əvəzinə yeni sistem və yeni iqtisadi münasibətlər qurmaq lazım idi. Bütün istiqamətlərdə və bütün sahələrdə olduğu kimi, vergi sahəsində də yeni vergi siyasəti formalaşdırmaq və yeni vergi sistemi qurmaq tələb olunurdu. Bu zərurət hər şeydən əvvəl ondan irəli gəlirdi ki, vergi sistemi dövlətin əsas dayaqlarından biri kimi dövlətçiliyin inkişafında, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin təmin olunmasında və iqtisadiyyatın, xüsusilə sosial sahənin inkişafında əvəzsiz rola malikdir. Ona görə də vergi qanunvericiliyinin yaradılması ölkənin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, onun sosial-iqtisadi inkişafında çox vacib mərhələdir.

3. Vergi Məcəlləsinin qəbulu vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsində mühüm mərhələdir

Dövlət müstəqilliyinin ilk illərində, yəni 2000-ci ilədək olan dövrdə Azərbaycanda vergi qanunvericiliyi ayrı-ayrı vergi növləri üzrə qəbul edilmiş qanunlardan ibarət idi. Keçmiş dövrdən miras qalan bu ənənə ölkədə vergilərin yığılmasının hüquqi bazasını müəyyən mənada təmin etsə də, həmin qanunlar günün tələblərinə cavab vermirdi, dövlətin vahid vergi siyasətinin formalaşması və vergi işinin düzgün qurulması üçün yaramırdılar. Bunları nəzərə alaraq, dövlət başçısı Heydər Əliyevin tapşırığı ilə beynəlxalq standartlara cavab verən vergi qanunvericiliyinin yaradılması işlərinə başlandı. Beynəlxalq maliyyə qurumları ilə, ilk növbədə Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı ilə birgə bir neçə il gərgin əməyin nəticəsində 1999-cu ilin sonunda o dövr üçün

dünyada mövcud mütərəqqi vergi praktikasını özündə əks etdirən Vergi Məcəlləsinin layihəsi yaradıldı. Uzun və ədalətli müzakirələrdən keçərək, 2000-ci ildə Milli Məclis tərəfindən qəbul olundu.

Fikrimcə, qəbul edilmiş Vergi Məcəlləsinin üstün cəhətlərindən biri ondan ibarətdir ki, bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, bu sənəd vergilərlə bağlı bütün məsələləri, o cümlədən vergi ödəyicilərinin və vergi orqanlarının vəzifə və hüquqlarını, onların arasındakı münasibətləri, vergilərin ödənilməsi qaydalarını, vergi nəzarətinin formalarını, yoxlamaların aparılmasını, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti, ölkədə tətbiq olunan bütün vergi növlərini, vergi dərəcələrini, vergi güzəştlərini, vergilərdən azadolmaları və çoxsaylı məsələlər üzrə hüquqi və iqtisadi normaları sistem şəklində özündə birləşdirir.

4. Vergi Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Vergi Məcəlləsi bu sahədə qanunvericiliyin formalaşmasında mühüm addım olsa da, onun qəbulu heç də o demək deyildir ki, bununla vergi sistemi ilə bağlı bütün problemlər birdəfəlik və tam həll edildi. 2000-ci ildə qəbul edilmiş Vergi Məcəlləsi ölkədə qanunvericiliyin inkişafında, o cümlədən iqtisadi qanunvericiliyin inkişafında çox əhəmiyyətli mərhələdir. İqtisadi münasibətlərin həllində, onların hüquqi tənzimlənməsində Vergi Məcəlləsinin rolu böyükdür. Eyni zamanda, iqtisadi proseslər inkişaf etdikcə, Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı prinsipləri bərqərar olduqca, ölkənin bəynəlxalq iqtisadi sistemə inteqrasiyası gücləndikcə, sahibkarlığın inkişafı geniş vüsət aldıqca və idarəetmə sistemi təkmilləşdikcə Vergi Məcəlləsinin yeniləşməsi zərurəti də həmişə gündəlikdə olmuşdur. Belə ki, qəbulundan keçən 6 il

yaxın müddət ərzində ölkədə aparılan iqtisadi siyasətə uyğun olaraq, Vergi Məcəlləsinə onun keyfiyyətini daha da yaxşılaşdıran bir sıra dəyişikliklər edilmişdir.

Bu dəyişikliklər müxtəlif istiqamətlər üzrə aparılmış və onların hamısı ölkədə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə xidmət etmişdir. Vergi yükünün azaldılması və vergitutma bazasının genişləndirilməsi son illər Vergi Məcəlləsinə edilən dəyişikliklərin ana xəttini təşkil etmişdir.

Konkret dəyişikliklərə gəldikdə isə, onların bir neçəsinin üzərində dayanmaq istərdim. Demək olar ki, keçən dövr ərzində bütün vergi növləri üzrə vergi dərəcələri mütəmadi olaraq aşağı salınmışdır. Bu, xüsusilə hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinə və fiziki şəxslərin gəlir vergisinə aiddir. Əvvəllər mənfəət vergisinin vergi dərəcələrində ayrı-ayrı vergi ödəyiciləri üzrə mövcud olan diferensiallaşma aradan qaldırıldı və hamı üçün vahid vergi dərəcəsinin tətbiqi təmin olundu. Eyni zamanda, bu vahid vergi dərəcəsi də ildən-ilə azaldılaraq, 35 faizdən 22 faizə endirilmişdir.

Fiziki şəxslərin gəlir vergisi əgər əvvəllər gəlirin məbləğinə görə 5-6 faiz dərəcəsi ilə ödənilirdisə, keçən illər ərzində təkmilləşdirilmiş və hazırda cəmi 2 faiz dərəcəsi ilə ödənilir. Həmin verginin yuxarı vergi dərəcəsi 55 faizdən 35 faizədək azaldılmışdır. Bununla yanaşı, əmək haqqının vergiyə cəlb olunmayan hissəsi 40 min manatdan 165 min manatadək artırılmışdır (4 dəfədən çox). Keçən dövr ərzində digər vergilər üzrə (əmlak vergisi, yol vergisi, sadələşdirilmiş vergi) vergi dərəcələri əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmışdır.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə aqrar bölmənin inkişafını stimullaşdırmaq və regionlarda inkişafını dəstəkləmək məqsədilə bütövlükdə bu sahə bütün vergilərdən (torpaq vergisi

istisna olmaqla) azad edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün Azərbaycan ayrı-ayrı vergi dərəcələrinin səviyyəsinə görə və bütövlükdə istehsalçının vergi yükünə görə heç də inkişaf etmiş ölkələrdən fərqlənmir.

Vergi Məcəlləsinə edilən dəyişikliklər arasında vergi nəzarətinin gücləndirilməsi, vergidən yayınmanın qarşısının alınması, vergi yoxlamalarının təkmilləşdirilməsi vergi sisteminə şəffaflığın artırılması, vergi inzibatçılığının müasirləşdirilməsi kimi məsələlər xüsusi yer tutur.

Vaxtilə mərhum Prezident Heydər Əliyevin bilavasitə iştirakı ilə hazırlanan Vergi Məcəlləsi hələ uzun illər Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına xidmət edəcəkdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi varisi İlham Əliyevin rəhbərliyi altında gələcəkdə vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ölkəmizin hərtərəfli inkişafını təmin edəcək, əhalinin rifahının daha da yaxşılaşdırılmasına xidmət edəcəkdir.

Səmədzadə Z.Ə. (Milli Məclisin İqtisadi siyasət daimi komissiyasının sədri, Beynəlxalq İqtisadçılar İttifaqının vitse-prezidenti, Azərbaycan İqtisadçılar İttifaqının sədri, i.e.d., MEA-nın həqiqi üzvü)

**Müasir dövrün böyük strateji
Heydər Əliyev xoşbəxt
gələcəyi olan bir dövlət qurdu**

Lider və dövlət, lider və inkişaf - bunlar bir-birilə sıx vəhdət təşkil edir. Lideri olmayan dövlət heç vaxt tərəqqi edə bilməz. Lideri olmayan dövlət heç vaxt tanıma, beynəlxalq aləmdə nüfuz qazana bilməz. Lideri olmayan dövlət üzləşdiyi tələpə yüklü problemləri həll edə bilməz, dinamik və sabit inkişafdan qalar. Lideri olmayan dövlətin xalqı həmişə narahat yaşayar. Dünyanın inkişaf tarixi bütün bunlara əyani sübutdur. Bu gün qloballaşan dünyada ən məşhur siyasətçilər, proqnozlaşdırıcılar şəxsiyyətin təntənəsi faktorunu müasir dövrün ən aparıcı inkişaf amillərindən sayırlar.

Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevi özünün ümummilli lideri hesab edir. Ona görə ki, Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətinin, Azərbaycan xalqının taleyində müstəsna rol oynayıb, indiyə qədər heç kim tərəfindən edilməyən bir tarixi missiyanı uğurla, fədakarcasına yerinə yetirib.

Onun qurduğu müstəqil Azərbaycan dövləti tanınır, beynəlxalq aləmdə böyük nüfuzla malikdir. Bu dövlət üzləşdiyi tələpə yüklü problemləri həll edir, dinamik və sabit inkişaf edir. Bütün dünya Heydər Əliyevi XX əsrin yetişdirdiyi böyük şəxsiyyətlərdən hesab edir. Azərbaycan iqtisadiyyatının Heydər Əliyev dövrü çox ciddi, geniş miqyaslı araşdırmalar üçün böyük

miqyaslı, həm də zəngin bir məktəbdir və bu dövrün daha et-
raflı və sistemli təhlilinə ehtiyac vardır.

Bu bir həqiqətdir ki, Sovetlər İttifaqına daxil olan müttəfiq
respublikaların rəhbərləri, bir qayda olaraq, ittifaq tərəfindən
müəyyən edilən "oyun qaydaları" əsasında fəaliyyət göstərir-
dilər. Hər bir mühüm məsələ SSRİ dövlətinin nəzarətində idi.
Lider kimi fəaliyyət göstərmək üçün çoxlu məhdudiyətlər var
idi.

1969-cu ildə Azərbaycanın rəhbəri seçilən Heydər Əliyev
də bütün bu məhdudiyətlərlə, çətinliklərlə üzləşməli oldu.
Üstəlik də respublika iqtisadiyyatında, sözün əsl mənasında,
ağır vəziyyət yaranmışdı: bütün əsas sosial-iqtisadi göstərici-
lərə görə Azərbaycan ittifaqda axırıncı yeri tuturdu.

Heydər Əliyev əsl liderə məxsus olan keyfiyyətlərdən
uğurla istifadə edərək, respublika hökumətini, bütün idarəetmə
strukturlarını iqtisadiyyatda yaranmış geriliyin aradan qaldırıl-
ması işinə səfərbər etdi. Respublika iqtisadiyyatında qaynar
həyatın formalaşması üçün bütün imkanlar və vasitələr hərə-
kətə gətirildi ki, bütün bunlar da öz bəhrəsini verdi: milli gəlir,
sənaye, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalındakı 60-cı illər-
dəki gerilik aradan qaldırıldı, yeni keyfiyyətli inkişafın funda-
mental əsaslarının möhkəmləndirilməsi üçün xeyli iş görüldü.

Heydər Əliyev xalqın, respublikasının inkişafı naminə
sərt planlaşma sisteminin bu gün də dünyada inkar edilməyən
üstünlüklərindən məharətlə istifadə edir, ittifaq nazirlikləri ilə
birlikdə istehsal, onun maddi, maliyyə resursları ilə təminatı
məsələlərinin həllinə nail olurdu.

Heydər Əliyev qəti qərara gəlmişdi ki, respublika iqtisadiy-
yatının uzaq gələcəyə inkişafı elmi-texniki tərəqqini müəyyən
edən sahələrin daha üstün inkişaf etməsindən çox asılı olacaq-

dır. Bu strateji xətti həyata keçirmək üçün Heydər Əliyev tita-
nik fəaliyyət göstərdi, ciddi maneələrin aradan qaldırılmasına
nail oldu. 1976-cı ildə Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Soveti
Azərbaycanda sənayenin strukturunun təkmilləşməsinə dair
çox mühüm sənədi qəbul etdilər. Heydər Əliyevin bilavasitə
rəhbərliyi ilə Azərbaycan sənayesinin inkişaf tarixində mühüm
rol oynayan bu proqramın uğurla reallaşması üçün böyük təşki-
lati iş aparıldı.

1978-ci ilin iyun ayında Azərbaycan KP MK-nın büro-
sunda Heydər Əliyevin sədrliyi ilə sənayedə əmək məhsuldar-
lığının yüksəldilməsi tədbirləri haqqında məsələ müzakirə
edildi. Büroya problemlə əlaqədar olaraq materialların hazırlan-
masında iştirak etdiyim üçün mən də dəvət olunmuşdum.
MK-nın şöbə müdiri mərhum Firudin Əliyevin məlumatı və
büro üzvlərinin çıxışından sonra Heydər Əliyev konkret və
inandırıcı faktlarla Azərbaycan sənayesinin imkanlarını və elə-
cə də gələcək inkişaf istiqamətləri ilə bağlı fundamental əhə-
miyyət kəsb edən fikirlərini açıqladı. Texniki tərəqqi, maddi
və əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması, iqtisadi və
maddi həvəsləndirmə metodlarının təkmilləşməsi, sənayedə
struktur dəyişikliklərinin daha da sürətləndirilməsi, əməyin və
istehsalın təşkili məsələlərinə diqqətin artırılmasını xüsusilə
vurguladı. Görülmüş tədbirlər nəticəsində 1971-1975-ci illərdə
respublikamızın bu göstəriciyə görə ittifaqda geri qalmasına
son qoyuldu.

Ümumiyyətlə, 70-ci illərdə əmək məhsuldarlığının sürətli
artımı respublika iqtisadiyyatının çox güclü faktoruna çevrildi.
Böyük qürur hissi ilə qeyd etməliyik ki, bu illərdə yüksək sə-
mərəlilik uğrunda əməksevər xalqımızın mübarizəsi onun şanlı
tarixinin qızıl səhifələridir. Bu gün də bizimlə əməkdaşlıq

edən xarici şirkətlərin rəhbərləri, menecerləri yerli mütəxəssis və fəhlələrin iş qabiliyyəti, bacarığına, məharətinə heyran qalırlar, onların əməyə münasibətini yüksək qiymətləndirirlər.

Heydər Əliyevin öz dövləti, xalqı qarşısında tarixi xidmətlərindən biri də odur ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, yeni-yeni sənaye sahələrinin, istehsal obyektlərinin istifadəyə verilməsi məqsədilə keyfiyyətli investisiya strategiyasını hazırladı və onun uğurlu həllinə nail oldu.

XX əsrin əvvəllərində, həmçinin sovet hakimiyyəti dövründə Azərbaycan iqtisadiyyatında əsas rolunu neft sənayesi oynayırdı. Böyük Vətən müharibəsi illərində SSRİ-nin neftə olan tələbatının 70%-dən çoxu Bakının payına düşürdü. Ona görə də investisiyaların həlledici hissəsi bu sahəyə yönəldilirdi. Lakin iqtisadiyyatın birtərəfli inkişafı bir çox problemlər yaradırdı. Heydər Əliyev iqtisadiyyatın maddi-texniki bazasında yaranmış geriliyin aradan qaldırılması, qeyri-neft sahələrinin üstün inkişafının təmin edilməsi üçün əsaslandırılmış təkliflər hazırladı.

1976-cı ildə Azərbaycan KP MK-nın plenumu əsaslı tikintinin daha da yaxşılaşdırılması məsələlərini müzakirə etdi. Materialları hazırlayan işçi qrupunda mən də iştirak edirdim. Plenuma çox ciddi hazırlıq gəldi. Ayırı-ayrı sahələr, iri müəssisələr üzrə təhlillər, hesablamalar aparılır, ittifaq nazirlikləri qarşısında istehsalın rekonstruksiya edilməsi, yeni avadanlıqların alınması, maddi-texniki təchizatın yaxşılaşdırılması məsələləri araşdırılır, bir sözlə, Azərbaycan iqtisadiyyatının maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi üçün son dərəcə zəruri olan tikinti kompleksinin inkişaf istiqamətləri müəyyən edilirdi.

Görülmiş tədbirlər nəticəsində istifadəyə verilən əsas fondların miqdarı 8-ci beşillikdəki göstəriciyə nisbətən 1,7 dəfə artdı, əsaslı vəsait qoyuluşunun səmərəlilik göstəriciləri xeyli yaxşılaşdı. Bir faktı qeyd edək. 1960-1970-ci illərdə milli gəlirin bir faiz artması əsaslı vəsait qoyuluşunun 1,3 faiz, 1976-1980-ci illərdə isə 0,8 faiz artması ilə müşayiət edilmişdi. SSRİ üzrə, əksinə, milli gəlirin bir faiz artımı əsaslı vəsait qoyuluşu göstəricilərinin xeyli dərəcədə pisləşməsi ilə müşayiət edilirdi. Heydər Əliyev əsl liderə xas olan nailiyyətlərə də tələbkarlıqla yanaşdı, iqtisadiyyatın maddi-texniki bazasının daha da möhkəmlənməsi, əsas istehsal aparatının yenilənməsi, istehsal potensialından istifadənin səmərəliliyinin artırılmasını ön plana çəkdi. Bu məqsədlə tikinti kompleksinin inkişafı ilə bağlı ittifaq hökuməti qarşısında daha cəsarətli, miqyası etibarilə daha tutumlu məsələlər qaldırdı və onların həllinə nail oldu.

Heydər Əliyevin Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf etdirməklə bağlı müəyyən etdiyi strategiyada aqrar sektor xüsusi yer tuturdu. Altmışıncı illərdə Azərbaycan kəndində əhalinin yarısı yaşayırdı, kənd təsərrüfatında istehsal olunan milli gəlir də böyük çəkiyə malik idi. Amma bu mühüm sahənin göstəricilərinin səviyyəsi ciddi narahatlıq doğururdu. İstehsal zəif artırdı, güzəran isə yaxşılaşmırdı. Heydər Əliyev ulu Dədə Qorqudu "Torpaq nicatdır, onu qorumaq, becərmək lazımdır" nəsihətini müdrik rəhbər kimi əziz tutaraq, ittifaq hökuməti qarşısında aqrar sektorun inkişafı, kənd əhalisinin məşğulluğu, güzəranı baxımdan taleyüklü məsələlər qaldırdı və onların həllinə nail oldu. 1971-1975-ci illərdə 1966-1970-ci illərə nisbətən məhsul istehsalı 34 faiz artdı, bir sıra vacib sahələrdə yüksək göstəricilərin əldə edilməsinin möhkəm təməli yarandı. 1976-

1980-ci illərdə Azərbaycan kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun artımına görə ittifaqda birinci yerə çıxdı. Aqrar sektorun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi üçün mühüm tədbirlər görüldü. İstehsalın ixtisaslaşmasında yerli xüsusiyyətləri, səmərəlilik göstəricilərini nəzərə almaqla mütərəqqi dəyişikliklər edildi. Bunun üçün mərkəzdən külli miqdarda vəsaitin ayrılması məsələsi həll edildi, on min hektarlarla bağlar və üzüm plantasiyaları salındı, əkinçilik mədəniyyətinin yüksəlməsi üçün böyük işlər görüldü.

70-ci illərdə Azərbaycan kəndində, sözün əsl mənasında, sosial-iqtisadi həyat qaynayırdı. Aqrar sektorun dinamik inkişafının arxasında on minlərlə, yüz minlərlə kənd zəhmətkeşi, kənd ziyalı, yüzlərlə aqrar-sənaye müəssisəsinin ahəngdar fəaliyyəti, məhsul yığımını uğurla başa çatdıran, torpağın qədri bilən əməksevər Azərbaycan xalqı dururdu.

O vaxtlar SSRİ-də hər ilin nəticələrinə görə respublikalar arasında yarış keçirilirdi. Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Səveti tərəfindən çox dərin müqayisəli təhlillərdən sonra qaliblər müəyyənləşdirilirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, uzun illər Azərbaycan bu yarışların qalibi olmuşdu. Bu, təkcə fəxri diplom və bayraqlar deyildi, qalib respublikalara ittifaq xeyli maddi vəsait, müəyyən imtiyazlar verirdi.

Lakin ittifaq rəhbərliyində Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik inkişafına qısqançlıqla yanaşanlar da az deyildi. (MK-da işləyərkən mən bir neçə il respublikanın inkişafının yekunları ilə bağlı məsələlərin Sov.İKP MK-nın şöbələrində müzakirəsində bilavasitə iştirak etmişəm və respublikamıza, onun iqtisadi uğurlarına qısqançlıqla yanaşmaların şahidi olmuşam). Heydər Əliyev Moskvaya yüksək vəzifəyə təyin edildikdən sonra bu qısqançlıq, paxıllıq daha da artmışdı. Bu dövrdə bila-

vasitə Sov.İKP MK-nın göstərişi ilə respublikaya çoxlu yoxlama komissiyaları göndərilirdi ki, onların bir məqsədi var idi: nəyin bahasına olursa-olsun, 70-ci illərdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi sahədə əldə etdiyi yüksək nəticələri azaltmaq... 1984-cü ilin ortalarında Azərbaycana Sov.İKP MK-nın təşkilat şöbəsinin birinci müavini L.Nikifirovun başçılığı ilə böyük bir komissiya gəldi. Onunla və komissiya üzvləri ilə söhbətlərdən açıq-aşkar hiss olunurdu ki, mərkəzin komissiyası qərəzli mövqedən sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrinin inkişafı ilə maraqlanır, əsassız olaraq, 70-ci illərdə görülmüş işlərin nəticələrini azaltmağa çalışır. Azərbaycan KP MK-nın bürosunun tapşırığı ilə mən (o vaxt MK-nın İqtisadiyyat şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışırdım) respublikanın sosial-iqtisadi inkişafına dair arayış, əyani cədvəllər və digər hesablamalar hazırladım, büro və komissiya üzvləri qarşısında məruzə etdim. İnanırcı faktlarla zəngin olan informasiyalar Nazirlər Səveti, Dövlət Plan Komitəsi və s. idarəetmə strukturlarının hazırladığı arayışlar komissiya üzvlərinə güclü təsir etmişdi, onlardan bəziləri hətta etiraf etdilər ki, bizdə kifayət qədər məlumatlar yox idi. Nəticədə komissiya qabaqcadan Moskvada hazırladıqları arayışa ciddi dəyişikliklər etməyə məcbur oldu... Sonralar da komissiyalar gəlirdi. Lakin hər dəfə onların 70-ci illərin əsl yüksəliş illəri olduğunu inkar etmək cəhdləri baş tutmurdu.

70-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı ilə bağlı göstəriciləri tarixi inkişafın ayrı-ayrı dövrləri ilə müqayisə etdikdə, birmənalı olaraq, aşağıdakı nəticəni çıxarmaq olar: Azərbaycanın 1969-1985-ci illəri əhatə edən dövründə iqtisadiyyatda yüksək artım sürəti təmin edilmiş, onun keyfiyyət göstəriciləri əsaslı surətdə yaxşılaşmışdır ki, bütün bunlar da

müstəqil Azərbaycanın iqtisadi bazasının formalaşması və inkişafında müstəsna rol oynamışdır.

70-ci illərdə yaradılmış elmi-texniki istehsal potensialı olmasaydı, bu gün müstəqil Azərbaycan çoxlu çətinliklər, problemlərlə üzləşə bilərdi.

BMT-nin beynəlxalq müqayisələr proqramlarının metodologiyasına görə, 1980-ci illərin əvvəlində Azərbaycan adambaşına düşən daxili məhsulun həcminə görə 220 ölkə arasında 112-ci yeri tuturdu. Bu göstərici bir çox Şərqi ölkələrindəki səviyyədən yuxarı, qardaş Türkiyənin müvafiq göstəricisi səviyyəsinə uyğun idi. Bu da bizim tariximizdir. Azərbaycan xalqının yaradıcı əməyinin tarixidir.

Lakin Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində başbələ islahatçıların professionalıqdan uzaq, realığı nəzərə almayan addımları nəticəsində sosial-iqtisadi göstəriciləri 70-ci illərdəki göstəricilərlə müqayisədə xeyli pisləşdi. Adambaşına düşən milli gəlirin miqdarı isə həttə azalmağa meyl etdi. Halbuki, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, 1970-1985-ci illərdə Azərbaycan bu mühüm göstəriciyə görə ölkədə ən qabaqcıl mövqə tuturdu. 90-cı illərin əvvəllərində əhalinin yaşayış səviyyəsinin göstəriciləri də xeyli dərəcədə pisləşmişdi. 1990-cı ildə bütünlükdə xalq təsərrüfatı üzrə əmək haqqı ittifaq səviyyəsinin cəmi 73%-ni təşkil edirdi. Hər nəfərə düşən ictimai istehlak fondlarının miqdarına görə də respublikamızın vəziyyəti xeyli pisləşdi.

1993-cü ilin may-iyununda hökumət böhranının son dərəcə kəskinləşməsi ilə ölkədə vətəndaş müharibəsinin baş verməsi və Azərbaycanın müstəqilliyinin itirilməsi təhlükəsi yarandıqda, xalqımız mövcud hakimiyyətin dəyişməsini təkidlə tələb

etməklə, həmin vaxtdan taleyini yenə Heydər Əliyevə etibar etdi.

Zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik olan Heydər Əliyev Azərbaycanda yenidən böyük siyasətə qayıtdı, respublikanı ağır fəlakətdən qurtarmaq üçün Azərbaycanın tarixi-iqtisadi xüsusiyyətlərinə, xalqın mentalitetinə, geopolitik şəraitinə, milli mənafələrinə uyğun inkişaf strategiyası hazırladı, düşünülmüş və əsaslandırılmış sistemli tədbirlər həyata keçirdi, beynəlxalq təşkilatlar, inkişaf etmiş ölkələrlə əməkdaşlığın formalaşması, iqtisadi islahatların aparılmasını prioritet vəzifələr kimi müəyyən etdi.

Müstəqil dövlətin inkişaf strategiyasında dövlət quruculuğu, sivil demokratik cəmiyyətin, yeni iqtisadi sistemin hüquqi bazasının formalaşması prosesi beynəlxalq hüquq normaları, qarşılıqlı əməkdaşlıq prinsipləri ilə əlaqələndirildi. Respublikada iqtisadi, investisiya mühitinin yaxşılaşması istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirildi.

Bu gün biz böyük qürur hissi ilə deyə bilərik ki, müstəqil Azərbaycan dövlətinin yeni iqtisadi sisteminin yaradılması Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu elə bir iqtisadi sistemdir ki, o, respublikamızın perspektiv inkişaf, xalqın yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi imkanlarını reallaşdırmağa güclü zəmin yaratmağa qadirdir.

Qeyd edək ki, müstəsna təşkilatçılıq qabiliyyətinə, zəngin idarəçilik təcrübəsinə, dərin təfəkkürə və iti analitik duyuma malik olan Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycanın inkişaf strategiyası barədə baxışları fundamental, konseptual xarakter daşıyır, bu baxışlar Azərbaycan reallığına, onun malik olduğu imkanların sistemli təhlilinə, qloballaşan dünyada gedən pro-

seslərin milli maraqlar baxımından qiymətləndirilməsinə əsaslanır.

Heydər Əliyev xarici iqtisadi siyasətlə bağlı strategiyasını çox çətin bir şəraitdə formalaşdırdı. Müstəqilliyin ilk illərində respublikada yaranmış ağır şərait, qeyri-ictimai-siyasi sabitlik müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə imicini çox aşağı salmışdı. Heç bir dövlət Azərbaycana investisiya baxımından əlverişli bir region kimi baxmırdı. Respublika isə xariclə iqtisadi əməkdaşlığa böyük ehtiyac hiss edirdi. Heydər Əliyev beynəlxalq əməkdaşlığın yeni prinsiplər əsasında inkişafını formalaşdırmaq üçün bir sıra qanunlarda dəyişiklik etdi. Xarici ticarətin liberallaşdırılması istiqamətində cəsarətli addımlar artıdı. Lakin bütün bu məsələlərdə milli maraqları ön plana çəkdi.

Heydər Əliyevi idxal və ixracın nisbətində ilk illərdə yaranmış mənfi saldo narahat edirdi. Bu gün isə nisbət ixracın xeyrinə dəyişib. Hələlik bu müsbət saldo obyektiv olaraq neft faktoru hesabınadır. Amma qeyri-neft sektorunun üstün inkişaf etdirilməsi ilə bağlı müəyyən edilən strateji inkişaf xətti ixracın strukturunun daha da təkmilləşməsinə təmin edəcəkdir.

Heydər Əliyev açıq iqtisadiyyatın, bazar iqtisadiyyatının prinsiplərinin nəinki tərəfdarı, həm də fəal təbliğatçısı idi. Eyni zamanda, o, zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik olan ölkə başçısı kimi, dövlət və iqtisadiyyat münasibətlərində optimallığı müəyyən etməyi tövsiyə edirdi.

O, sosial problemlərin, elm, təhsil, ekologiya, qlobal struktur və inkişaf problemlərinin həllində dövlətin imkanlarından, köməyindən (söhbət təkcə maliyyə yardımından getmir) səmərəli istifadə etməyi, iqtisadi orqanların məsuliyyətinin artmasını həmişə diqqət mərkəzində saxlayırdı. Heydər Əliyev beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əməkdaşlığa xüsusi diqqət verir-

di. Bu əməkdaşlıqda da milli maraqları əsas tuturdu və sevindirirdi ki, ölkənin maliyyə imkanları ildən-ilə artır, borc almağa ehtiyac azalır, büdcə sisteminin göstəricilərində müsbət meyillər güclənir. Amma yenə də arzu edirdi ki, bank-maliyyə qurumları daha səmərəli fəaliyyət göstərsinlər, ölkənin milli maraqlarını daha güclü surətdə qorusunlar.

Heydər Əliyev ağır vəziyyətdə olan Azərbaycan iqtisadiyyatını dirçəltmək, bütünlükdə dövlətimizin müstəqilliyinin qorunmasını təmin etmək üçün çox düşünülmüş strategiya seçdi və bu strategiyada neft faktoruna üstünlük verdi. Bu, yeganə çıxış yolu idi. Bu, dünya inteqrasiyasına qovuşmaq, maliyyə imkanları, demək olar ki, tükenmiş respublikaya investisiyaların cəlb edilməsi yolu idi. Azərbaycan xalqı yaxşı bilir ki, Heydər Əliyevin neft siyasətinin həyata keçirilməsinə nə qədər güclü təzyiqlər, maneələr edildi. Amma dövlətimizin başçısı millətimizin, dövlətimizin taleyi, tərəqqisi üçün çox vacib olan prinsiplərin mövqeyindən dönmədi və 1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası dünyanın böyük neft şirkətləri ilə "Əsrin müqaviləsi"ni imzaladı. Bu, müstəqil Azərbaycan dövlətinin, onun prezidentinin tarixi uğuru idi. Bu, eyni zamanda, Azərbaycanın dünya inteqrasiyasında fəal iştirakı üçün əlverişli imkanların yaradılması idi.

Biz hamımız bunu dərk etməliyik ki, neft faktoru qlobal bir məsələdir. XX əsrdə dünyada baş verən böyük konfliktlərin, müharibələrin əsas səbəblərindən biri neft sərvətlərinə yiyələnmək olmuşdur.

Heydər Əliyev sübut etdi ki, Azərbaycan suveren dövlət kimi öz təbii sərvətlərinin sahibidir və tarixin ona verdiyi bu şansıdan xalqının mənafeyi naminə uğurla istifadə edilməlidir. Müstəqil Azərbaycanın neft strategiyası dünya təcrübəsinə nə-

zərə aldı. Məlumdur ki, neftlə zəngin olan ölkələrin bir çoxu yoxsulluq, səfələt içində yaşayırlar. Bu ölkələrin təcrübəsindən məlum olur ki, bu ölkələrdə milli mənafeələrə cavab verən inkişaf strategiyası olmayıb, ictimai-siyasi sabitlik təmin edilməyib, demokratik institutlar yaradılmayıb, neft gəlirlərindən daxil olan külli miqdarda vəsaitlərdən istifadənin şəffaflığı təmin edilməyib. Korrupsiyaya qurşanmış dövlət məmurlarına qarşı laqeydlik göstərilib, xalqın taleyüklü problemlərinin həlli arxa plana atılıb.

Müstəqil Azərbaycan başqa dövlətlərin keçdiyi yolu təkrar etmədi, öz yolunu, öz inkişaf modelini seçdi. Neft siyasətini ümumi inkişaf strategiyası, hüquqi-demokratik cəmiyyətin prinsipləri ilə əlaqələndirdi, milli mənafeələr, investisiya mühitinin yaxşılaşması, risk faktorunun azalması üçün zəruri tədbirlər həyata keçirdi, Amerika və Avropanı Azərbaycanın maraqlarına cəlb etdi ki, bütün bunlar da Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq aləmdə imicinin yüksəlməsinə, respublikaya investisiya axınının güclənməsinə əlverişli şərait yaratdı, respublikamızın müstəqil bir dövlət kimi inkişaf imkanlarını genişləndirdi.

Bu gün respublikamıza güclü investisiya axını vardır. Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə reytingi yüksəlir. Qərbi, Rusiya ilə əməkdaşlıq imkanları genişlənir, Azərbaycan dövləti dünyada düşünülmüş, balanslaşdırılmış siyasət aparan bir dövlət kimi tanınır. Bir sözlə, əsası Heydər Əliyevin neft siyasətinin hazırlanması və reallaşması ilə bağlı olan bu uğurlu nəticələr getdikcə daha artıq dərəcədə Azərbaycanın tərəqqisinə, keyfiyyətli inkişafına xidmət edir. Heydər Əliyevin neft strategiyasının qlobal əhəmiyyəti daha böyükdür. Artıq Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri istifadəyə verilmişdir. Neftin satışından respublikamıza çoxlu vəsaitlər daxil olacaqdır ki, onlardan da

səmərəli istifadə edilməsi iqtisadiyyatın dinamik inkişaf imkanlarını xeyli genişləndirəcəkdir.

Neft faktorunu hələ uzun bir müddət ərzində bütünlükdə respublika iqtisadiyyatının inkişafı üçün çox mühüm rol oynayacaqdır. Bu, həmçinin, onunla əlaqədar olacaqdır ki, neft satışından əldə edilən gəlirlərdən digər strateji inkişaf proqramlarının reallaşdırılması üçün istifadə ediləcəkdir.

Heydər Əliyev iqtisadiyyatda müasir tələblərə cavab verən struktur dəyişikliklərinin edilməsi, müstəqil Azərbaycanın inkişaf etmiş sənayeyə malik olması üçün düşünülmüş strategiyaya malik idi və bu istiqamətdə görülən işlərin miqyasının genişlənməsi üçün çox çalışırdı.

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında dahi xidmətlərindən biri də qədim "İpek yolu" nəqliyyat dəhlizində respublikamızın aktiv iştirakını təmin etməsidir. Çünki bu yolun fəaliyyəti respublikamızın sosial-iqtisadi dirçəlişinə böyük təsir göstərəcəkdir.

Qədim "İpek yolu"nun bərpası və orada Azərbaycanın aktiv iştirakı qlobal, əhatə dairəsi, miqyası, əsrlər boyu faydası çox böyük olan bir məsələdir ki, onun da həllində Heydər Əliyev müstəsna rol oynadı. Aparılan dərin araşdırmalar sübut edir ki, qədim "İpek yolu" Azərbaycan üçün daimi kapitaldır, daimi iqtisadi inkişaf amilidir, daimi gəlir mənbəyidir, daimi siyasi sabitlik mənbəyidir. Eyni zamanda, unutmamalıyıq ki, nəqliyyat dəhlizlərinə yiyələnmək, bu mümkün olmadıqda isə alternativ yollar axtarmaq istiqamətində dünyada, elə bizim regionda böyük mübarizələr gedir. Ona görə də biz sayıqlığımızı itirməməliyik. İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Nəqliyyat Nazirliyi bu bərdə ciddi düşünməlidir. Bunu ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1998-ci ildə Bakıda keçirilmiş Bakı sam-

mitində qoyduğu vəzifələrin həyata keçirilməsi zərurəti tələb edir.

Heydər Əliyev liderliyinin gücü ondadır ki, o, bütün işlərə yüksək tələbkarlıqla yanaşırdı. Onun bu keyfiyyəti əsl səfərbərlik faktoruna çevrilmişdi. O, daima təhlil aparırdı, müqayisəli araşdırmalara üstünlük verirdi, islahatların gedişi prosesində meydana çıxan problemlərin həlli üçün zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsini hökumətdən tələb edirdi. Açıqını deyək ki, bir sıra idarəetmə strukturları bu tələblə ayaqlaşma bilmirdilər. O, müvafiq strukturların rəhbərlərindən tələb edirdi ki, xidməti vəzifələrinin məsuliyyətini tam dərk etsinlər, dövlətin vəsaitlərindən səmərəli istifadə etsinlər, əhalinin qayğıları ilə yaşasınlar, şəhər təsərrüfatında su, qaz, enerji ilə əlaqədar yaranan çətinliklərin təkrarlanmamasına, onların sistemli həllinə nail olsunlar.

Heydər Əliyev bütün fəaliyyəti dövründə insan, onun qayğıları, sosial inkişaf problemlərinə xüsusi diqqət verirdi. Bununla belə, Heydər Əliyev narahatlıq keçirirdi ki, əhalinin müəyyən hissəsi işsizlik, yoxsulluq şəraitində yaşayır, doğma yurdlarından erməni millətçiləri tərəfindən qovulmuş azərbaycanlılar ağır çətinliklərlə üzləşirlər. Sadalanan hər bir problem haqqında onun çox dəyərli, proqram xarakterli tövsiyələri, təklifləri var idi. Heydər Əliyevin tapşırığı ilə Azərbaycanda "Yoxsulluğun azaldılması üzrə Dövlət Proqramı" qəbul edildi. Hazırda Prezident İlham Əliyevin nəzarətində olan bu mühüm proqramın reallaşması üçün mühüm tədbirlər həyata keçirilir.

İllər keçəcək, Azərbaycanda bir nəfər də yoxsul olmayacaqdır. Bütün xalq dahi Heydər Əliyevi ehtiramla yad edəcəkdir ki, "Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı" onun bilavasitə tapşırığı ilə hazırlanmışdı.

Heydər Əliyev yeni iqtisadi sistemin səmərəli fəaliyyəti üçün çox vacib olan bir faktora - sahibkarlığın inkişafına xüsusi diqqət verirdi. Sahibkarlığı iqtisadi inkişafın strateji resursu kimi qiymətləndirən Heydər Əliyev özəl sektorun inkişafı, mülikiyyət münasibətlərinin formalaşması, kiçik və orta biznesə mane olan əngəllərin qaldırılması, ümumiyyətlə, əlverişli işgüzar, investisiya mühitinin yaradılması üçün ardıcıl və sistemli mübarizə aparırdı. O, milli sahibkarların, orta sahibkarlıq sinfinin formalaşması, yerli resurslardan səmərəli istifadə, rəqabətə davamlı məhsullar istehsalının genişləndirilməsini çox arzulayırdı. Heydər Əliyev əmin idi ki, Azərbaycan iqtisadiyyatında yaradıcı, məhsuldar əməyə diqqət daha da artacaq, bu məqsədlə kadr potensialından, yerli mütəxəssislərin əməyindən daha səmərəli istifadə ediləcək, onlar müasir menecment qaydalarına yiyələnəcəklər.

XX əsrin 70-ci illərində Heydər Əliyev əsl strateq, uzaqgörən bir lider kimi böyük səy göstərdi. Minlərlə azərbaycanlı gəncin Sovetlər İttifaqının nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almasına nail oldu. Bu gün müstəqil dövlətimizin həyatı əhəmiyyət kəsb edən sahələrinin ahəngdar fəaliyyəti üçün tələb olunan kifayət qədər kadr potensialımız var. Bunlar bizim milli sərvətimizdir, onların yüksək professionallığı, əməksevərliyi hətta xaricdən tələbkar iş adamlarını da heyran edir.

Heydər Əliyev Vətən torpağının hər qarışının çiçəklənməsi üçün çalışırdı, məhsuldar qüvvələrin ərazi üzrə yerləşdirilməsindəki illər boyu yaranmış uyğunsuzluqların aradan götürülməsi, Bakı-Sumqayıt regionunda istehsalın təmərküzləşməsinin qarşısının alınması, kiçik və orta şəhərlərin inkişafını strateji vəzifə kimi qiymətləndirirdi və onların yerinə yetirilməsi üçün böyük zəhmət sərf edirdi.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra Heydər Əliyev qəti əmin oldu ki, kənddə torpaq münasibətlərini radikal şəkildə dəyişdirmədən, kəndlini torpağın sahibi etmədən əhalinin güzəranını yaxşılaşdırmaq, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək mümkün olmayacaqdır. Bu tarixi missiyanı yerinə yetirmək üçün Heydər Əliyev dünya təcrübəsini dərinlən təhlil etdi, yerli xüsusiyyətləri, əhalinin mentalitetini, yaranmış vəziyyəti sistemli təhlil etdi, bir-birini tamamlayan qanunlar vəziyyəti sistemli baza yaratdı, informasiya təminatını gücləndirdi. Bütün bunlar respublikada torpaq islahatlarının uğurla, sosial sarsıntısız həyata keçirilməsini təmin etdi. İlk nəticələr böyük inkişaf imkanlarından xəbər verir. İndi kənddə islahatların ikinci mərhələsi davam etdirilir ki, bu istiqamətdə də görüləsi işlər dövlət başçısı İlham Əliyev tərəfindən ciddi nəzarətə götürülüb. Çünki kəndə qayğı Azərbaycanın gələcəyinə qayğıdır.

Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının da ümummilli lideri idi. O, çox arzulayırdı ki, bir çox səbəblər üzündən dünyanın bir çox ölkələrində məskunlaşmış azərbaycanlılar Azərbaycanla daima əlaqədə olsunlar, azərbaycançılıq ideyalarının yayılmasında fəallıq göstərsinlər. Heydər Əliyevin «Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam» sözləri dünya azərbaycanlılarına müqəddəs çağırış idi. Bu çağırışla Heydər Əliyev bütün dünya azərbaycanlılarını qədim tarixə, zəngin mədəni irsə, yüksək mədəni dəyərlərə malik olan Azərbaycana, onun xalqını dünyada tanımaq üçün bu sahədə daha geniş iş aparmağa səsləyirdi. Heydər Əliyev xaricdə yaşayan soydaşları qarşısında Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı ilə bağlı çıxışlarında Azərbaycanın gələcəyinə inandığını, bunun üçün real imkanların, müəyyən etdiyi strategiyanın dönməz olduğunu, onun xalqımızın

milli mənafeələrinə, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsinə yönəldiyini xüsusi vurğulayır, bu kimi ali amallara xidmət etməyi hər bir azərbaycanlının müqəddəs vəzifəsi sayırdı. O, xaricdə yaşayan imkanlı azərbaycanlıları Azərbaycanda iş qurmağa, investisiya qoymağa çağırırdı. O, yaxşı bilirdi ki, qloballaşan, gündən-günə mürəkkəbləşən dünyada mənafeələr uğrunda mübarizələr daha da genişlənəcək. Qərblə Şərqlə İslam dünyası, Qərb və postsovet məkanı ölkələri arasında münasibətlər, ciddi amillərin təsirindən asılı olaraq, Azərbaycana da bu və ya digər dərəcədə təsir edə bilər.

Heydər Əliyev öz respublikasının taleyüklü iqtisadi problemlərinin həllində özünü əsl ümummilli lider kimi təsdiq etdi. Əsl lider kimi öz gücünü düzgün, sona qədər sərf etdi. Onun lider kimi başlıca xüsusiyyətlərindən biri də uzaqgörənlikdir. Sakit təbiətə malik olan Heydər Əliyev hadisələri qabaqcadan görmək, gələcəyi proqnozlaşdırmaq məharətinə malik idi, riski sevir, strateji, global düşünməyə çox üstünlük verirdi. Əldə etdiyi nailiyyətlərə yüksək tələbkarlıqla yanaşırdı. İnadkar və möhkəm idi, məsuliyyət hissini çox yüksək qiymətləndirirdi, böhranlı, ağır şəraitdə idarə etmək, təhlükəni aradan qaldırmağa qadir idi. Heydər Əliyev əlçatmaz olana doğru inamla gedirdi və məqsədinə nail olurdu. Ümummilli liderə məxsus olan bu keyfiyyətlərin, xüsusiyyətlərin hər birini respublikamızın taleyi ilə bağlı faktlarla açıqlamaq olar. Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətinin dağılmasının qarşısının alınması, respublikamızın geriliyinin aradan qaldırılması, neft kontraktlarının bağlanması, onun dinamik və sabit inkişafının təmin edilməsi, qloballaşan dünyada Azərbaycanın özünə layiqli yer tutması və s. fundamental problemlərin uğurla həll

edilməsinə nail oldu. Azərbaycanı, onun xalqını dünyaya tanıtdı.

Heydər Əliyevin tarixi şəxsiyyət, ümummilli lider kimi fundamental uğuru ondan ibarətdir ki, onun qurduğu müstəqil Azərbaycan dövləti yaşayır və inkişaf edir.

Bu gün Azərbaycanda iqtisadi inkişaf sürəti dünya iqtisadiyyatı üzrə olan göstəricini xeyli ötür. Bu, bizim tarixi nailiyyətimizdir. Bu inkişaf meyli uzun bir dövr üçün mütləq və mütləq davam etməlidir ki, dövlətimizin iqtisadi qüdrəti daha da möhkəmlənsin, keyfiyyətli həyat səviyyəsi təmin edilsin, Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsinə çatması istiqamətində cəsarətli addımlar atılsın.

Böyük Heydər Əliyevin əziz xatirəsinə həsr etdiyim bu yazını ümummilli lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin andiçmə mərasimində dediyi aşağıdakı sözlərlə bitirmək istəyirəm:

«Oktyabrın 15-də Azərbaycan xalqı seçki məntəqələrinə gələrək Heydər Əliyev siyasətinə səs veribdir. Sülhə, əmin-amanlığa, tərəqqiyə, inkişafa, quruculuğa, sabitliyə səs veribdir. Bu siyasətə Azərbaycanda alternativ yoxdur.

Azərbaycana hörmət edirlər. Azərbaycanda demokratiya daha da inkişaf edəcək, siyasi plüralizm, söz azadlığı təmin olunacaqdır. Ölkəmiz müasir dövlətə çevriləcəkdir. Bütün bunları etmək üçün Azərbaycanda çox işlər görmək lazımdır.

Ancaq bütün bunları həyata keçirmək və Azərbaycanı qüdrətli dövlətə çevirmək üçün, ən başlıcası, ölkədə Heydər Əliyevin siyasəti davam etdirilməlidir. Bu gün yüksək kürsüdən çıxış edərkən mən Azərbaycan xalqına söz verirəm ki, bu siyasətə sadıq qalacağam, heç vaxt bu yoldan dönməyəcəyəm, Heydər Əliyevin siyasətini davam etdirəcəyəm».

*Qəndilov S.T (Azərbaycan Respublikası
Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik
Akademiyaşının rektoru, t.e.d., professor)*

Heydər Əliyevin dövlət idarəçilik təcrübəsi bütün dövlərlər üçün əhəmiyyətlidir

Heydər Əliyev XX əsrdə Azərbaycan xalqının yetirdiyi görkəmli şəxsiyyət, bacarıqlı dövlət xadimi, böyük siyasət adamı idi. O, Azərbaycan xalqı qarşısında böyük xidmətlər göstərmiş, Azərbaycanı çətinliklərdən qurtarmış, fəlakətlərdən xilas etmiş dahi bir şəxsiyyət idi. O, Azərbaycanın siyasi tarixində həmişəlik qalacaq ümummilli liderdir. O, Azərbaycana ölkəmizin çox ağır, çətin dövrlərində rəhbərlik etmiş və hər dəfə də onun çətin günlərində köməyinə gəlmiş və onu çətinliklərdən, fəlakətlərdən xilas etmiş, yüksəltmiş və şöhrətləndirmişdir.

Hər bir dövlətin möhtəşəmliyi, qüdrəti xeyli dərəcədə zaman və şəxsiyyət amilindən asılıdır. Çünki çətin və taleyüklü məsələlərdə son düzgün qərar verən dövlət başçısı xalqını təhlükədən, cəmiyyəti dağılmaqdan xilas edir və dövləti qoruyub saxlayır. Həqiqətən dövləti yalnız müdrik şəxsiyyətlər xilas edə bilərlər.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan xalqını dəfələrlə üzləşdiyi faciələrdən xilas etmiş, dövlətimizi qoruyub saxlamışdır.

Heydər Əliyevin idarəçilik məharəti, dövlətçilik səriştəsi, zəngin təcrübəsi hər kəsi heyrləndirəcək qədər zəngindir. Odur ki, onun bu sahədə yaratdığı irs təkəcə Heydərsevərləri deyil, beynəlxalq aləmi də daim düşündürür və maraq-

landırır. Bu böyük şəxsiyyətin dövləti idarəetmə təcrübəsinin təhlilinə ehtiyac duyulan hələ açılmamış səhifələri çoxdur və bunlar öz tədqiqatçılarını gözləyir. Çünki özündən sonra çox zəngin dövlətçilik təcrübəsini bizə miras qoymuş bu müdrik insanın fəaliyyəti olduqca çoxşaxəli olub.

Məlum olduğu kimi, 60-cı illərin ortalarında Azərbaycan keçmiş ittifaq respublikaları içərisində bütün göstəricilər üzrə çox geridə qalırdı. Ona görə də respublikamız daim tənbeh, tənqid və məzəmmət olunurdu. Bu isə xalqın izzət və şərəfinə, ləyaqətinə toxunurdu. Belə bir anda respublikaya rəhbərlik etməyə başlayan Heydər Əliyevin səyi və böyük təşkilatçılıq bacarığı nəticəsində ölkə daxilində vəziyyət və təbii ki, Azərbaycana olan münasibət də dəyişdi.

70-ci illərdən başlayaraq, Heydər Əliyevin rəhbərlik məharəti nəticəsində Azərbaycan cəmiyyət həyatının bütün sahələrində nəinki sürətli yüksəliş mərhələsinə qədəm qoymuş, yeni intibahını yaratmış, həm də bu intibahın növbəti zəruri pilləsi olan azadlıq mübarizəsinə hazırlanmışdır. Bu illərdə Azərbaycanda milli özünüdərk prosesi xüsusilə qüvvətlənmişdir. Keçmiş SSRİ-nin ayrı-ayrı respublikalarında siyasi rejimin əleyhinə çıxış edən elm və mədəniyyət xadimləri, ziyalılar təqiblərə, təhdidlərə məruz qaldıqları halda, Heydər Əliyevin vaxtında Azərbaycanda yaradıcı ziyalılar üçün siyasi cəhətdən sərbəst düşüncə və iş şəraiti yaradılmışdı.

Azərbaycana rəhbərliyinin birinci mərhələsinə təsadüf edən 14 ildə o, həmişə milli maraqlarımıza xidmət edən tələyüklü məsələlərin həllinə daha çox diqqət yetirirdi. Onun rəhbərliyi altında Azərbaycan yüksək tərəqqi yoluna qədəm qoydu. Cəmiyyət həyatının bütün sahələrində əsaslı

dəyişikliklər baş verdi. Xalqı ilə yanaşı, o özü də yüksəldi. Heydər Əliyevin şöhrəti hər yere yayıldı.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasına gətirib çıxaran son mübarizə tarixinin 70-ci illərin əvvəllərindən başlaması isə şəxsiyyət, ümummilli lider amili ilə bilavasitə bağlıdır. Belə ki, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövrü ilə 80-ci illərin sonları arasında 60-70-ci illər bir növ körpü rolunu oynayır. Məhz buna görə də bizcə həmin mərhələ dəqiqliklə öyrənilməli və faktlar məhz bu kontekstdən qiymətləndirilməlidir. Çünki Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini elan etməsi üçün real əsaslar məhz bu dövrdə formalaşdırılmışdır. Əlbəttə, hər bir dövrün tarixdə öz yeri vardır. Ona görə də irəli sürülən fikirlər nə Cümhuriyyət, nə də 80-ci illərin sonlarından vüsət götürmüş Azərbaycan milli azadlıq hərəkatı dövründə əldə edilən irəliləyişlərin dəyərini heç də azaltmır.

Lakin bunun özü də tarixi bir reallıqdır ki, əgər ulu öndərimiz Heydər Əliyevin hələ respublikamıza birinci rəhbərliyi dövründə Azərbaycanın sosial-iqtisadi, mədəni yüksəlişi üçün həyata keçirdiyi tədbirlər, milli şüurun oyanışı istiqamətində istər açıq, istərsə də gizli şəraitdə görülən işlər olmasaydı, bu gün Azərbaycanın müstəqil xəttə malik, heç bir dövlətdən asılı olmayan respublika kimi mövcudluğu şübhə altında qalardı.

Güman edirik ki, o dövrü öyrənən biz tarixçilər Azərbaycanda milli azadlıq uğrunda ilk qeyri-leqal dərnəklərin yaradılmasının məhz Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə gəldiyi tarixi dövrə təsadüf etməsi faktı ətrafında da ciddi araşdırmalar aparsaq, maraqlı nəticəyə gələ bilərik. Təsadüfi deyil ki, əsrlər boyu bir-birindən ayrı düşmüş

Quzey və Güney arasında ilk ədəbi-mədəni əlaqələr məhz 1970-ci illərdə formalaşdı. Şəhriyarın ana dilində yazdığı inqilabi ruhlu əsərlər Bakıda çapdan çıxdı. Ədəbiyyatımızda Cənub motivi təzahür etdi. Mədəniyyətin bütün sahələrində milli köklərə qayıdış başlandı. Azərbaycan dilinə diqqət və sayğı gücləndi və ana dilimiz Konstitusiyada dövlət dili kimi təsbit olundu.

Milli ruhun daşıyıcısı olan elm, ədəbiyyat, incəsənət xadimlərimiz repressiyalardan qorundu. Azərbaycan mədəniyyəti, Azərbaycanın sözü, səsi dünyaya çıxdı. Dünya Azərbaycanı təkcə neftinə görə deyil, həm də qədim tarixinə, zəngin mədəniyyətinə görə tanımağa başladı.

Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinə olan böyük sayğısını və məhəbbətini xüsusi qeyd etmək istərdim. Yaxşı yadımdadır, müttəfiq respublikalarda yeni konstitusiyaların qəbulu üçün müzakirələr keçirilirdi. Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin konstitusiyada dövlət dili kimi təsbit olunmasına çox böyük səy göstərirdi. Biz beynəlxalq icmalçılar yerlərdə konstitusiya ilə əlaqədar keçirilən müzakirələrdə tez-tez çıxış etməli olurduq. Bir gün bizi çağırıb xüsusi tapşırıdılar ki, Azərbaycan dilinin konstitusiyada dövlət dili kimi təsbit olunması üçün yerlərdən təcili olaraq teleqramlar təşkil edin. Biz təəccübləndik və bildirdilər ki, bu barədə yerlərə lazımı şifahi göstərişlər verilib, bu, birincinin tapşırığıdır. Heydər Əliyev yerlərdən olan təşəbbüs kimi, tələb kimi, o zaman bunu yuxarı təşkilatlar qarşısında qoymaqla dilimizin konstitusiyada dövlət dili kimi təşkil olunmasına nail oldu. O zaman o, bu sahədə çox böyük əzmlə və fədakarlıqla iş aparırdı.

Heydər Əliyevin birinci rəhbərliyi dövründə görülən işlər təkcə ədəbi-mədəni sferaları əhatə etmir, elm, təhsil, səhiyyə, kadr hazırlığı, sosial-iqtisadi sahələr üzrə həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlərin uğurlu nəticələri, şübhəsiz ki, gələcəkdə Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi mövcudluğuna zəmin hazırlayırdı.

Heydər Əliyev Azərbaycandan gedərək Moskvada işlədiyi illərdə də Azərbaycanla çox sıx əlaqə saxlamış, Azərbaycana böyük diqqət, sayğı və kömək göstərmişdir. Həm də təkcə Azərbaycana yox. Heydər Əliyevin anadan olmasının 80-ci il dönümü ilə əlaqədar biz bir qrup Azərbaycandan gedən nümayəndə heyəti Kiyevdə keçirilən beynəlxalq konfransda iştirak edirdik. Bizimlə yanaşı, həmin konfransda Kiyevdən və eləcə də bir çox xarici ölkələrdən nümayəndələr iştirak edirdi. Onlar Heydər Əliyevin dövlətçilik fəaliyyəti, onun zəngin idarəçilik məharəti haqqında maraqlı çıxışlar edirdilər. Konfransda Ukraynanın tanınmış yazıçısı Oleynik, Ukrayna parlamentinin üzvü Raxaniski və b. çıxış etdilər. Eyni zamanda, vaxtı ilə Heydər Əliyev Moskvada SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini işləyərkən, Ukraynanın Nazirlər Sovetinin sədri işləmiş şəxs də çıxış edərək, Heydər Əliyevin həmçinin Ukrayna qarşısında da vaxtı ilə xidmət göstərməsindən çox maraqlı epizodlar danışdı. Biz bu çıxışlardan sonra həmin konfransda çox böyük fərəh hissi keçirirdik.

Əgər Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dönəmində Heydər Əliyevi respublikanın inkişaf etdirilməsi əsas vəzifə kimi düşündürürdüsə, hakimiyyətə qayıdışı daha ciddi, məsuliyyətli problemlərlə bağlı oldu. Belə ki, 1991-93-cü illərdə dövlət idarəçiliyi bir konsepsiya və sistem əsasında

deyil, ayrı-ayrı məsul vəzifə sahiblərinin qrup maraqlarını ifadə edən təsadüfi bəyanatlar, əksər hallarda bir-birini təkzib edən ziddiyyətli və emosional çıxışlar üzərində qurulmuşdu. Sağalmaz yaramız olan 20 Yanvar, Xocalı kimi dəhşətli faciələr də məhz belə məsuliyyətsiz, sərəştəsiz rəhbərliklərin nəticəsində mümkün oldu.

İyun hadisələri kimi yadda qalan 1993-cü il hadisələri həm respublikanın, həm də xalqın həyatında dönüş yaratdı. Belə fəlakətli anda heç kimin fiziki və əqli gücü çatmayan məsuliyyəti üzərinə götürən milli lider Heydər Əliyev xalqımızın ümid yeri, pənahı oldu. Bu böyük siyasət adamı hakimiyyətə gəlməklə çox qəti və sərrast addımlar atdı. Konkret şəraitə uyğun dərin düşüncəli, konkret əməli gedişlər etməklə dünyanın ən mahir siyasət adamlarını belə heyrətdə qoydu. İyun günlərindəki vəziyyəti dəyişməklə düşmənlərimizin qərəzli, xain planlarını pozdu, onları məyus etdi, hadisələrin istiqamətini dəyişdi.

Bütün bunlar Heydər Əliyev zəkasının, onun müdrik rəhbərliyinin, zəngin dövlətçilik təcrübəsinin yenidən hakimiyyətə qayıtdığı dövrün ilk bəhrələri idi.

Azərbaycan dövlətçiliyinin xilaskarı Heydər Əliyevin siyasi rəhbərliyə yenidən qayıdışı ilə Azərbaycanın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, elmi-mədəni həyatında, habelə xarici siyasətində əsaslı dönüş yarandı və müstəqil dövlət quruculuğu prosesi başlandı.

Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik dövrünün ikinci mərhələsi nə qədər təlatümlü, ziddiyyətli, ictimai-siyasi gərginliklərlə səciyyələnən illərə təsadüf etsə də, ona xas olan siyasi müdriklik, illərlə toplanmış böyük dövlətçilik təcrübəsi, iradə yenilməzliyi ölkəmizi sürətlə fəlakətə

sürükləyən təhlükəli proseslərin qarşısını almağa, xalqın müstəqilliyə, azadlığa, firavan gələcəyə inamını qaytarmağa qadir olan amil kimi özünü təsdiqlədi.

Bu illərin ən mühüm nəticəsi, hər şeydən əvvəl, müstəqilliyimizin dönməz, əbədi xarakter alması oldu. Digər mühüm nəticə isə ondan ibarət idi ki, qeyd olunan mərhələdə yaradılmış sabit siyasi durum, mənəvi-psixoloji atmosfer şəraitində Azərbaycanın gələcək milli inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilmiş, bu sahədə həyati əhəmiyyət kəsb edən bir çox diqqətəlayiq tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Heydər Əliyevin uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində Azərbaycanda cəmiyyət həyatının bütün sahələrində geniş islahatlar aparıldı.

1995-ci ildə ölkənin bəşəri demokratik dəyərlərini özündə əks etdirən Konstitusiyanın qəbul edilməsi, çox partiyalıq əsasında demokratik parlament seçkilərinin keçirilməsi, Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətə başlaması, bir sıra mühüm qanunların qəbulu Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətin qurulmasına imkan yaratdı.

1994-cü ilin sentyabrından "Əsrin müqaviləsi" adı almış irimiqyaslı neft sazişinin bağlanması, sonralar Xəzərin Azərbaycan sektorunun karbohidrogen ehtiyatlarının istismarı ilə əlaqədar yeni-yeni müqavilələrin imzalanması ölkəmizin iqtisadi potensialının dirçəlməsi, iqtisadiyyata bu gün lazım olan milyard dollarla xarici sərmayənin Azərbaycana axması üçün geniş imkanlar yaratdı.

İstər siyasi hakimiyyətinin birinci dövründə, istərsə də müstəqil Azərbaycana rəhbərlik etdiyi son 10 ildə Heydər Əliyev Azərbaycanın ən çətin anlarında üzərinə düşmüş xilaskarlıq missiyasını ləyaqətlə yerinə yetirmiş, xalqı bir

çox müdhiş bəlalardan hifz edə bilmişdir. Bu gün hər birimizin taleyində dahi müasirimiz, görkəmli dövlət xadimi və siyasətçi Heydər Əliyev dühasının bir zərrəsi var. Onun həyatı və siyasi fəaliyyəti, şəxsiyyəti siyasi tariximizin ayrılmaz bir hissəsini təşkil edir. Heydər Əliyev elə zəngin siyasi irs qoyub ki, ondan hələ neçə-neçə nəsillər bəhrələnəcəkdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev bizim üçün bugünkü Azərbaycanı yaratdı, onun müəllifi oldu. Biz qarşıdakı illərdə də məhz Heydər Əliyevin hazırladığı siyasəti davam etdirməklə müstəqilliyimizi və dövlətçiliyimizi qoruyub saxlaya bilərik.

Heydər Əliyevin siyasi xətti bu gün cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Prezident İlham Əliyevin bugünkü fəaliyyəti, gördüyü işlər, keçirdiyi görüşlər, qəbul etdiyi qərarlar onu deməyə əsas verir ki, o, Heydər Əliyev ideyalarının davamçısı olmaqla yanaşı, eyni zamanda, həmin siyasəti XXI əsrin tələblərinə, dövrün, zamanın ruhuna uyğun təkmilləşdirəcək və daha da inkişaf etdirəcək dövlət başçısıdır.

Xalqımızda irsə, ənənəyə həmişə hörmət və inam olmuşdur. Keçmiş sədaqət duyğuları Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətində bu gün aydın hiss edilir.

Prezident İlham Əliyevin fəaliyyəti bir daha sübut edir ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi daxili və xarici siyasət kursu, onun rəhbərlik məharəti və dövlətçilik təcürbəsi hər zaman üçün gərəkli və həmiiyyətlidir.

*Novruzov V.T. (Azərbaycan Respublikası
Auditorlar Palatasının sədri, i.e.d., professor)*

Vergi siyasətinin reallaşmasında auditin rolu və vəzifələri

Ulu öndər Heydər Əliyevin iqtisadi strategiyasında maliyyə nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi, nəzarət mexanizmlərinin bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması, o cümlədən mütərəqqi vergi siyasətinin reallaşdırılması daim diqqət mərkəzində saxlanılan istiqamətlərdən biri olmuşdur.

Hələ 1993-cü il noyabrın 19-da keçirilmiş Ümumrespublika müşavirəsində çıxışı zamanı ulu öndər söyləmişdir:

«Maliyyə işimizin, ümumiyyətlə, iqtisadiyyatımızın sağlamlaşması üçün əsas şərtlərdən biri vergi sistemimizdə qayda yaradılmasıdır...»

Əgər biz sərbəst iqtisadiyyata yol veririksə, müvafiq qanunlar qəbul etməklə vergi sistemini möhkəmləndirə bilərik».

Böyük məmnunluq hissi ilə qeyd etmək istərdim ki, ötən illər ərzində müstəqil Azərbaycan Respublikasında sivil dünya təcrübəsinə əsaslanmaqla, mükəmməl vergi sistemi təşəkkül tapmış və bu istiqamətdə işlər hal-hazırda da uğurla davam etdirilir.

Tam səmimiyyətlə demək istərdim ki, Heydər Əliyevin vergi siyasəti məhz son illərdə daha ardıcıl, sistemli və ən əsası isə şəffaflıq və ictimaiyyətlə əlaqənin getdikcə gücləndirildiyi bir şəraitdə reallaşdırılır. Fürsətdən istifadə edərək, Auditorlar Palatasının sədri kimi, cənab nazirə

auditin inkişafı üçün zəruri olan tədbirlərin reallaşdırılması istiqamətində göstərdiyi diqqətə görə minnətdarlığımı bildirirəm. Belə ki, bizim tərəfimizdən Vergilər Nazirliyinə edilən bütün müraciətlərə vaxtında və qənaətbəxş cavablar almışdıq, bunlar isə audit sistemində olan mövcud çatışmazlıqları daha aydın və konkret surətdə izləməkdə və aşkar edilən nöqsanları aradan qaldırmaq üçün tədbirlər kompleksi işləyib tətbiq etməkdə bizə çox böyük kömək olmuşdur. Konkret olaraq göstərə bilərəm ki, məhz Vergilər Nazirliyi tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlar ölkəmizdə məcburi audit obyektlərinin auditor yoxlamalarından keçməsinə çox ciddi nöqsanların mövcud olduğunu aşkara çıxarmağa zəmin yaratmışdır. Belə ki, 1995-ci ilin nəticələrinə görə, məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərin yalnız 5,7 %-nin, səhmdar cəmiyyətlərinin 20,2 %-nin, bütövlükdə isə ümumi sayı 27 minə yaxın olan məcburi audit obyektlərinin cəmi 9,2 %-nin qanunvericiliyə uyğun olaraq auditdən keçmələri müəyyən edilmişdir.

Həç də təsadüfi deyildir ki, ölkəmizə rəhbərlik etdiyi ilk günlərdən idarəetmədə şəffaflığa, nəzarət amilinin təkmilləşdirilməsinə və beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirən möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin «Azərbaycan Respublikasının 2006-cı il dövlət büdcəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə» 2005-ci il 16 noyabr tarixli fərmanında bu xoşagəlməz vəziyyətin aradan qaldırılmasına xüsusi önəm verilmişdir. Fərmanda Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinə və Auditorlar Palatasına tapşırılmışdır ki, qanunvericiliyə əsasən məcburi auditdən keçməli olan təsərrüfat subyektlərində maliyyə şəffaflığını

artırmaq, dövlət büdcəsinə və büdcədən kənar fondlara vergi və ayırmaların müvafiq hesabatlarda düzgün əks etdirilməsini təmin etmək məqsədilə zəruri tədbirlər görsünlər.

Konfrans iştirakçlarına məlumat vermək istəyirəm ki, prezident fərmanından irəli gələn vəzifələrin icrası ilə əlaqədar Vergilər Nazirliyi ilə Auditorlar Palatası məcburi auditdən keçməli olan təsərrüfat subyektlərinin vergi və maliyyə hesabatlarında maliyyə şəffaflığının təmin edilməsi məqsədilə müvafiq tədbirlər planı hazırlamış, bu ilin yanvar ayında təsdiq edilmiş və həyata keçirilməsinə başlanmışdır.

İndi də mövcud problemlər və onların aradan qaldırılması yolları barədə. Dünya təcrübəsindən məlumdur ki, ölkədə işgüzar fəallıq artdıqca, **maliyyə hüquqozmaları**, o cümlədən vergidən yayınma halları da **çoxalır** və onların metodları, formaları və miqyasları dəyişir. Bu isə, öz növbəsində, daha ciddi nəzarət mexanizmlərinin tətbiqini tələb edir. 2005-ci ilin nəticələrinə əsasən, vergi ödəyicilərində aparılan yoxlamaların nəticələri göstərir ki, yoxlama təyin edilmiş bu təsərrüfat subyektlərinin yalnız 2 faizində qanun pozuntusu halları aşkar edilməmişdir.

Təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, bir tərəfdən, vergi ödəyicilərində maliyyə resurslarından səmərəsiz istifadə, vergidən yayınma, qanunsuz sahibkarlıq və digər qanunazidd hərəkətlər, saxta maliyyə sənədlərindən istifadə olunması, digər tərəfdən isə maliyyə nəzarətinin özünün işindəki nöqsan və çatışmazlıqlar ölkə iqtisadiyyatında **maliyyə şəffaflığı probleminin** həlli yolunda ciddi əngəllər yaradır.

Maliyyə bazarında mövcud olan ciddi nöqsanlardan danışarkən, dövlət başçımız, çox hörmətli İlham Əliyev

2005-ci ilin yekunlarına həsr edilmiş müşavirədə onların aradan qaldırılması zərurətini xüsusi tələbkarlıqla ön plana çəkmişdir. O, demişdir: «...**Bu meyllər belə davam etsə, bizim iqtisadiyyatımıza çox böyük zərbə olacaqdır...**»

Nəzarət sistemindəki mövcud nöqsanlardan danışarkən, ilk növbədə, aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- 1) nəzarət sahəsində qanunvericiliyin tam təkmil olmaması və mövcud qanunlara riayət edilməməsi;
- 2) nəzarətin keyfiyyətinin yüksək olmaması;
- 3) nəzarətin təşkilinin forma və metodlarının beynəlxalq meyarlara uyğun gəlməməsi.

Vaxt məhdudluğunu nəzərə alaraq, mən yalnız 1-ci qrup nöqsanlar üzərində qısaca dayanmaq istərdim.

2005-ci ildə vergi orqanları tərəfindən 19641 operativ yoxlama tədbiri həyata keçirilib ki, bunun da nəticəsində 0,7 mln. manat inzibati cərimə kəsilib və maliyyə sanksiyası tətbiq olunub. 2006-cı ilin birinci rübündə həyata keçirilən 7280 operativ vergi yoxlaması nəticəsində dövlət büdcəsinə 0,4 mln. cərimə və maliyyə sanksiyaları hesablanıb. Başqa sözlə, 2005-ci ildə orta inzibati cərimə məbləği **35,6 manat**, 2006-cı ildə isə **55 manat** təşkil etmişdir. Göründüyü kimi, belə simvolik məbləqli cərimələr qanundan yayınmaların qarşısını almağa yox, əksinə, nöqsanların daha da geniş yayılmasına rəvac verir.

Belə halların qarşısının alınması, ilk növbədə, müvafiq qanunvericilik aktlarına əlavə və dəyişikliklər edilməsini zəruri edir. Bu məqamda ulu öndərin belə bir fikrini xatırlamaq yerinə düşərdi ki, «...**Əgər biz vergi haqqında qanun qəbul edərkən onun təlimatında vergi verməyən təşkilatların bağlanması, ciddi iqtisadi sanksiyalar tətbiq**

olunması kimi müəyyən cəza tədbirləri nəzərdə tutsaq, belələri haqqında cinayət işi qaldırmağa ehtiyac qalmaz».

Təəssüf hissi ilə bildirirəm ki, Auditorlar Palatasının bəzi üzvləri tərəfindən mövcud qanunvericiliyin, audit standartlarının və Peşə Etikası Məcəlləsinin tələblərinə əməl edilməməsi hallarına rast gəlinir. Auditor xidmətinə tənzimləyən bir orqan kimi, Palata belə hallara qarşı ciddi tədbirlər görür. Qeyd etmək kifayətdir ki, son bir ildə **5 fiziki şəxsin** və bir şirkətin lisenziyalarının ləğv edilməsi barədə qərar çıxarılmışdır.

Bizə belə informasiyalar daxil olur ki, bəzi auditorlar qanunvericiliyin tələblərini pozaraq, öz rəylərində həqiqəti yox, sifarişçi təsərrüfat subyektinin istəyini əks etdirirlər. Bu isə, öz növbəsində, bir çox neqativ hallara, ilk növbədə də vergidən yayınmaya zəmin yaradır. **Sığorta** təşkilatlarında və **QHT-lərdə** aparılmış auditlərin keyfiyyəti tərəfimizdən araşdırılarkən ciddi nöqsanlar aşkar edilmiş və müvafiq tədbirlər görülməkdədir.

Fürsətdən istifadə edərək, Vergilər Nazirliyi və Auditorlar Palatası arasında bağlanmış sazişə müvafiq olaraq, vergi xidməti orqanları əməkdaşlarından rica edərdim ki, auditorlar tərəfindən buraxılmış nöqsanlar aşkar edilərkən, bu barədə hər hansı formada bizi məlumatlandırсынlar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, qanunvericilikdə auditorların mülki məsuliyyətinin yetərli səviyyədə hüquqi həllini tapmaması dövlətin, mülkiyyətçilərin və bütövlükdə ictimaiyyətin qarşısında auditorların cavabdehliyinin azaldılmasına zəmin yaradır. Bunu nəzərə alaraq, Auditorlar Palatası tərəfindən beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla «Auditorların mülki məsuliyyətinin icbari sığortası

haqqında» qanun layihəsi hazırlanmış və müzakirəyə təqdim edilmişdir. Eyni zamanda, vergi siyasətinin reallaşdırılması üçün çox önəmli əhəmiyyət kəsb edən «Daxili audit haqqında» qanun layihəsi, «Auditor xidməti haqqında» Qanuna əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə qanun layihəsi hazırlanaraq, müzakirəyə təqdim edilmişdir.

Ulu öndərin vergi siyasəti ilə bağlı daha bir tövsiyəsini xatırlatmaq istərdim: **«Vergi sistemi bütün sahələrdə elə qurulmalıdır ki, dövlət büdcəsinin formalaşmasında əsas yer tutsun».** Başqa sözlə, Heydər Əliyevin vergi siyasətinin reallaşdırılmasında maliyyə nəzarətinin, o cümlədən auditin üzərinə düşən ən mühüm vəzifələrdən biri də ayrılmiş vəsaitlərin xərclənməsində olduğu kimi, gəlirlərin əldə edilməsində də şəffaflığın təmin edilməsidir. Yalnız belə olduqda, əsas vergi gəlirlərinin büdcəyə tam mədaxilini təmin etməyə imkan yaranır ki, bu işdə də istər dövlət auditinin, istərsə də daxili və kənar auditin üzərinə çox böyük vəzifələr düşür.

Bu vəzifələrin icrası ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin bu il may ayının 8-də Nazirlər Kabinetinin I rübün yekunlarına həsr olunmuş iclasında söylədiyi fikirlərin həllinə yönəldilməlidir. Cənab Prezident qeyd edir ki, **«...maliyyə nəzarəti gücləndirilməlidir, çünki böyük valyuta axınının astanasındayıq və belə olan halda çox ciddi nəzarət olmalıdır. Şəffaflıq tam şəkildə təmin edilməlidir».**

Çıxışımın sonunda qeyd etmək istərdim ki, ölkə Prezidenti möhtərəm İlham Əliyev Auditorlar Palatasının fəaliyyətə başlamasının 10 illiyi münasibətilə Palatanın kollektivinə və üzvlərinə göndərdiyi təbrik məktubunda Azərbaycanın bir sıra transmilli layihələrin reallaşmasında

fəal iştirakı və xarici investisiyaların ölkəmizə axınının genişləndiyi bir şəraitdə auditin iqtisadi proseslərdə rolunun və əhəmiyyətinin daha da artmasını göstərməklə yanaşı, audit sisteminin təkmilləşdirilməsinin ölkə iqtisadiyyatında maliyyə şəffaflığını təmin etməklə, Azərbaycanın iqtisadi qüdrətinin möhkəmləndirilməsinə xidmət etdiyini vurğulamışdır. Auditorlar Palatasının kollektivi və üzvləri bütün bunları ölkə başçısının böyük etimadı və qayğısı kimi qəbul edərək, Azərbaycan auditinin ölkəmizdə uğurla həyata keçirilən iqtisadi islahatlarda daha önəmli vəzifələrin icrasını təmin etmək əzmindədirlər.

**Heydər Əliyev idarəetmə və dövlət
nəzarəti sistemində islahatların müəllifi kimi**

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, idarəetmə islahatları, bir qayda olaraq, yalnız azad iqtisadiyyatın inkişafına və bürokratik meyillərin aradan qaldırılmasına, çevik idarəçiliyə və koordinasiyaya şərait yaratdığı halda, yüksək iqtisadi və təşkilati effektə malik olur.

Ümumiyyətlə, dövlət idarəetmə sistemində islahatlar ağırlı və çətin prosesdir. Lakin siyasi hakimiyyəti güclü və sabit olan ölkələrdə iqtisadi islahatlar və struktur dəyişiklikləri daha davamlı və rəvan bir şəkildə həyata keçirilir. Çünki hakimiyyətin siyasi gücü həmin islahatların aparılması yolunda qarşıya çıxan «maneələri» asanlıqla dəf etməyə imkan verir. Ümummillə lider Heydər Əliyevin milli iqtisadiyyatın formalaşması və inkişaf etdirilməsi, o cümlədən idarəetmə və dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi sahəsində qəbul etdiyi qərarlar bunu bir daha təsdiq edir. Hər bir ölkədə həyata keçirilən əsas iqtisadi dəyişikliklərin uğurla başa çatdırılması, hər şeydən əvvəl, cəsarətli siyasi qərarların qəbul edilməsindən, siyasi və ideoloji oriyentirlərin yeni sosial-iqtisadi şəraitə uyğunlaşdırılmasından asılıdır. Siyasi impuls olmadan iqtisadi və institusional islahatları həyata keçirmək mümkün deyil.

Bütün postsosialist ölkələri və keçmiş ittifaq respublikaları kimi, Azərbaycan da bazar iqtisadiyyatına keçid prosesinə qəbul edilmiş ümumi «reseptlər» əsasında başlamışdır. Bu mənada transformasiya dövrünü yaşayan ölkələrdə iqtisadi islahatların gedişi və onun mərhələləri bir-birindən, demək olar ki, fərqlənir. Başlıca fərq həmin ölkələrin seçmiş olduqları tənzimləmə və idarəetmə modelindədir. Sözsüz ki, iqtisadi potensialı, sənaye strukturu, milli iqtisadi maraqları, geopolitik mövqeyi, yeni iqtisadi münasibətlərin formalaşması sürəti bir-birindən fərqli olan ölkələrin tənzimləmə modeli və idarəetmə sistemi də eyni ola bilməz. Bunu nəzərə alaraq, Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın spesifik xüsusiyyətlərini və mövcud reallıqlarını nəzərə alan iqtisadi tənzimləmə modeli və idarəetmə sistemi qurulmuşdur.

Azərbaycanda iqtisadi islahatların institusional problemlərinə, xüsusilə də iqtisadiyyatın idarə edilməsinin təşkilatı strukturunun təkmilləşdirilməsinə, bazar infraqstrukturunun formalaşdırılmasına, islahatların kadr təminatı ilə bağlı problemləri həllinə ümummillə lider tərəfindən xüsusi diqqət yetirildi. Onun tərəfindən «Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sistemində islahatlar aparılması üzrə dövlət komissiyasının yaradılması haqqında» 29 dekabr 1998-ci il tarixli fərmanın imzalanması idarəetmə islahatlarının konseptual əsaslarının hazırlanması və bu prosesin geniş miqyasda həyata keçirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Struktur islahatlarının uğurla nəticələnməsi dövlət orqanlarının hüquq və səlahiyyətləri ilə məsuliyyətlərinin balanslaşdırılmasından, idarəetmə sistemində şəffaflığın, iqtisadiyyatda isə debürokratizasiyanın təmin edilməsindən.

dövlət tərəfindən iqtisadi, sosial və siyasi funksiyaların çevik bir şəkildə həyata keçirilməsi üçün effektiv institusional bazanın nə dərəcədə formalaşmasından asılıdır. Bu isə son nəticədə dövlət qurumları ilə biznes sektoru arasında münasibətlərin daha sağlam əsaslar üzərində qurulmasına şərait yaradır. Əgər planlı təsərrüfat sistemində dövlət idarəetmə aparatı iqtisadiyyat üzərində total nəzarət funksiyasını yerinə yetirirdisə, keçid dövründə dövlət orqanları daha çox tənzimləyici rol oynayır. Nəzarət funksiyaları isə ciddi şəkildə reqlamentləşdirilir.

İdarəetmə sistemində islahatları ayrı-ayrı dövlət orqanlarının ləğvi və ya birləşdirilməsi, yaxud da yeni strukturların yaradılması kimi xarakterizə etmək olmaz. İnstitusional islahatlar birinci növbədə dövlət strukturlarının tənzimləyici rolunun gücləndirilməsini və onların fəaliyyətinin səmərəliliyini təmin edir. Dövlət orqanlarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi heç də bürokratik meyllərin dərinləşdirilməsi demək deyil. Əksinə, idarəetmə sistemində aparılan islahatlar dövlət idarəetmə orqanlarının debürokratizasiyasına, iqtisadiyyatda dövlət inhisarçılığını meyllərinin aradan qaldırılmasına şərait yaradır.

Keçmiş ittifaq respublikalarının əksəriyyətindən fərqli olaraq, Heydər Əliyevin idarəçilik məharəti nəticəsində Azərbaycanda siyasi hakimiyyətin sabitliyi və bu sabitliyin davamlı xarakteri təmin edilmişdir. Bir tərəfdən, dövlət idarəçiliyi sahəsində sabitliyin qorunub saxlanması, digər tərəfdən də Heydər Əliyevin dövlət başçısı kimi iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə verdiyi siyasi dəstək iqtisadi transformasiya prosesinin sürətləndirilməsi və dövlət idarəetmə

əmə aparatında radikal dəyişikliklərin aparılması üçün əlverişli zəmin hazırlamışdır.

İdarəetmə sistemində struktur dəyişikliklərinə başlamazdan əvvəl dövlətin iqtisadi siyasətində yaxın, orta və uzunmüddətli dövr üçün prioritet vəzifələr müəyyən edilməli, bu vəzifələrin həyata keçirilməsinin növbəliliyi təmin edilməli idi. Bu prioritetlər ümimillik liderimiz tərəfindən müəyyən edilmiş və konkret dövlət proqramlarında öz əksini tapmışdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir ölkənin idarəetmə aparatı dövlətin müəyyən etdiyi cari və strateji fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq qurulur və təkmilləşdirilir.

İstər Qərbi, istərsə də Şərqi Avropa ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, bu ölkələrin iqtisadi inkişafı eyni prinsiplərə əsaslanarsa da, dövlətin iqtisadiyyatdakı rolu bir-birindən fərqlənir. Belə bir fərq, hər şeydən əvvəl, hər bir dövlətin öz qarşısına qoyduğu vəzifələrin və bu vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün seçilmiş olan üsul və vasitələrin müxtəlifliyindən irəli gəlir.

Dövlət idarəetmə sisteminin yenidən qurulması prosesində diqqət yetirilməli mühüm məsələlərdən biri də idarəetmə islahatlarının iqtisadi islahatların tempi ilə düzgün əlaqələndirilməsidir. Yeni idarəetmə sisteminin restrukturizasiyası ilə yeni iqtisadi sistemin formalaşması və iqtisadi münasibətlərin yenilənməsi bir-birini tamamlamalıdır. Xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə aparılan iqtisadi islahatların sinxronlaşdırılmasını təmin etmiş və bu da, öz növbəsində, iqtisadiyyatın effektiv tənzimlənməsinə əlverişli şərait yaratmışdır.

Hər bir ölkədə idarəetmə və dövlət nəzarəti sisteminin xüsusiyyətlərini mövcud iqtisadi münasibətlərin xarakteri müəyyənləşdirir. Bu mənada ölkəmizdə bazar münasibətlərinin tədricən formalaşması, iqtisadiyyatın liberallaşması dövlət idarəetmə və nəzarət sistemində keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmuş və bu sistemin fəaliyyətinə yeni məzmun vermişdir.

İstənilən iqtisadi sistem özünə uyğun idarəetmə və tənzimləmə mexanizminin yaradılmasını tələb edir. Nəzarət sistemi isə dövlət idarəetmə sisteminin tərkib hissəsi və onun bir qolu olduğuna görə, hüquqi dövlət, demokratik cəmiyyət və azad iqtisadiyyat üçün qəbul edilmiş olan prinsiplər bu sistemdə də nəzərə alınmaya bilməz.

Heydər Əliyev dövlət idarəetmə aparatının təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərindən biri kimi, dövlət nəzarəti sisteminin yenidən təşkilinə də xüsusi diqqət yetirmişdir. Ümummilli liderin imzalamış olduğu iki mühüm sənəd - «İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə» 1996-cı il 17 iyun tarixli və «Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında» 1999-cu il 7 yanvar tarixli fərmanlar bir çox hallarda nəzarətsizliyə səbəb olan dövlət nəzarəti sistemində radikal dəyişikliklərin əsasını qoydu.

Dövlət nəzarəti sistemində aparılan islahatların zəruriliyini və bu sahədə müşahidə edilən dəyişikliklərin xarakterini müəyyən etmək üçün yaxın keçmişimizə - amirlik iqtisadiyyatının təcrübəsinə nəzər salmalıyıq. Bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi sistemdən fərqli olaraq, mərkəzləşdirilmiş

planlı təsərrüfat sistemində dövlət nəzarəti iqtisadiyyatın bütün sahələrini əhatə etməklə, total xarakter daşıyırdı. Əsas nəzarət obyektı olan dövlət müəssisələrinin fəaliyyəti tamamilə reqlamentləşdirilmişdir. Onlar yalnız dövlət sifarişlərinin icraçıları kimi fəaliyyət göstərirdilər. Sahibkarlıq fəaliyyəti, ticarət vasitəçiliyi, valyutanın və qiymətli kağızların alqı-satqısı qanunvericiliklə qadağan edilmişdir. Qadağaların çox olması nəzarətin miqyasını da genişləndirmişdir.

Ümumiyyətlə, dövlət nəzarəti sistemində aparılan əsaslı dəyişiklikləri heç də dövlət nəzarətinin yumşaldılması və ya aradan qaldırılması kimi xarakterizə etmək olmaz. Dövlət heç bir halda qanunların pozulmasına, dövlət əmlakı və vəsaitinin dağıdılmasına, mənimlənməsinə göz yuma bilməz. Əksinə, hüquqi dövlət quruculuğu və iqtisadi sistemin transformasiyası dövrünü yaşayan bir ölkə kimi, Azərbaycanda dövlət nəzarəti daha da sərtləşdirilməlidir. Bu sərtlik isə «məqsədli» əsassız yoxlamaların aparılması ilə deyil, qanun pozuntularının aşkar edilməsi və onun nəticələrinin aradan qaldırılması ilə müəyyən edilir. Bir sözlə, Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə nəzarət sistemində aparılan islahatlar dövlət nəzarətinin yumşaldılmasına yox, onun təkmilləşdirilməsinə, səmərəliliyinin artırılmasına və bu sistemin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun yenidən təşkilinə yönəldilmişdir.

Fikrimizcə, iqtisadiyyatın geniş miqyasda liberallaşdığı, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün qadağaların aradan qaldırıldığı və müəssisələrin təsərrüfat müstəqilliyinin artırıldığı bir vaxtda dövlətin iqtisadi subyektlər üzərində total nəzarəti artıq praktiki baxımdan mümkün deyil. Yeni şəraitdə dövlətin iqtisadi nəzarəti əsasən maliyyə nəzarəti xarakteri daşıyır. Bu cür nəzarət, öz növbəsində, maliyyə intizamının artırılmasını,

mülkiyyət formasından açılı olmayaraq, bütün iqtisadi subyektlərin dövlət qarşısında maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini, ölkənin maliyyə təhlükəsizliyini təmin etməlidir.

Maliyyə nəzarətini yalnız büdcə-vergi nəzarəti ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. O, valyuta, gömrük və bank nəzarətini də əhatə etməklə maliyyə resurslarının formalaşması, bölgüsü və istifadə edilməsi prosesinin qanuniliyinə, məqsəduyğunluğuna və effektivliyinə nəzarət edilməsi sahəsində dövlət orqanlarının həyata keçirdikləri tədbirlərin məcmusudur.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən idarəetmə islahatları ölkənin mövcud reallıqlarına cavab verməklə yanaşı, həm də Əsas Qanunumuzun tələblərini də nəzərə almışdır. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən, Azərbaycan prezidentli respublikadır. Bu o deməkdir ki, ölkənin dövlət idarəetmə aparatı bu prinsipe uyğun olaraq fəaliyyət göstərməli və təkmilləşdirilməlidir. Bu baxımdan, Azərbaycanın dövlət idarəetmə sistemi, vaxtı ilə mətbuat səhifələrində qeyd edildiyi kimi, Qərbi Avropanın dövlət idarəçiliyinə uyğunlaşdırıla bilməzdi. Çünki Qərbi avropa ölkələri əsasən parlamenti üsuli-idarəyə malikdirlər. Parlamentli respublikanın idarəçilik modelini isə prezident üsuli-idarəsinə malik olan ölkəyə tətbiq etmək həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan qeyri-mümkündür.

Hesab edirik ki, Azərbaycanda prezidentli respublika üsuli-idarəsinin seçilməsi iqtisadi sistemin transformasiyasının və radikal iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsi baxımından özünü doğrultmuşdur. Təsədüfi deyildir ki, bir çox ekspertlər keçid mərhələsində olan ölkələr üçün prezidentli respublikaya əsaslanan dövlət idarəçiliyini daha məqsəduyğun hesab edirlər.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası iqtisadi siyasətin hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə bağlı olan bütün idarəetmə həlqələrinin iqtisadi idarəçilik sahəsində hüquq və səlahiyyətlərini, onların əsas vəzifələrini dəqiq müəyyən etmişdir. Belə ki, ali icra hakimiyyəti - Azərbaycan Respublikasının Prezidenti dövlətin iqtisadi və sosial proqramlarını təsdiq etməklə sosial-iqtisadi siyasəti müəyyən edir. Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yuxarı icra orqanı kimi sosial-iqtisadi proqramların icrasını, yəni ölkə başçısı tərəfindən müəyyən edilmiş iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini təmin edir. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları isə öz səlahiyyətləri daxilində müvafiq proqramların reallaşdırılmasında iştirak edir, dövlətin ayrı-ayrı sahələr üzrə müəyyən edilmiş siyasətini həyata keçirir.

Əgər islahatların başlanğıc mərhələsində Azərbaycan güclü dövlət mexanizminə malik olmasaydı, ölkənin sosial-iqtisadi həyatında köklü dəyişiklikləri həyata keçirmək mümkün olmazdı. Bu gün isə dövlətin gücünü və əldə edilmiş mütərəqqi dəyişikliklərin inkişaf dinamikasını qoruyub saxlamaqla yanaşı, həm də dövlət idarəetmə aparatının səmərəliliyini və çevikliyini təmin etmək zərurəti yaranır. Artıq Azərbaycan Respublikası azad iqtisadiyyat yolunu tutmuş müstəqil bir dövlət kimi, təcridən dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiya olunur və bu sistemin subyektii olaraq çıxış edir. Belə bir şəraitdə idarəetmə sistemi konservləşdirilmiş şəkildə qala bilməz. O, yeni dövrün tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşməlidir.

Dövlət quruculuğunun və iqtisadi islahatların davamlı bir şəkildə həyata keçirilməsinin ən mühüm və başlıca şərti ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin qorunub saxlanmasıdır. Biz

hesab edirik ki, ölkə vətəndaşlarının böyük bir əksəriyyəti həm də sabitliyin qorunub saxlanması naminə öz seçimini İlham Əliyevlə bağlamış və onu Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçmişdir. Ölkəmizdə ictimai-siyasi həyat öz axarı ilə davam edir və sabitliyi ilə xarakterizə olunur. Ümumiyyətlə, xarici ekspertlər Azərbaycanda müşahidə edilən sabitliyi, dövlətimizin beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyətinin genişlənməsini, ölkənin siyasi rəhbərliyinin çevik və tarazlı diplomatiyaya malik olmasını «imkanlar pəncərəsi» kimi dəyərləndirirlər. Fikrimizcə, hər bir dövlət orqanının fəaliyyətinin uğurlu olub-olmaması yaradılan bu imkanlardan nə dərəcədə səmərəli istifadə edilməsi ilə müəyyənleşə bilər.

Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatı öz inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələsinə qədəm qoyur. Əgər islahatların ilkin dövrlərində qarşıda duran əsas vəzifələr transformasiya prosesinə başlamaq üçün hüquqi bazanın yaradılmasından, iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasından, makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsindən, cəmiyyətdə yeni sosial-psixoloji mühitin formalaşdırılmasından ibarət idisə, indi yeniləşmiş iqtisadiyyatın tələb etdiyi funksiyaları və vəzifələri yerinə yetirmək tələb olunur.

«Biz Azərbaycan xalqı üçün işləyirik. Onlar bizə bu etimadı göstəriblər və biz də bu etimadı doğrultmalıyıq. Mən əminəm ki, belə də olacaqdır». Bu fikirlərlə cənab İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olaraq, dövlət idarəçiliyi sahəsində özünün əsas prinsipini bəyan etmiş oldu. Az bir müddətdən sonra Prezident «Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında» imzaladığı fərmanla dövlət qulluğunun keyfiyyətini

daha da yaxşılaşdırmaq, vətəndaşların ərizə və şikayətlərinə vaxtında baxılmasını təmin etmək məqsədi ilə dövlət orqanlarına müvafiq tapşırıqlar verdi.

Ölkə başçısının əsas götürdüğü idarəetmə texnologiyasının əsas cəhətlərindən biri hər bir məmurun fəaliyyətinin əldə edilmiş konkret nəticələr əsasında qiymətləndirilməsidir. Fəaliyyətin nəticələrə görə qiymətləndirilməsi prinsipi, bir qayda olaraq, dövlət məmurlarının öz işinə daha məsuliyyətlə yanaşması ilə nəticələnir, digər bir tərəfdən də dövlət idarəetmə aparatının daha səmərəli və məhsuldar işləməsinə şərait yaradır. Prezident həm də hər bir məmurdan məsuliyyətli olmağı, öz xidməti vəzifələrini vicdanla və ləyaqətlə yerinə yetirməyi tələb edir. Xatırladaq ki, cənab İlham Əliyev prezident seçkilərindən sonra Nazirlər Kabinetinin ilk iclasında yeni təsdiq etdiyi hökumət üzvlərinə müraciət edərək demişdi: «Mən bildirmək istəyirəm ki, hər birinizin gələcək fəaliyyəti nəticələrdən asılı olacaqdır. Bütün sahələrdə nəticələr olmalıdır... Hamıdan tələb edirəm ki, öz işinə məsuliyyətlə yanaşsın və öz vəzifə borcunu vicdanla yerinə yetirsin».

Azərbaycan Prezidenti artıq ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi ilə bağlı təxirəsalınmaz vəzifələr müəyyən edib. Bunu əslində iqtisadi quruculuq prosesinin yeni mərhələsinin vəzifələri də hesab etmək olar. Bu vəzifələrin dövlət orqanları tərəfindən uğurla yerinə yetirilməsi ölkə vətəndaşları qarşısında nə qədər şəərəflidirsə, bir o qədər də məsuliyyətlidir. Prezidentin müəyyən etdiyi əsas hədəflərə çatmaq üçün görülən işlərə peşəkər yanaşmadan başqa, həm də komanda prinsipinə ciddi riayət edilməsi tələb olunur. Komanda prinsipi heç də hər bir dövlət məmurunun

eyni cür düşünməli olduğunu deyil, Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmlənməsi, milli iqtisadiyyatımızın inkişaf etdirilməsi, vətəndaşlarımızın rifahının yaxşılaşdırılması ideyasını rəhbər tutaraq, onların ölkə prezidenti ətrafında sıx birləşmələrini, ölkənin inkişafının strateji istiqamətləri ilə bağlı vahid mövqe nümayiş etdirmələrini, qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrin reallaşdırılması naminə bütün səylərini səfərbər etməsini nəzərdə tutur. Bu baxımdan, İlham Əliyev yerli sahibkarlarla görüşü zamanı dövlət məmurlarının vahid komanda şəklində çalışmasının vacibliyini heç də təsadüfən söyləməmişdir: «Azərbaycanın gözəl gələcəyi var. Azərbaycanda sabitlik var. Azərbaycanda gözəl insan potensialı var, çox peşəkar insanlar var. Əlbəttə, siyasi iradə də var. Əgər biz hamımız hərə öz yerində bu istiqamətdə vahid bir komanda kimi çalışsaq, əminəm ki, yaxın zamanlarda Azərbaycanda sahibkarların qarşısında heç bir problem olmayacaqdır».

İlham Əliyevin prezident səlahiyyətlərini icra etməyə başladığı dövrdən indiyə kimi, Azərbaycanın siyasi hakimiyyət sistemi sabit bir şəkildə idarə edilməkdədir. Ali dövlət idarəçiliyi sistemində ierarxiya prinsipinə ciddi şəkildə əməl edilməsi, hakimiyyətin icra və qanunverici orqanlarının bir-birini tamamlayan konstruktiv birgə fəaliyyəti davam etməkdədir. Nəzərə almalıyıq ki, bütün bunlar ölkədə vahid dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinin başlıca institusional şərtləridir.

Xarırladaq ki, cənab İlham Əliyev seçkiqabağı çıxışlarında ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş ümumi iqtisadi kursun davam etdiriləcəyini bəyan etmişdir. Bəziləri bunu dövlət idarəçiliyində və ölkə iqtisadiyyatında heç bir yeniləşmənin olmayacağı, hər şeyin «konservləş-

dirilmiş» şəkildə qalacağı kimi qiymətləndirirdilər. Cənab İlham Əliyev bu fikri təsadüfən deməmişdir. Bəli! Bir iqtisadçı kimi, biz də hesab edirik ki, Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş iqtisadi kurs davam etdirilməlidir. Çünki bu kurs dünya sivilizasiyasının qəbul etdiyi bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə, azad sahibkarlığa, beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşməsinə, maliyyə sabitliyinin və iqtisadi artımın qorunub saxlanılmasına, sosial yönümlü iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsinə əsaslanır. Bu iqtisadi kursun davam etdirilməsi ilə iqtisadiyyatda yeniləşmənin olmayacağı zənn edənlər, görünür, iqtisadi kurs, iqtisadi strategiya və iqtisadi siyasət anlayışlarını kifayət qədər fərqləndirə bilmirlər. Hazırkı iqtisadi kurs hələ uzunmüddətli dövr üçün Azərbaycanda əsas götürüləcək. İqtisadi sahədə siyasət tədbirləri isə, heç şübhəsiz, iqtisadiyyatın inkişaf dinamikasına uyğun olaraq yeniləşməli və korrektə edilməlidir. Təsadüfi deyildir ki, İlham Əliyev öz çıxışlarında islahatların gedişi prosesində yaranmış yeni iqtisadi şəraitin reallıqlarının nəzərə alınacağını qeyd etmişdir. Bu isə o deməkdir ki, iqtisadi siyasətin ayrı-ayrı istiqamətləri yeni dövrün tələblərinə uyğun olaraq, təkmilləşdiriləcəkdir. Azərbaycan Prezidenti jurnalistlərə verdiyi ilk müsahibəsində bildirmişdi: «Artıq Azərbaycanda ölkəmizi inkişaf etdirmək üçün gözəl zəmin yaranıb. On il ərzində Heydər Əliyevin siyasəti Azərbaycanda çox güclü bir təməl qoyubdur. Bu təməlin üzərində gözəl binanın inşa edilməsi asan görünə bilər. Amma, eyni zamanda, həyat yerində durmur. Qarşımıza yeni tələblər, yeni vəzifələr çıxır».

Tarixi təcrübə göstərir ki, «vətəndaşlar dövlətə deyil, dövlət vətəndaşlara xidmət etməlidir» tezisini öz fəaliyyətində

rəhbər tutan ölkə başçıları xalqın rəğbətini qazanmaqla yanaşı, həm də demokratik idarəçilik prinsiplərini və ənənəsini inkişaf etdirmiş olurlar. Ümummilli lider Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu struktur islahatlarının bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən yeni dövrün tələblərinə uyğun olaraq həyata keçirilməsi nəticə etibarlı ilə dövlət məmurları tərəfindən ölkə vətəndaşlarına göstərilən xidmətin daha da təkmilləşməsinə və yaxşılaşmasına, dövlət idarəetmə aparatının səmərəli fəaliyyətini təmin etməkdədir.

*Qasımov N.Ə. (Azərbaycan Respublikası
vergilər nazirinin müavini, i.e.d., professor)*

Milli iqtisadi inkişaf modelində vergi sisteminin formalaşması və onun inkişaf strategiyası

Ümummilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu iqtisadi siyasət sayəsində Azərbaycan iqtisadiyyatı bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında yenidən qurulmuş, ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrində böyük nailiyyətlər əldə olunmuş, makroiqtisadi sabitlik möhkəmləndirilmiş, iqtisadiyyatın tarazlı inkişafı təmin olunmuşdur. Bu, ümummilli lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi və ötən dövrdə uğurla həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin – azad bazar münasibətlərinə keçidin real nəticəsidir. Ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafı vergi sistemində də islahatların aparılmasını, bu sahənin inkişafını təmin edəcək çevik vergi siyasətinin həyata keçirilməsini tələb edirdi. Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında vergi siyasətinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş və vergi sisteminin formalaşdırılması sahəsində radikal islahatların aparılmasına başlanılmışdır.

Ulu öndər ölkə iqtisadiyyatında vergi sisteminin rolunu yüksək qiymətləndirərək, bu sahənin təşkili zamanı ilk növbədə həm sahibkarların, həm də dövlətin mənafeələrini əks etdirən vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə üstünlük vermişdir. Perspektiv inkişaf baxımından üst-üstə düşən bu mənafeələr əsasən iqtisadi artım, istehsalın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, malların istehsal və tədavül xərclərini azaltmağa imkan verən innovasiya məzmunlu istehsala üstünlük verilməsidir. Bütün bunlar belə bir vacib cəhəti vurğulamağa

əsas verir ki, vergi sistemi daha ədalətli, anlaşılıq, vahid olmalı və ümumdövlət maraqları ilə şəxsi maraqların tarazlaşdırılmasını təmin etməlidir. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün vergi münasibətlərinin əsas subyektlərinin iqtisadi mənafeələrinin, imkanlarının və tələbatlarının, həmçinin siyasi iqtisadi və hüquqi aspektlərin düzgün əlaqələndirilməsi zəruridir.

Azərbaycan Respublikasında bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması, onun dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası istiqamətində həyata keçirilən çevik vergi siyasəti bir sıra prinsiplərə əsaslanır ki, bunlara da

- vergi sisteminin normativ hüquqi bazasının yaradılması;
- vergi ödəyicilərinin hüquqlarının maksimum qorunması və onlarda vergi mədəniyyətinin formalaşdırılması;
- sahibkarlıq və investisiya fəallığını stimullaşdıran, sadə və vergi ödəyicisi tərəfindən başa düşülən vergi sisteminin yaradılması;
- vergi yükünün optimal səviyyədə saxlanılması;
- vergi sisteminin idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin digər dövlət orqanlarının fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməsi;
- dövlət vergi xidməti orqanları əməkdaşlarının fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılması, onların sosial müdafiəsinin təmin olunması;
- mövcud vergi sistemində toplanmış təcrübənin mütərəqqi əsaslarını saxlamaqla inkişaf etmiş ölkələrin vergi sisteminin özünü doğrultmuş təcrübəsinin istifadə olunması;
- vergi qanunvericiliyinə əməl edilməsinin praktiki cəhətdən rahat olması və minimum inzibati xərclər cəlb etməsi üçün müvafiq şəraitin yaradılması və s. daxildir.

Sadalanan prinsiplərə əsaslanan vergi siyasətinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi vahid vergi qanunvericiliyi bazası yaradılmasını tələb edir. Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyi uzun təkmilləşmə dövrü keçərək, bazar iqtisadiyyatının müasir tələblərinə cavab verən mütərəqqi bir sistem kimi formalaşmışdır. Bu sahədə 2001-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minən Vergi Məcəlləsinin özünəməxsus rolu olmuşdur.

Ölkədə böyük iqtisadi dəyişikliklərin baş verməsi iqtisadiyyatın sürətli inkişafı, dövlət tərəfindən sahibkarlara köməyin yeni formalarının tətbiq edilməsi, vergi yükünün azaldılması və vergilər sahəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi ilə müşayiət olunmuşdur. Bu proses çərçivəsində əsas vergi növləri sayılan mənfəət vergisinin dərəcəsi 22 faizə, fiziki şəxslərin gəlir vergisinin maksimal dərəcəsi 35 faizə, əlavə dəyər vergisinin dərəcəsi isə 18 faizədək aşağı salınmışdır. Bu göstəricilər Müstəqil Dövlətlər Birliyinə üzv ölkələrlə müqayisədə orta səviyyədə, inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə isə aşağı səviyyədədir.

Vergi qanunvericiliyində aparılan fundamental dəyişikliklər artıq vergi xidmətinin inzibati strukturunda da adekvat islahatların həyata keçirilməsini zəruri etmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2000-ci il tarixli fərmanı ilə Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyinin bazasında Vergilər Nazirliyi yaradıldıqdan sonra vergi orqanlarının strukturunun müasirləşdirilməsinə dair hazırlıq işlərinə başlanmışdır. Bununla əlaqədar, müxtəlif vergi növləri üzrə mövcud olan idarələr ləğv olunaraq, onların bazasında sahələr üzrə idarələr – Vergi borclarının məcburi alınması işinin təşkili idarəsi, Vergi ödəyicilərinin auditi idarəsi, İqtisadi təhlil və uçotun

təşkil idarəsi və s. yaradılmışdır. Yeni struktur buna qədər fəaliyyət göstərən struktura xas olmayan sistemlilik, çeviklik, operativlik, koordinasiya olunma və güclü təşkilati-idarəetmə mexanizmi kimi müsbət keyfiyyətləri özündə birləşdirmişdir.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin tərkib hissəsi kimi vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi 2000-ci ildən etibarən vergi sistemində həyata keçirilən kompleks islahatların əsas tərkib hissəsi olmuşdur. Bu zaman qarşıda duran əsas vəzifələr əsassız, çox vaxt bir-birini təkrar edən və intizamlı vergi ödəyicilərinin haqlı narazılığına səbəb olan yoxlamaları aradan qaldırmaq, eyni zamanda, aparılan yoxlamaların səmərəliliyini yüksəltmək və operativliyini təmin etmək, yoxlamaların əsaslılığını təmin edən mükəmməl qanunvericilik bazası yaratmaq olmuşdur.

Vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində aparılan dəyişikliklər vergi nəzarətinin bütün formalarının sivil metodlarla həyata keçirilməsini təmin etməyə xidmət etmişdir. Bu zaman əsas diqqət səyyar vergi yoxlamalarının sayının azaldılması və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, ən əsası kameral yoxlamaların səmərəliliyinin artırılmasına verilmişdir.

Milli iqtisadi inkişaf modeli çərçivəsində vergi sisteminin formalaşmasının digər istiqamətlərinə vergi ödəyicilərinə xidmətin təşkili, vergi orqanı əməkdaşlarının peşəkarlığının artırılması, ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və beynəlxalq vergi münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi və s. daxildir. Ötən müddət ərzində bu istiqamətlərdə də kompleks tədbirlər həyata keçirilmiş və mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Ümummilli liderin müəyyən etdiyi iqtisadi siyasətin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev

tərəfindən uğurla davam etdirilməsi nəticəsində ölkənin gələcək sosial-iqtisadi inkişafı üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Bu siyasət, ilk növbədə, ölkədə sosial-iqtisadi inkişafın və regional siyasətin gücləndirilməsi, sahibkarlığın dövlət himayəsinə götürülməsi, iş adamları üçün əlverişli şəraitin yaradılması, yeni iş yerlərinin açılması kimi mühüm istiqamətləri əhatə etməklə, qlobal məqsədlərə xidmət edən iqtisadi strategiyanın reallaşdırılmasına zəmin yaratmışdır.

Qeyd olunan iqtisadi strategiyyaya uyğun olaraq, Vergilər Nazirliyi tərəfindən uzun müddəti əhatə edən strateji istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir. Bunlara daxildir:

- vergi orqanlarının fəaliyyətinin təşkilinə və qiymətləndirilməsinə əsaslanan idarəetmə modelinin yaradılması və tətbiqi;

- stimullaşdırıcı vergi sisteminin tətbiqi məqsədilə vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi;

- vergi mədəniyyəti və vergilərin könüllü ödənilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi;

- mütərəqqi vergi inzibatçılığı sisteminin qurulması vasitəsilə vergi daxilolmalarının yüksək artımına nail olunması;

- vergi orqanlarının fəaliyyətində şəffaflıq, obyektivlik və dəqiqlik səviyyəsinin daha da artırılması;

- səmərəli vergi inzibatçılığının təşkilinə imkan verən müasir kompüter informasiya sisteminin qurulması;

- kadr resurslarının avtomatlaşdırılmış bazasının yaradılması və idarə edilməsi;

- haqsız rəqabətin aradan qaldırılmasına əsaslanan vergi inzibatçılığının formalaşdırılması.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkə iqtisadiyyatının sürətlə inkişafı, Azərbaycanın beynəlxalq aləmə inteqrasiyası, regionların sosial-iqtisadi inkişafına diqqətin artması və digər iqtisadi gerçəkliklər iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, vergi sisteminin də daim təkmilləşdirilməsi, yenilənməsi zərurətini meydana çıxarır. Bununla əlaqədar, qeyd olunanlar da nəzərə alınmaqla, Vergilər Nazirliyinin inkişaf strategiyası reallaşdırılmalıdır və bu strategiyanın hər bir istiqaməti ölkə iqtisadiyyatının yeni inkişaf mərhələsinə və vergi orqanlarının əvvəlki illərdəki fəaliyyətinin təhlili nəticələrinə əsaslanmalıdır.

Musayev A.F. (Vergilər Nazirliyinin Vergi siyasəti və strateji araşdırmalar Baş idarəsinin rəisi, AMEA-nın müxbir üzvü, i.e.d, professor)

Ümummilli lider Heydər Əliyevin investisiya siyasəti

Azərbaycan iqtisadiyyatı dövlət müstəqilliyi bərpa edildiyi vaxtdan bir müddət sonra, ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkədə siyasi və ictimai sabitlik bərqərar olduqdan sonra güclənməyə başlamışdır. 1995-ci ildən sonrakı illərə təsadüf edən bu dövr ölkə iqtisadiyyatında islahatların canlanması, iqtisadi inkişaf və irimiqyaslı özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsi dövrü olmuşdur. Bu zaman hökumət yüksək iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün, bir tərəfdən, ümumi təsərrüfatçılıq şəraitini təkmilləşdirmək, o cümlədən inzibatçılıq, vergi-büdcə və pul-kredit sahəsində islahatları aparmaq və s. istiqamətini götürmüş, digər tərəfdən, çoxlu sayda (30-dan artıq) məqsədli dövlət proqramlarını tərtib etmək və həyata keçirməklə iqtisadi siyasətin tamamilə yeni mexanizmlərini tətbiq etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının qısa bir zaman kəsiyində uğurlu iqtisadi nailiyyətlər əldə etməsi ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət sayəsində mümkün olmuşdur. Bu sahədə atılan uğurlu addımlardan biri 1994-cü ildə ilkin neft kontraktlarının imzalanmasıdır. Həmin dövrdə Azərbaycanın uğurlarına qısqançlıqla yanaşan siyasətçilər ölkənin yalnız neft sektorunun inkişaf edə biləcəyi haqda proqnozlar verir və digər sahələrin deqradasiyaya məruz qalacağını söyləyirdilər. Lakin

ölkədə aparılan uğurlu iqtisadi siyasət bu fikirlərin tamamilə əsassız olduğunu sübut etdi. Ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunmuş xarici və daxili sərmayə təkcə neft sektoruna deyil, eləcə də qeyri-neft sektoruna yönəldilmişdir.

İnvestisiya təşviqinin ümumi əsasları

İnvestorlar bu və ya digər ölkəyə sərmayə qoymaq istəyərkən öz strateji maraqlarından çıxış edərək, ilk növbədə, həmin ölkədəki investisiya mühitinin əlverişliliyi ilə maraqlanırlar. İnvestisiya mühitinin əlverişliliyi isə ölkədə cəlbədicə təbii resurs potensialının mövcudluğu, investisiya qoyuluşlarının risk dərəcəsinin minimum olması və qanunvericiliyin təkmil olması kimi amillərdən asılıdır. Sadalanan amillərin ölkədə mövcudluğu həm xarici investisiyanın cəlb olunmasını, həm də xarici şirkətlərin fəaliyyətlərini uzunmüddətli dövr üçün planlaşdırmasını şərtləndirir.

Azərbaycan Respublikası güclü təbii-iqtisadi potensiala malik olduğundan investisiya qoyuluşu baxımından cəlbədicidir. Eyni zamanda, sahibkarlıq üçün yaradılmış əlverişli siyasi, sosial-iqtisadi mühit və nisbətən ucuz kadr potensialı bu cəlbədiciliyi daha da artırır.

Azərbaycanda yaradılan əlverişli investisiya mühiti təkcə xarici investisiyanın həcmnin ilbəil artmasına deyil, eləcə də dünya iqtisadiyyatında tətbiq edilən yeni texnologiyalar, istehsal və xidmət metodlarının və s. ölkəmizə gətirilməsinə səbəb olmuşdur.

1994-cü ildən etibarən respublikamızda investisiyaları təşviq edən əsas amillər aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

- iqtisadi-siyasi sabitliyin təmin olunması;
- əlverişli iqtisadi inkişaf mühitinin yaranması;

- ölkənin beynəlxalq imicinin artması (kredit reytinginin yüksəlməsi, beynəlxalq maliyyə institutları ilə səmərəli əməkdaşlıq);

- özəlləşdirmənin ilkin mərhələsinin uğurları (özəlləşdirilən müəssisələrin iqtisadi göstəricilərinin keyfiyyətə yaxşılaşması) və s.

İnvestisiya sahəsində dövlət dəstəyi

Ölkədə aparılan investisiya siyasəti iqtisadiyyatın, o cümlədən regionların inkişafında mühüm rol oynayır. Bu siyasət xarici və yerli sərmayələrin cəlb olunması üçün ən əlverişli hüquqi və təşkilati şərait yaradılmasını nəzərdə tutur.

Sahibkarlığın kreditləşdirilməsinin genişlənməsi və əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasında banklar və kredit təşkilatlarının da mühüm rolu vardır. Azərbaycanın bank sisteminin inkişaf strategiyasının əsasını sərbəst maliyyə ehtiyatlarının mobilizasiyası, maliyyə ehtiyatlarının investisiya şəklində real sektora transformasiyası və daha effektiv paylaşdırılması təşkil edir. Bunun üçün bank sisteminin özünün keyfiyyətə yeni inkişafı, müasir bank texnologiyalarının tətbiqi, təkmil və sabit qanunvericilik bazasının formalaşdırılması, ən başlıcası isə onların etibarlılığının yüksəldilməsi və risk dərəcəsinin aşağı salınması və s. istiqamətlərdə əhəmiyyətli tədbirlər görülmüşdür.

«Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 avqust 2002-ci il tarixli fərmanının sahibkarlara dövlət maliyyə köməyi sisteminin inkişafında, özəl sektorun investisiya layihələrinin güzəştli şərtlərlə müəyyənləşdirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsində xüsusi əhəmiyyəti vardır. Bu fərmanın icrası ilə

əlaqədar həyata keçirilmiş tədbirlər kiçik və orta sahibkarların dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu vasitəsilə etibarlı maliyyə sisteminin yaradılmasını təmin etmişdir.

İnvestisiya sahəsində qanunvericilik bazası

Azərbaycan iqtisadiyyatına yatırılan sərmayələrin həcmi-nin ilbəl sürətlə artması ölkəmizdə həm daxili, həm də xarici investisiya üçün yaradılan əlverişli mühitin məntiqi nəticəsidir. Xarici investisiyanın ölkəmizə cəlb olunması ümummilli lider Heydər Əliyevin apardığı uzaqgörən siyasət sayəsində mümkün olmuşdur. Heydər Əliyevin bu sahədə verdiyi tövsiyə və tapşırıqları əldə rəhbər tutaraq, xarici investisiya haqqında təkmil qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Bu sahədə qəbul edilən sənədlərdən «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» 1995-ci il 13 yanvar, «İnvestisiya müsabiqəsi haqqında» 1997-ci il 16 may, «İnvestisiya fondları haqqında» 1999-cu il 30 noyabr tarixli qanunları və s. qeyd etmək olar. Ölkəmizdə xarici investisiyaların cəlb olunması və qorunması istiqamətində atılan addımların bir qismi Azərbaycanla müxtəlif ölkələr arasında investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında sazişlərin təsdiq edilməsi ilə bağlıdır. Belə sazişlər Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Pakistan, Gürcüstan, Almaniya, Qazaxıstan, Ukrayna, Qırğızıstan, Polşa, İtaliya, Fransa, İran, Avstriya və s. inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında bağlanmışdır.

Eyni zamanda, Azərbaycanda azad bazar iqtisadiyyatının təşəkkül tapması sərbəst rəqabəti təmin edən normativ hüquqi aktların qəbulunu zəruri etmişdir. Bu məqsədlə qəbul edilən sənədlər sırasında «Sərbəst ticarət zonasının yaradılması haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə» 1996-cı il 8 oktyabr,

«Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında» 1998-ci il 12 iyun, «Azad ticarət zonasında texniki maneələrə dair Sazişin təsdiq edilməsi haqqında» 2000-ci il 8 dekabr, «Kommersiya sirri haqqında» 2001-ci il 4 dekabr, «Tənzimlənen qiymətlər haqqında» 2003-cü il 30 may tarixli qanunların adlarını çəkmək olar. Həmçinin, Azərbaycan Respublikası ilə digər ölkələr arasında sərbəst ticarət və iqtisadi əməkdaşlıq haqqında sazişlər də təsdiq olunmuşdur. Belə ki, bu sahədə «Azərbaycan Respublikası hökuməti və Qazaxıstan Respublikası hökuməti arasında sərbəst ticarət haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə» 1997-ci il 26 iyun tarixli Qanun, «Azərbaycan Respublikası hökuməti və Polşa Respublikası hökuməti arasında iqtisadi əməkdaşlıq və ticarət haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə» 1998-ci il 13 fevral tarixli Qanun və s. təsdiq edilmişdir. Rusiya, Gürcüstan və digər MDB ölkələri ilə də analoji müqavilələr imzalanmışdır.

Əlverişli investisiya mühitinin formalaşmasında vergi siyasətinin rolu

Azərbaycanda investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması məqsədilə, xüsusilə vergitutma sahəsində bir sıra mühüm addımlar atılmışdır. Bu sahədə sabit vergi rejiminin tətbiqini göstərmək olar ki, bu rejim yerli sahibkarlarla yanaşı, xarici investorların fəaliyyətinin təşviqinə yönəlmişdir.

Adətən, investorları ölkədə tətbiq olunan vergilərin sayı və dərəcələrindən daha çox sabit vergi rejimi maraqlandırır. Yəni vergi rejiminin sabitliyi onlara gələcək fəaliyyətlərini proqnozlaşdırmaq imkanı verir.

Digər tərəfdən, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində xarici investorların maraqlarına uyğun müddəalar əks olunmuşdur. Məcəlləyə görə, xarici vergi ödəyiciləri ilə yerli

ödəyicilər arasında heç bir fərq qoyulmur. Həmçinin, stimullaşdırıcı xassələri özündə əks etdirən vergi rejiminə əsas vergilərin dərəcələrinin aşağı salınması, gəlirlərin repatriasiyasına şərait yaradılması, müxtəlif dövlətlərlə iqtisadi vergitutmanın aradan qaldırılması ilə bağlı sazişlərin mövcudluğu, dividend və royaltinin aşağı dərəcə ilə vergiyə cəlb olunması və s. daxildir.

Azərbaycanda investisiyanın ayrı-ayrı formalarının təşviqinə də xüsusi diqqət yetirilir. Məsələn, Azərbaycanda maliyyə lizinin daha da genişləndirilməsi məqsədilə Vergi Məcəlləsində bu əməliyyatlar maliyyə xidmətlərinə aid edilərək, əlavə dəyər vergisindən (ƏDV) azad edilmişdir.

Əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasını şərtləndirən amillərdən biri də ƏDV-nin beynəlxalq standartlara uyğun prinsipinin tətbiqidir. Beynəlxalq təcrübədə əməliyyatların dolayı vergiyə cəlb olunmasının iki prinsipindən istifadə edilir: malların (işlərin və xidmətlərin) mənşə ölkəsi (istehsal olunan ölkə) prinsipi və təyinat ölkəsi (malların ölkə ərazisi hüdudlarında istehlak olunması) prinsipi. Sözügedən prinsiplərin tətbiqi özünü əsasən idxal və ixrac əməliyyatlarında daha çox büruzə verir. Yəni, mənşə ölkəsi prinsipinə görə, ƏDV ixrac olunan mallardan tutulur, təyinat ölkəsi prinsipinə əsasən isə ƏDV idxal olunan mallara tətbiq olunur. Odur ki, idxal-ixrac əməliyyatlarının vergiyə cəlb olunmasında ƏDV-nin bu və ya digər prinsiplərinin tətbiqi vergitutma obyektlərinin ölkələr arasında bölüşdürülməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir.

İdxal və ixrac əməliyyatlarının ƏDV-yə cəlb olunmasında qeyri-müəyyənliyin yaranmaması üçün dünya ölkələrinin əksərində təyinat ölkəsi prinsipindən istifadə edilməsi məqsə-

dəuyğun hesab edilir. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə gəldikdə isə ölkəmizdə dünyanın əksər ölkələrində tətbiq edilən prinsip - təyinat ölkəsi prinsipindən istifadə olunur. Bu da milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasını gücləndirən amillərdən biridir.

İnvestisiyaların mövcud vəziyyəti

İqtisadi siyasətin prioritet istiqamətlərindən biri kimi investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması sahəsində son illər həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə yatırılan xarici sərmayələrlə yanaşı, daxili investisiyaların həcmi də artmaqdadır.

2001-2005-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına bütün maliyyə mənbələri üzrə 94,4 trilyon manat (AZM) və ya 14,5 milyard ABŞ dolları həcmində sərmayə yönəldilmişdir (cədvəl 1). Hər il orta hesabla 18,9 trilyon manat (AZM) və ya 2,9 milyard ABŞ dolları, adambaşına, təxminən, 350 ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyulmuşdur. Azərbaycan bu göstəriciyə görə nəinki MDB ölkələrini, həm də Şərqi Avropanın bəzi dövlətlərini geridə qoymuşdur.

Cədvəl 1. 2001-2005-ci illər üzrə bütün maliyyə mənbələri hesabına investisiyalar (milyard AZM)

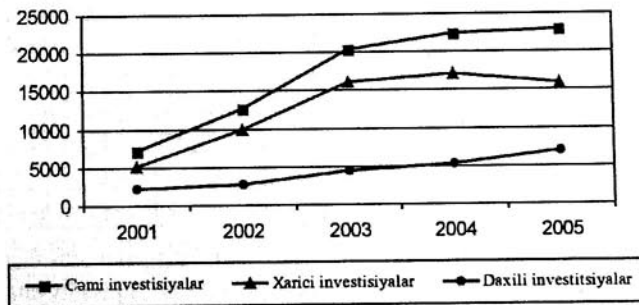
№	Göstəricilər	2001-ci il		2002-ci il		2003-cü il		2004-cü il		2005-ci il	
		Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %
1.	Bütün maliyyə mənbələri hesabına investisiyalar	7 273,1		12621,2		20462,2		26550,9		27389,0	
	- əvvəlki ilə nisbət, %	110,6		173,5		162,1		127,9		103,2	
1.1	Daxili investisiyalar	2 188,7	30,1	2 730,2	21,6	4 387,5	21,4	6619,9	24,9	8278,8	30,2
	- əvvəlki ilə nisbət, %	95,1		124,7		160,7		141,1		125,1	
1.2	Xarici investisiyalar	5084,4	69,9	9891,0	78,4	16074,5	78,6	19931,0	75,1	19110,2	69,8
	- əvvəlki ilə nisbət, %	119,0		194,5		181,0		123,9		100,2	
2.	Bütün maliyyə mənbələri hesabına investisiyaların ÜDM-ə nisbəti, %	27,4%		41,6%		58,4%		63,4%		46,0%	
2.1	Daxili investisiyaların ÜDM-ə nisbəti, %	8,2		9,0		12,5		15,8		13,9	
2.2	Xarici investisiyaların ÜDM-ə nisbəti, %	19,2		32,6		45,9		47,6		32,1	

Daxili investisiyaların ümumi həcmi 2001-ci ilə nisbətən 2005-ci ildə 3 dəfə çox olmuşdur. Eyni zamanda, bu vəsaitin ümumi investisiya həcmində xüsusi çəkisi 2001-ci ildəki 30,1%-dən 2004-cü ildə 24,9%-dək düşmüş və 2005-ci ildə yenidən 30,2%-ə qalxmışdır.

Qrafik 1-dən görüldüyü kimi, 2001-2005-ci illər üzrə daxili investisiyalar normal artım tempi ilə yüksəlir. Bu dövrdə xarici investisiyalar daha çox 2002 və 2003-cü illərdə artmışdır.

Müəyyən mənada, daxili investisiyaların xüsusi çəkisinin hazırkı səviyyəsi qənaətbəx hesab oluna bilər. Lakin daxili mənbələrdə kifayət qədər maliyyə vəsaitinin olduğunu nəzərə alsaq, hələ də daxili investisiya potensialından səmərəli istifadə olunmadığı qənaətinə gəlmək olar.

Qrafik 1

Daxili investisiyaların formalaşma mənbələrini iki qrupa bölmək olar (cədvəl 2):

1. Dövlət sektoru (büdcə vəsaiti hesabına);
2. Qeyri-dövlət sektoru:
  - 2.1. Əhalinin şəxsi vəsaiti hesabına;
  - 2.2. Müəssisə və təşkilatların vəsaiti hesabına;

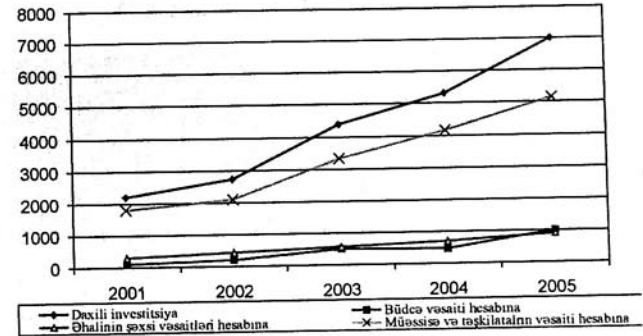
Cədvəl 2. 2001-2005-ci illər üzrə daxili investisiyaların formalaşma mənbələrinə görə bölgüsü (milyard AZM)

	Göstəricilər	2001-ci il		2002-ci il		2003-cü il		2004-cü il		2005-ci il	
		Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %
1	Daxili investisiyalar	2 188,7		2 730,2		4 387,5		6 619,9		8 278,8	
	- əvvəlki ilə nisbət,%	95,1		124,7		160,7		141,1		125,1	
1.1	Büdcə vəsaiti hesabına	107,0	4,9	204,9	7,5	491,6	11,2	592,3	8,9	950,0	11,5
	- əvvəlki ilə nisbət,%	80,9		191,5		239,9		107,1		160,4	
1.2	Əhalinin şəxsi vəsaiti hesabına	282,2	12,9	434,6	15,9	574,2	13,1	556,5	8,4	726,0	8,8
	- əvvəlki ilə nisbət,%	147,1		154,0		132,1		96,9		130,5	
1.3	Müəssisə və təşkilatların vəsaiti hesabına	1 799,5	82,2	2 090,7	76,6	3 321,7	75,7	5 471,1	82,7	6 602,8	79,7
	- əvvəlki ilə nisbət,%	91,0		116,2		158,9		153,5		120,7	

Cədvəl 2-dən görüldüyü kimi, daxili investisiyalar arasında müəssisə və təşkilatların vəsaiti hesabına iqtisadiyyata yatırılan sərmayələrin xüsusi çəkisi yüksəkdir. 2001-2004-cü illər üzrə bu göstərici 82,2%-dən (2001-ci il) 79,8%-ə (2005-ci il) düşmüşdür. Buna baxmayaraq, bu vəsait 2001-ci ilə nisbətən 2005-ci ildə 3,7 dəfə artaraq, 6 602,8 milyard manat (AZM) təşkil etmişdir.

Müəssisə və təşkilatların vəsaiti hesabına yatırılan investisiyanın xüsusi çəkisinin azalmasının əsas səbəbi bu dövrdə dövlət tərəfindən iqtisadiyyata yatırılan sərmayələrin həcmi-nin artmasıdır. Belə ki, 2005-ci ildə büdcə vəsaiti hesabına ölkə iqtisadiyyatına 950,0 milyard manat (AZM) yönəldilmişdir ki, bu da 2001-ci ilə nisbətən, təxminən, 9 dəfə çoxdur. Başqa sözlə, qeyd olunan dövrdə dövlət tərəfindən iqtisadiyyata investisiya qoyuluşuna diqqət artmış və büdcənin investisiya xərçləri yüksəldilmişdir (Qrafik 2).

Qrafik 2

Təqdirəlayiq haldır ki, daxili investisiyalarda əhalinin şəxsi vəsaiti hesabına yatırılan sərmayənin də xüsusi çəkisi artmaqdadır. Bu vəsait 2001-ci ildə 282,2 milyard manat (12,9%) olmuşdur və 2005-ci ildə əhalinin şəxsi vəsaiti hesabına yatırılan vəsait 2,6 dəfə artaraq, 726,0 milyard manata (AZM) çatmışdır.

Daxili investisiyaların səmərəliliyini qiymətləndirərkən diqqət yetirilməli əsas məsələlərdən biri bu vəsaitlərin iqtisadiyyatın hansı sahələrinə yatırılmasıdır (cədvəl 3). Investisiyanın rentabelliği sahə və müddət baxımından fərqlənir.

Başqa sözlə, iqtisadiyyatın sahələrindən asılı olaraq, yatırılmış sərmayə öz bəhrəsini hansı müddətə verir və nə qədər dayanıqlı olur. Bu məsələ həm də dövlət maraqları baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Cədvəl 3-də daxili investisiyalar sahə strukturları üzrə ayrı-ayrılıqda verilmiş və bu vəsaitlər bir sıra makroiqtisadi göstəricilərlə müqayisə edilmişdir. Məqsəd yatırılan sərmayənin nə qədər effektiv olduğunu müəyyən etməkdir.

Cədvəl 3. 2001-2005-ci illər üzrə daxili investisiyaların sahə strukturu üzrə bölgüsü (milyard AZM)

	2001-ci il		2002-ci il		2003-cü il		2004-cü il		2005-ci il	
	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	Xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %
Daxili investisiyalar o cümlədən:	2 188,7		2 730,2		4387,5		6619,9		8278,8	
- Sənaye ondan:	646,0	29,5	721,7	26,4	1 785,0	40,7	2894,5	43,7	3278,5	39,6
- Neft sektoru	503,0	23,0	531,9	19,5	754,4	17,2	799,6	12,1	1189,2	14,4
- Ticarət və xidmət	220,7	10,1	263,2	9,6	137,6	3,1	173,5	2,6	182,1	2,2
- Nəqliyyat	276,0	12,6	385,0	14,1	554,7	12,6	617,9	9,3	860,0	10,4
- Rabitə	336,0	15,3	213,1	7,8	237,3	5,4	423,5	6,4	446,6	5,4
- Tikinti o cümlədən:	559,9	25,6	941,2	34,5	1 149,2	26,2	1785,1	27,0	2762,4	33,4
- Mənzil tikintisi	498,9	22,8	856,1	31,4	1 010,4	23,0	1613,1	24,4	2420,0	29,2
- Kommunal tikinti	61,0	2,8	85,1	3,1	138,8	3,2	172,0	2,6	342,4	4,1
- Sosial və digər sahələr	150,1	6,9	206,0	7,5	523,7	11,9	725,4	11,0	751,2	9,1

Son illər respublikada mənzil tikintisinin sürətlə artımı müşahidə edilməkdədir. Bunu həm ölkədəki sosial-iqtisadi vəziyyətə, həm tikintinin ÜDM-də xüsusi çəkisinin artımına, həm də tikintiyə yönəldilən daxili investisiyaların çoxalmasına əsaslanaraq qeyd etmək olar. Belə ki, tikintinin ÜDM-də xüsusi çəkisi 2001-cü ildəki 5,8%-dən 2005-ci ildə 10,0%-ə yüksəlmişdir (cədvəl 4).

Respublikada tikinti işlərinin sürətlə artımı bu sahəyə yönəldilən investisiyaların həcmindən də adekvat təməllə artımına səbəb olmalı idi. Lakin reallıq nisbətən fərqlidir. 2005-ci ildə tikintinin ÜDM-dəki məbləği 2001-ci ilə nisbətən 3,9 dəfə artdığı halda, bu sahəyə yönəldilmiş daxili investisiyaların həcmi cəmi 2,6 dəfə artmışdır.

Cədvəl 4. 2001-2005-ci illər üzrə ÜDM-in istehsal strukturu (milyard AZM)

	2001-ci il		2002-ci il		2003-cü il		2004-cü il		2005-ci il	
	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	xüsusi çəki %
ÜDM o cümlədən:	26578,0		30312,3		35053,4		41872,5		59500,0	
- Sənaye	9998,6	37,6	11350,2	37,4	13251,9	37,8	15832,6	37,8	23745,3	39,9
- Kənd təsərrüfatı	3943,0	14,8	4 230,0	14,0	4 605,3	13,1	4788,4	11,4	5696,0	9,6
- Tikinti	1553,7	5,8	2 640,0	8,7	4 250,4	12,1	5661,6	13,5	5967,0	10,0
- Ticarət	1966,2	7,4	2 266,5	7,5	2 581,4	7,4	3089,7	7,4	4030,0	6,8
- Nəqliyyat	2179,8	8,2	2 369,9	7,8	2 544,3	7,3	2942,3	7,0	3215,5	5,4
- Rabitə	515,0	1,9	616,2	2,0	788,6	2,2	1026,9	2,5	1368,0	2,3
- Sosial və qeyri-formal xidmətlər	4 329,9	16,3	4 408,9	14,5	4 592,1	13,1	5453,5	13,0	5946,1	10,0
- Məhsulə və idxala xalis vergilər	2 091,8	7,9	2 431,3	8,0	2 439,3	7,0	3176,3	7,6	4659,3	7,8

Tikinti sahəsinin yüksək sürətlə artımı özünü vergi daxil olmalarında da göstərmişdir. 2002-2005-ci illər üzrə tikintidən vergi daxil olmaları 2,6 dəfə artaraq, 470,5 milyard manat (AZM) olmuşdur (cədvəl 5). Bu vəsait ümumi vergi daxil olmalarının 6,6%-ni təşkil edir.

Daxili investisiyalarda xüsusi çəkisinə görə növbəti yeri nəqliyyat tutur və bu sahə ölkənin infrastrukturunun formalaşmasını şərtləndirən əsas amillərdəndir. Nəzərə almaq lazımdır ki, ölkənin strateji əhəmiyyətli sahələrinin, o cümlədən infrastrukturunun modernləşdirilməsi, bir qayda olaraq, böyük sərmayə tələb edən, amma eyni zamanda, investorları o qədər də cəlb etməyən sahədir. Bu sahəni modernləşdirmədən daxili və xarici investisiyanın iqtisadiyyata aktiv axınını stabil saxlamaq mümkün deyil.

Cədvəl 5. 2002-2005-ci illər üzrə iqtisadiyyatın sahələri üzrə vergi daxil olmaları (milyard AZM)

Göstəricilər	2002		2003		2004		2005	
	Mütləq ifadədə	Xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	Xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	Xüsusi çəki %	Mütləq ifadədə	Xüsusi çəki %
Vergi daxil olmaları o cümlədən:	3399,7		4116,9		5026,1		7137,5	
- sənaye	1963,6	57,8	2202,5	53,5	2903,2	57,8	3952,5	55,4
- tikinti	178,4	5,2	212,0	5,1	266,5	5,3	470,5	6,6
- ticarət və xidmət	252,5	7,4	252,0	6,1	283,4	5,6	323,5	4,5
- nəqliyyat	267,0	7,9	532,5	12,9	235,1	4,7	354,0	5,0
- rabitə	163,8	4,8	230,7	5,6	312,4	6,2	447,5	6,3
- digər sahələr	574,4	16,9	687,2	16,7	1025,5	20,4	1589,5	22,2

Son illər Azərbaycan Respublikasında daxili investisiya qoyuluşlarının artması müsbət hal sayılmalıdır. Eyni zamanda, daxili sərmayələrin strukturunun səmərəli təşkili də hazırkı şəraitdə çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. İstehsal və xüsusilə ixracönlü istehsalın stimullaşdırılması ölkədə iqtisadi artımın sürətlənməsinə birbaşa təsir edir. Odur ki, rentabelliyi az olan və qısa müddətli gəlir gətirən sahələrə (məsələn, ticarət) nisbətən daha dayanıqlı və ölkənin rifahı baxımından prioritet hesab edilən sahələrə (ərzaq və qeyri-ərzaq məhsullarının istehsalına, infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına və s.) yatırılan sərmayələrin stimullaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

İnvestisiya qoyuluşunun strateji istiqamətləri

Azərbaycanın uzunmüddətli dövrdə dayanıqlı və tarazlı inkişafının təmin edilməsində xarici və daxili investisiyaların cəlb edilməsi əhəmiyyətli rol oynayır. İnvestisiyaların böyük məbləğdə istehsal sahələrinə cəlb edilməsini təmin etmək üçün özəl investisiyaların dəstəyi də vacibdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətə uyğun olaraq, investisiya siyasətinin düzgün həyata keçirilməsi nəticəsində ölkədə dayanıqlı inkişaf edən bazar iqtisadiyyatı daha da təkmilləşəcək, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı sürətlənəcək, əhalinin məşğulluğuna nail olmaqla əmək ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə təmin olunacaqdır.

Əlverişli investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirilməlidir:

-mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün investorlar üçün daha əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması;

-investisiya fəaliyyətinin hüquqi-normativ bazasının daha da təkmilləşdirilməsi;

-investisiyaların inkişaf prosesinə yardımın artırılması;

-stabil hüquqi-normativ rejimin təmin edilməsi məqsədilə dövlətin rolunun artırılması;

-ümumi təsərrüfatçılıq şəraitinin yaxşılaşdırılmasına istiqamətlənmiş tədbirlərin davam etdirilməsi.

Digər tərəfdən, istər dövlət və istərsə də özəl investisiyalar sahəsində siyasətin əsas istiqamətləri müəyyən olunmalıdır. Belə ki, neft sektoru ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunun və eyni zamanda, regionların inkişafına həm xarici, həm də daxili investisiyaların yönəldilməsini stimullaşdırmaq üçün aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir:

- dövlətin investisiya siyasətinin tam şəffaf olmasını təmin etmək;

- regionların coğrafi şəraitinə uyğun olaraq, onlar arasında investisiyaların bölüşdürülməsini təmin etmək;

- ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün nəzarəti gücləndirmək;

- xarici ticarət rejimində təkmilləşdirmələr aparmaqla özəlləşdirilmiş müəssisələrin texnoloji cəhətdən yenidən qurulması üçün müasir texnologiyanın ölkəyə gətirilməsinə əlverişli şərait yaratmaq;

- ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin inkişafı üçün investisiyaya olan tələbatını artırmaq;

- neft sektoru ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunun inkişafı məqsədilə birbaşa xarici investisiyaların istehsala yönəldilməsini təşkil etmək;

- restrukturizasiya prosesinin davam etdirilməsi yolu ilə yerli müəssisələrin investisiya cəlbediciliyini artırmaq.

Beləliklə, daxili və xarici investisiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılması nəticəsində mövcud problemlərin həlli istehsal prosesinin bərpası, müəssisələrin fəaliyyətinin yeni texnologiyaların tətbiqi yolu ilə dirçəldilməsi, yeni istehsal sahələrinin yaradılması və nəticə olaraq, yeni iş yerlərinin açılmasına nail olmaq mümkündür. Əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların neft sektoru ilə yanaşı, qeyri-neft sektoruna və infrastruktur sahələrinə cəlb olunması və mövcud investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması ilə bağlı ardıcıl olaraq həyata keçirilən tədbirlərin davamlı olması zəruridir.

Vergi sistemi iqtisadiyyatın tənzimlənməsi vasitəsi kimi

«Biz bazar iqtisadiyyatını vergi yolu ilə tənzimləməliyik» Heydər Əliyev

Azərbaycan Respublikasında səmərəli vergi sisteminin formalaşması ümumdövlət əhəmiyyətli əsas iqtisadi məsələlərdən biridir. İqtisadiyyatın bütün sahələrində islahatların həyata keçirilməsi səmərəli vergitutma sistemi yaratmadan mümkün deyildir.

Ötən əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısından başlayaraq, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanda həyata keçirilən əsaslı islahatlar vergi sistemində də köklü dəyişikliklərə gətirib çıxartdı. Ulu öndərin göstərişləri və bilavasitə rəhbərliyi ilə ölkədə vahid vergi qanunvericiliyinin – Vergi Məcəlləsinin (VM) hazırlanmasına və 2001-ci ildən qəbuluna nail olunmuşdur. İslahatların müvəffəqiyyətini təmin etmək üçün ilk növbədə vergi qanunvericiliyində olan pərakəndəlik və ziddiyyətlər aradan qaldırılmışdır. VM-in qəbulu ölkənin həyatında tarixi bir hadisə olaraq vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, onun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, həmçinin vergi tənzimlənməsinin təmin olunması sahəsində atılmış ən başlıca addım oldu.

İdarəetmə nəzəriyyəsində tənzimləmə əsas funksiyalardan biri kimi fərqləndirilir. Vergitutma sahəsində tənzimləmə funksiyası plan tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi

üzrə dəqiq işlənilib hazırlanmış tədbirləri nəzərdə tutur. İdarəetmə prosesində tənzimləmə planlaşdırma ilə qəbul edilmiş plan tapşırıqlarının icra edilməsinə nəzarət arasında əlaqələndirici həlqə kimi çıxış edir. Ümumiyyətlə, vergi tənzimlənməsinə elə bu mövqedən, yəni təsdiq edilmiş büdcə-vergi tapşırıqlarının və onlara uyğun olaraq qəbul edilmiş vergi konsepsiyalarının təmin edilməsinə yönəldilmiş vergitutmanın idarə olunması prosesinin tərkib hissəsi kimi baxılması məqsədəuyğundur.

Fikrimizcə, vergi tənzimlənməsi konkret zaman dövründə büdcə-vergi konsepsiyasında əks olunan vergilərin fiskal, stimullaşdırıcı və sosial funksiyaları yerinə yetirən vergi sisteminin formalaşması və təkmilləşdirilməsi prosesi kimi müəyyən edilə bilər.

Vergi tənzimlənməsinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, bir tərəfdən elmi istiqamət olmaqla, elmi əsaslarının araşdırılması tələb olunur, digər tərəfdən isə praktiki fəaliyyət sferasıdır. Birinci halda söhbət vergi tənzimlənməsinin konseptual əsasları barədə, ikinci halda isə vergi tənzimlənməsi üzrə qərarların qəbul edilməsinin konkret metod və üsulları haqqında getməlidir.

Konseptual əsaslar iqtisadiyyatın tənzimlənməsi aləti kimi fəaliyyətdə olan vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin xülasəsi ilə ifadə olunur. Konkret metod və üsullar büdcənin vergi daxilolmaları səviyyəsinin yerinə yetirilməsini təmin etməlidir. Lakin vergi daxilolmaları hesabına gəlir bazasının əhəmiyyətli təmin edilməsi kimi fiskal vəzifələrdən başqa, vergi sistemi iqtisadi məkan iştirakçılarının rəftarına cəmiyyət üçün zəruri olan istiqamətdə sosial-iqtisadi təsir mexanizmi kimi də çıxış edir.

İctimai münasibətlərin spesifik forması və dövlətin iqtisadiyyata, siyasətə və sosial sferaya dolayı təsir vasitəsi kimi iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi metodları vergi qanunvericiliyini və onun pozulmasına görə məsuliyyəti, həmçinin vergi sistemini özündə birləşdirməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi idarəetmə sistemləri heç vaxt «sıfır»dan layihələndirilmir. Əksər hallarda artıq fəaliyyətdə olan sistemin yaxşılaşdırılması, yaxud təkmilləşdirilməsinin ümumi məsələsinin həlli məqsədilə ayrı-ayrı elementlərinin daha dəqiq və ciddi reqlamentləşdirilməsi yolu ilə yenidən qurulması və yenidən təşkili prosesi aparılır.

Fikrimizcə, fəaliyyətdə olan vergitutma sisteminin yenidən formalaşdırılması dövlət və regional səviyyələrdə iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin ən vacib strateji məsələlərindən biridir. Vergi tənzimlənməsinin əsas üstünlüyü vergilərin fiskal və tənzimləyici funksiyaları arasında zəruri pariteti təmin edə bilən vergi rejiminin müəyyən edilməsi sayılır.

Fikrimizcə, bu və ya digər funksiyaya istiqamətlənmək ölkənin iqtisadi vəziyyətindən və onun vətəndaşlarının sosial müdafiəsindən asılıdır. Fiskal funksiya əsas olmaqla, vergilərin özünün təbiətindən irəli gəlir və bütün dövlətlər üçün onların mövcudluğu və inkişafı bütün dövrlərdə səciyyəvidir. Onun köməyi ilə dövlət büdcəsi formalaşır və dövlətin mövcud olması və fəaliyyət göstərməsi üçün maddi şərait yaranır. İstehsal prosesi təkmilləşdikcə, fiskal funksiyanın əhəmiyyəti də getdikcə yüksəlir.

Vergilərin fiskal funksiyası ölkə iqtisadiyyatının tənzimlənməsində dövlətin rolunun yüksəldilməsi üçün

obyektiv ilkin şərait yaradır. Fiskal funksiya vasitəsilə vergilərin əsas rolu dövlətin özünün funksiyalarının (müdafiə, sosial, ətraf mühitin mühafizəsi və s.) həyata keçirilməsi üçün büdcə sistemində və büdcədən kənar fondlarda toplanan dövlətin maliyyə resurslarının formalaşması reallaşdırılır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində istənilən dövlət bazarın mənfəi təzahürlərinə tənzimləyici təsir vasitəsi kimi vergi siyasətindən geniş istifadə edir. Vergi sistemi ümumdövlət maraqları ilə iqtisadi agentlərin kommersiya maraqları arasında, həmçinin mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisələrin maraqları ilə dövlət və yerli büdcələr, banklar, həmçinin yuxarı təşkilatlar arasında sıx əlaqənin təmin olunmasını və idarəetmənin iqtisadi metodlarının tətbiqini nəzərdə tutur.

Vergilərin köməyi ilə xarici investisiyaların cəlb olunması da daxil olmaqla, xarici iqtisadi fəaliyyət tənzimlənir, müəssisələrin gəliri və mənfəəti formalaşır. Vergilərin köməyi ilə dövlət elmtutumlu istehsalların inkişaf etdirilməsi və zərərli, rentabelli olmayan istehsalların ləğv edilməsi siyasətini yürüdə bilər. Vergilərin köməyi ilə dövlətin və regionların maliyyə sisteminin sabitləşdirilməsini təmin etmək, sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq, antiinhişar siyasəti aparmaq və vergi güzəştləri və məqbul dərəcələr vasitəsilə sosial problemləri həll etmək olar.

Nəticə etibarilə fiskal funksiya vergilərin iqtisadi (tənzimləyici) funksiyasını əhəmiyyətli dərəcədə şərtləndirir: bu isə o deməkdir ki, vergilər təkrar istehsala əhəmiyyətli təsir göstərməklə, onun tempini stimullaşdırır (məhdudlaşdırır), kapital yığığını gücləndirir (zəiflədə), əhalinin

ödənış qabiliyyətli tələbini genişləndirə (azalda) bilər. Hər iki funksiya sıx qarşılıqlı əlaqəyə malikdir.

Vergitutma yenidən bölüşdürücü maliyyə-büdcə münasibətləri sferası kimi özündə tənzimləyici təsiri daşıyır. Tənzimləyici vergi funksiyası praktikada vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş güzəşt və sanksiyalar formasında özünü büruzə verir. Vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət VM-in ümumi hissəsində, vergi güzəştləri isə Məcəllənin xüsusi hissəsində müəyyən edilmişdir.

Fikrimizcə, vergi tənzimlənməsində stimullaşdırıcı altfunksiyaları fərqləndirmək olar ki, bunlar da güzəşt və imtiyazlar (preferensiyalar) vasitəsilə reallaşdırılır. Vergitutma sistemində güzəştlər nəzərdə tutulur. Güzəştlərin siyahısı VM-də ayrı-ayrı vergilər üzrə verilmişdir. Yerli vergilərin (bələdiyyə vergilərinin) dərəcələri vergi qanunvericiliyində təsbit edilmiş hədlər daxilində müəyyən edilir.

Yerli özünüidarəetmə orqanları (bələdiyyələr) öz ərazilərində prioritet sosial məsələlərin reallaşdırılması sferasında sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətinin fəallaşdırılmasında vergilərin rolunun yüksəldilməsi məqsədilə vergi ödəyicilərinin ayrı-ayrı kateqoriyalarını yerli vergilərdən tam və ya qismən azad etmək, vergi dərəcəsini azaltmaq barədə qərar qəbul edə bilərlər.

Belə ki, müəssisə və təşkilatların mənfəətinin vergiyə cəlb edilməsi zamanı güzəştlər sistemi əsasən investisiyaların, mənzil tikintisinin, kiçik sahibkarlığın, əlillərin məşğulluğunun, ətraf mühitin qorunması və sosial-mədəni sahə-

lərdə xeyriyyəçilik fəaliyyətinin inkişafına çəkilən xərclərin stimullaşdırılmasına yönəldilir.

Vergilərin stimullaşdırıcı altfunksiyası özünü kredit əsasında vergi ödənişinin məqsədli təxirə salınmasını ifadə edən investisiya vergi kreditlərinin təqdim edilməsində büruzə verir. Vergi ödənişinin təxirə salınmış məbləği əsas, yaxud dövriyyə kapitalına investisiya üçün istifadə oluna bilər. Müəssisə ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (maliyyə, yaxud vergi orqanları) arasında bağlanan kredit sazişi investisiya vergi kreditindən istifadəyə görə faizlərin ödənilməsinə nəzərdə tuta bilər.

Preferensiyalar ölkədə yerli müəssisələr tərəfindən istehsal edilməyən, yaxud onların həcmi alıcı tələbinin təmin olunması üçün kifayət etməyən idxal olunan müəyyən nomenklaturalı məhsullara, adətən, gömrük ödənişlərindən güzəştlər, yaxud onların ləğvi şəklində tətbiq olunur. Preferensiyalar inkişaf etməkdə olan ölkələrdən idxal olunan məhsullara münasibətdə də şamil edilə bilər. Hazırda tarif preferensiyaları bir sıra inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrə münasibətdə geniş tətbiq olunur. Bu ölkələrdən idxal edilən mallar mövcud dərəcənin müəyyən faizi miqdarında güzəştli şəkildə vergiyə cəlb olunur.

Vergi ödənişlərinin daha bir altfunksiyasının – təkrar istehsal təyinatlı funksiyasının fərqləndirilməsi məqsədəmüvafiq hesab olunur. Qeyd olunan bu funksiyaları aşağıdakı vergilər özündə daşıyır:

- dövlət vergiləri üzrə – yol vergisi, mədən vergisi;
- yerli vergilər (bələdiyyə vergiləri) üzrə – yerli əhəmiyyətli tikinti materialları üzrə mədən vergisi.

Təkrar istehsal təyinatlı funksiya iqtisadiyyatın müəyyən sahələrinin inkişafının və təbii ehtiyatların təkrar istehsalının məqsədli maliyyələşməsinin təmin olunmasında özünü büruzə verir.

Vergitutma nəzəriyyəsində vergilərin nəzarət funksiyası da fərqləndirilir. Rusiyalı iqtisadçılar A.V. Brizqalının və A.Z. Dadaşovun fikrincə, vergilərin nəzarət funksiyası müxtəlif səviyyəli büdcələrə faktiki vergi daxilolmaları ilə təsdiq edilmiş göstəricilər arasında müqayisə imkanı yaranmasından ibarətdir, daha doğrusu, maliyyə resurslarının hərəkətinə nəzarət təmin olunur, vergi sistemi və vergi siyasətində müvafiq dəyişikliklərin aparılmasının zəruriliyi aşkar olunur.

Azərbaycan Respublikasının vergi sistemi 1992-ci ildən başlayaraq, fiskal funksiyanın güclənməsi istiqamətində inkişaf etmişdir. Vergi qanunvericiliyinin dəqiqləşdirilməsi əsasən vergidən yayınmaya şərait yaradan mövcud «boşluqların» aradan qaldırılmasına yönəldilmişdi. Yalnız 2001-ci ildən başlayaraq, tendensiya müsbət tərəfə dəyişmişdir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında vergi sistemi inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq olunan bütün əsas vergiləri (mənfəətə və gəlirlərə, əlavə dəyərə, torpağa, əmlaka vergilər, aksizlər və s.) özündə birləşdirir. Müxtəlif ölkələrdə onlardan bəzilərinin adı fərqli ola bilər (şirkətlərdən gəlir vergisi, sərəvətə vergilər və s.), lakin bu, onların mahiyyətini dəyişməz.

Vergitutmanın rolu real iqtisadiyyatın bir sıra sahələrində özünü büruzə verir. Vergitutmanın maliyyə-təsərrüfat sferasına digər ictimai faydalı fəaliyyətə müsbət təsirinə təmin olunması mürəkkəb və kifayət qədər ziddiyətli məsələdir, ona görə ki, son məqsəd dövlətin və vergi ödəyicilərinin maraqlar balansının əldə olunmasıdır. Onların maraqları isə tamamilə fərqlidir: dövlət üçün bu, büdcəyə vergi daxilolmalarının maksimallaşdırılması, vergi ödəyiciləri üçün isə onun minimallaşdırılmasının təmin olunmasından ibarətdir. Lakin təcrübə göstərir ki, iqtisadi böhran şəraitində maraqların fərqliliyi daha da dərinləşir. Belə situasiyalarda qanunverici və icra hakimiyyəti orqanları vergi tənzimlənməsi və fəaliyyətdə olan vergitutma sistemində vaxtında dəyişikliklərin edilməsi məsələlərində diqqəti cəmləşdirməlidirlər.

Vergilərin funksiyalarının və rolunun təhlili xüsusilə də büdcə gəlirlərinin formalaşdırılması, vergi daxilolmaları məbləği ilə büdcə gəlirlərinin ümumi məbləği arasında nisbət, ayrı-ayrı vergilərin xüsusi çəki nisbətlərinin müəyyən edilməsi, həmçinin sosial məsələlərin həlli, ölkənin büdcə siyasətinin sabitləşdirilməsi və regional inkişafın təmin olunması zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Vergi daxilolmaları ölkə, müxtər respublika və yerli büdcələrin əhəmiyyətli hissəsini təmin edir. Əlavə dəyər vergisinin daha böyük xüsusi çəkisi onun ölkə büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında əhəmiyyətli rolu olması barədə nəticə çıxarmağa imkan verir (cədvəl 1).

Vergi daxilolmaları ölkə, müxtər respublika və yerli büdcələrin əhəmiyyətli hissəsini təmin edir. Əlavə dəyər vergisinin daha böyük xüsusi çəkisi onun ölkə büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında əhəmiyyətli rolu olması barədə nəticə çıxarmağa imkan verir (cədvəl 1).

Cədvəl 1.

**Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinə
vergi və ödənişlərin daxil olması, %**

Vergi daxilolmaları	2002	2003	2004
Əlavə dəyər vergisi	36,8	33,6	30,0
Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi	16,2	14,6	14,8
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	12,0	12,3	14,7
Mədən vergisi	5,5	4,6	6,5
Aksizlər	9,5	5,5	4,8
Xarici iqtisadi fəaliyyətdən vergi	8,3	7,6	6,7
Rüsumlar və qeyri-vergi ödənişləri	7,0	17,2	18,4
Digər vergilər və ödənişlər	4,7	4,6	4,1
Cəmi	100,0	100,0	100,0

Fiskal tənzimləyicilik dərəcəsinə görə ikinci rol hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinə verilə bilər: onun dövlət büdcəsinin daxilolmaları həcmində xüsusi çəkisi 14-16% təşkil edir. Büdcənin vergi gəlirlərində əhəmiyyətinə görə üçüncü yeri fiziki şəxslərin gəlir vergisi tutur: baxılan dövrdə onun vergi ödənişlərinin ümumi həcmində xüsusi çəkisi 14,6 – 16,2% təşkil edir.

Məlum olduğu kimi, adətən həddindən yüksək olan fiskal ağırlıq dövlət büdcəsinə vergi daxilolmaları üzrə proqnoz tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə və vergilər üzrə borcların artımına səbəb olur. Hazırda Azərbaycanda Vergilər Nazirliyi tərəfindən nəzarət olunan vergilər və ödənişlər üzrə vəsaitlərin dövlət büdcəsinə səfərbər olunması

üzrə plan tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi tendensiyası müşahidə edilir (cədvəl 2).

Cədvəl 2.

2004-2005-ci illərdə

**Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi
tərəfindən nəzarət edilən vergilərin dövlət büdcəsinə səfərbər
olunması üzrə olan tapşırıqların yerinə yetirilməsi**

Dövrələr	Vergi ödənişlərinin yığılması üzrə plan tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi, %	
	2004	2005
Yanvar	109,0	118,6
Fevral	102,0	89,7
Mart	102,7	114,5
I rüb	104,0	107,2
Aprel	109,2	103,5
May	108,1	101,5
İyun	102,0	101,6
II rüb	106,2	102,2
I yarımillik	105,2	104,5
İyul	111,2	96,6
Avqust	94,9	83,9
Sentyabr	103,0	102,1
III rüb	102,7	94,5
9 aylıq	104,3	100,6
Oktyabr	112,7	97,8
Noyabr	102,5	99,1
Dekabr	83,0	103,4
IV rüb	98,5	100,2
II yarımillik	100,5	97,4
İllik	102,6	100,5

Vergilər həmçinin sosial məsələlərin həllində də mühüm rol oynayırlar. Belə ki, vergi islahatlarının həyata keçirilməsi nəticəsində bazarın iqtisadi tənzimlənməsi tədbirləri sistemində fiziki şəxslərin gəlir vergisinin yeni təyinatı yaranmışdır – o, cəmiyyətdə iqtisadi situasiyanın sosial stabilizatoru şəklində istifadə olunmağa başlanılmışdır. Vətəndaşlar özlərinin bütün müstəqil həyatı dövründə gəlir vergisinin ödəyiciləridirlər.

Özəl mülkiyyətin və azad sahibkarlığın inkişafı şəraitində digər ölkələrdə olduğu kimi, ölkəmizdə də fiziki şəxslərin gəlir vergisi vergitutma sistemində ən vaciblərdən birinə çevrilir. Sosial yönümlü müəyyən elementlər Azərbaycanda gəlir vergisinin hesablanması metodikasına daxil edilmişdir.

Vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq, Azərbaycanda fərdi sahibkarlar üçün vergitutma obyektinə məcmu illik gəlir (pul və natura ifadəsində), o cümlədən müəssisələr tərəfindən öz işçilərinə təqdim olunan maddi və sosial rifahların məbləği (kommunal-məişət xidmətlərinin və yemək xərclərinin ödənilməsi, məktəbəqədər qurumlarda və təhsil müəssisələrində göstərilən xidmətlərin ödənişinin qarşılınması) hesab olunur. Məcmu illik gəlirə pensiyalar, dövlət müavinətləri (əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsinə görə müavinətlər istisna olmaqla), maddi yardımların məbləği, həmçinin şəxsi yardımçı təsərrüfatda (bağ və bostan sahələri də daxil olmaqla) yetişdirilən sürünün, dovşanın, bitkiçilik və gülçülük məhsullarının və s. satışından əldə olunan məbləğlər daxil edilmir.

Gəlir vergisinin tutulması zamanı vergitutmanın real səviyyəsinə təsir edən sosial əhəmiyyətli güzəşt və imtiyazlar

sistemi tətbiq olunur. Daha geniş yayılmış güzəşt «vergiyə cəlb olunmayan minimum» sayılır və bu, aylıq gəliri şərti maliyyə vahidinin 200 mislinədək olan şəxslərə şamil edilir (qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada minimal dərəcə üzrə vergiyə cəlb olunan məcmu gəlir məbləği hüdudunda şərti maliyyə vahidinin 30 misli qədər).

Eyni zamanda, vergi ödəyicisinin azı 3 il ərzində əsas yaşayış yeri olduğu daşınmaz əmlakın təqdim edilməsindən əldə olunan gəlirin vergidən azad edilməsi kimi güzəşt xüsusilə vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Ölkə praktikasında gəlir vergisinin tutulmasının üç forması mövcuddur: ödəmə mənbəyində, bəyannamə üzrə, kadastr üzrə. Əhalinin rifahı yüksəldikcə, Azərbaycanda əsas vergitutma forması vergi bəyannaməsi olacaqdır (məsələn, İsviçərədə olduğu kimi, hansı ki, digər vergitutma formaları yalnız müvəqqəti işləyənlər və ölkəyə qazanc dalınca gəlmiş əcnəbilər üçün tətbiq olunur).

Gəlir vergisinə münasibətdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi vətəndaşların gəlirlərinin tam uçotu istiqamətində inkişaf edir. Bir sıra kateqoriyalı vətəndaşların yüksək şəxsi gəlirlərinin vergitutmadan gizlədilməsinin mövcud üsullarının qarşısının alınması məqsədilə qüvvədə olan vergi qanunvericiliyində ciddi vergi nəzarəti tədbirləri nəzərdə tutulmuşdur.

Beləliklə, vergilərin rolu o halda pozitiv hesab edilir ki, praktikada vergitutma potensialı maksimum reallaşdırılmış olsun və vergilərin funksiyaları arasında nisbi tarazlıq əldə edilsin.

Azərbaycanın iqtisadi tərəqqisində vergi siyasətinin rolu

Son illərdə Azərbaycanın iqtisadi sahədə qazandığı uğurlar beynəlxalq aləmdə onun nüfuzunu daha da yüksəltmişdir. Ölkəmizin iqtisadi artım tempinə görə dünya birliyində öncül mövqə qazanmasında həyata keçirilən vergi siyasətinin xüsusi yeri vardır.

Bazar iqtisadiyyatı heç də dövlətin idarəetmə və tənzimləmə proseslərindən kənarlaşdırılması demək deyildir. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, bu proseslər özliyiündə təsərrüfat subyektlərinin istehsal-maliyyə fəaliyyətinə bilavasitə müdaxiləni ifadə etməməlidirlər. Dövlət bazar mexanizmlərinin fəaliyyəti üçün zəruri şərait yaratmalı və bu mexanizmlərin köməyi ilə iqtisadi prosesləri tənzimləməlidir.

Vergilər iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsas elementlərindən biridir. Dövlətin vergi siyasəti dedikdə, dövlət tərəfindən işlənilən hazırlanmış, vergi sahəsində cəmiyyətin qarşısında duran bu və ya digər vəzifələri həyata keçirməyə yönəlmiş tədbirlər sistemi başa düşülür.

İqtisadi, siyasi və digər fərqlərə baxmayaraq, istənilən dövlətin vergi siyasəti ilk növbədə onunla müəyyən olunur ki, dövlət özü təkrar istehsal prosesinin fəal iştirakçısı kimi çıxış edir. Dövlətin əsas məqsədi cəmiyyətin qarşısında duran iqtisadi və sosial məsələlərin həll edilməsidir ki, bu da vergi siyasətinin formalaşmasına öz təsirini göstərir.

Vergi siyasətinin əsas məqsədi vergilərin mahiyyəti və funksiyalarından irəli gəlir və məcmu ictimai məhsulun bir hissəsinin dövlət tərəfindən alınmasından və bu vəsaitlərin büdcə vasitəsi ilə yenidən bölüşdürülməsindən ibarətdir. Beləliklə, vergilər öz təyinatlarını və funksiyalarını vahid büdcə prosesində həyata keçirirlər. Hər bir maliyyə ili üçün büdcə qəbul edilərkən, vergi siyasətinin əsası qoyulmuş olur. Onun həyata keçirilməsi isə uyğun qanunvericilik və normativ aktların qəbul edilməsi yolu ilə aparılır.

Son 30-35 ildə Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi sahədə qazandığı bütün uğurlar xalqın ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan iqtisadiyyatının bütün sahələrində olduğu kimi, vergi sisteminin inkişafı və tərəqqisi də bilavasitə ulu öndərimiz Heydər Əliyevin gərgin əməyinin nəticəsidir.

Hərtərəfli iqtisadi təfəkkürə malik olan, xalqın tələbi və təkidi ilə ölkəyə rəhbərlik etməyə başlayan Heydər Əliyev ölkədə bazar münasibətlərinin inkişafına şərait yaradan, sahibkarlıq fəaliyyətini təşviq edən vergi siyasətinin işlənilməsinə çox aktual bir məsələ hesab edirdi. Məhz onun rəhbərliyi altında ötən əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısından başlayaraq, iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olan vergi siyasətinin konsepsiyası müəyyənləşdirildi və bu sahədə radikal islahatların aparılmasına başlanıldı. Öz zəngin təcrübəsinə, iqtisadi təfəkkürünə əsaslanan ulu öndər qeyd edirdi ki, «Biz bazar iqtisadiyyatını vergi yolu ilə tənzimləməliyik».

Mərhum Prezidentimiz H.Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən iqtisadi siyasətin mühüm istiqamətlərindən biri qanunvericilik

bazasının təkmilləşdirilməsi olmuşdur. Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinin zəruriliyi ilk növbədə ondan irəli gəlirdi ki, əsası hələ keçmiş sovet rejimində qoyulmuş mövcud vergi sistemi yeni iqtisadi şəraitə uyğunlaşmırdı, bazar münasibətlərinin inkişafına maneçilik törədir və süni əngəllər yaradırdı.

Bütün bunları nəzərə alaraq, mərhum ölkə başçısı Nazirlər Kabinetinin 1998-ci ilin noyabr ayında keçirilən geniş iclasında ölkənin Vergi Məcəlləsinin qısa müddətdə hazırlanaraq qəbul olunmasını respublika hökumətinə və iqtisadi orqanların rəhbərlərinə vacib bir vəzifə kimi tapşırırdı. Bununla əlaqədar olaraq, Vergi Məcəlləsinin layihəsinin hazırlanması üçün geniş tədbirlər proqramı həyata keçirilməyə başlandı. Bu məqsədlə mövcud vergi qanunvericiliyinin tətbiqi vəziyyəti təhlil edilmiş, onda olan boşluqlar, ayrı-ayrı qanunlar arasındakı ziddiyyətlər aşkar edilmiş, sahibkarlığın və biznes fəaliyyətinin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını, bazar münasibətlərinin sabit inkişafını təmin edə biləcək dövlət vergi siyasətinin istiqamətləri müəyyənləşdirildi.

Vergi orqanlarının statusunun yüksəldilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, mərhum H.Əliyevin 11 fevral 2000-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin yaradılması haqqında» fərmanı ilə Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyi ləğv edildi, onun bazasında ölkədə dövlətin vergi siyasətinin həyata keçirilməsini, dövlət büdcəsinə vergilərin və digər daxilolmaların vaxtında və tam həcmdə yığılmasını təmin edən və bu sahədə dövlət nəzarətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı – Vergilər Nazirliyi yaradıldı. Çox

fərəhli bir haldır ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 1 fevral 2005-ci il tarixli sərəncamı ilə həmin tarix, yəni fevral ayının 11-i Azərbaycan Respublikası vergi xidməti işçilərinin peşə bayramı günü kimi qeyd edilir.

Vergi Məcəlləsinin layihəsi Milli Məclisdə bir neçə oxunuşda müzakirə edildikdən sonra 2000-ci ilin iyul ayında qəbul edildi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin imzaladığı 11 iyul 2000-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi təsdiq edildi və 2001-ci ilin yanvar ayının 1-dən qüvvəyə mindi.

«Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun və bu Qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin təsdiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 avqust 2000-ci il tarixli fərmanının icrası ilə əlaqədar olaraq, Vergi Məcəlləsinin tətbiq edilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları və Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə onlarca sənəd təsdiq edildi.

Mərhum Prezidentimiz H. Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikamızda aparılan vergi siyasəti vergi dərəcələrinin aşağı salınması və vergi güzəştlərinin azaldılması hesabına vergitutma bazasının genişləndirilməsinə, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılmasına, hüquqi

şəxslərlə fərdi sahibkarlar arasında, rezident və qeyri-rezident vergi ödəyiciləri arasında vergi yükünün bərabərləşdirilməsinə, kiçik və orta sahibkarlıq, biznes fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına və son nəticədə mövcud iqtisadi potensialın artırılmasına və əhalinin maddi rifahının yüksəldilməsinə xidmət edirdi.

Leqal iqtisadiyyatın normal fəaliyyət göstərməsi üçün əlverişli vergi şəraitinin yaradılması dövlətin vergi siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Ümummillə liderin rəhbərliyi altında respublikamızda bu sahədə daim məqsədyönlü işlər görülmüşdür. Belə ki, mənfəət vergisinin dərəcəsi 45 faizdən 22 faizə, əlavə dəyər vergisinin dərəcəsi 28 faizdən 18 faizə, fiziki şəxslərin gəlir vergisinin maksimal dərəcəsi 55 faizdən 35 faizə endirilmişdir. Bütün bunların nəticəsində Azərbaycan Respublikasında əksər vergilərin dərəcələri digər ölkələrdəki analoji vergi dərəcələrindən xeyli aşağıdır.

Xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi məqsədilə respublikanın bütün üstünlükləri, o cümlədən yüksək peşəkarlığa malik ucuz işçi qüvvəsinin mövcudluğu, yanacaq-enerji resurslarının zənginliyi, əlverişli coğrafi və geosiyasi mövqeyi və s. nəzərə alınmaqla, bir neçə istiqamət üzrə stimullaşdırıcı vergi mühitinin yaradılması sahəsində ölkə başçısının rəhbərliyi altında əhəmiyyətli işlər həyata keçirilməyə başlandı.

Əlverişli vergi mühitinin yaradılması məsələsi xarici investorları narahat edən başlıca problemlərdəndir. Xarici investorları vergi güzəşt və imtiyazlarından daha çox öz fəaliyyətlərini uzun müddətə proqnozlaşdırmağa imkan verən vergi sisteminin sabitliyi və təkamülünün müəyyənliyi

maraqlandırır. Ölkə başçısının rəhbərliyi altında həyata keçirilən vergi siyasəti belə bir şəraiti bərqərar etmiş oldu. Bu isə Azərbaycan Respublikasının bir sıra beynəlxalq müqavilələrə qoşulmasına gətirib çıxardı. Bu müqavilələr, əsasən, investisiyaların təşviqi və qorunmasını, gəlirlərə və əmlaka görə vergilərə münasibətdə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasını, nəqliyyat daşımalarını və kredit sazişlərini əhatə edir.

Xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına axınına stimullaşdırmaq, zəngin neft-qaz yataqlarının mənimşənilməsinə sürətləndirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası ərazisində hasilatın pay bölgüsü üzrə sazişlər əsasında karbohidrogen fəaliyyətini həyata keçirən xarici şirkətlər üçün «Mənfəət vergisi haqqında», «Xarici subpodratçıların vergiyə cəlb olunması haqqında», «Fiziki şəxslərin vergiyə cəlb olunması haqqında», «İdxal və ixrac haqqında» protokollarla tənzimlənən, Vergi Məcəlləsindən fərqli üstünlüklərə malik olan xüsusi rejimli vergitutma mexanizmi nəzərdə tutulmuşdur. Bu, özünü onda göstərir ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində karbohidrogen fəaliyyətini həyata keçirən xarici subpodratçı şirkətlər gördükləri iş və xidmətlərə görə əldə etdikləri gəlirlərdən yalnız 5-8 faiz dərəcə ilə (sazişin şərtlərindən asılı olaraq) ödəniş mənbəyində tutulan mənfəət vergisinin ödəyiciləridir və digər vergiləri ödəməkdən azaddırlar. Neft sazişləri üzrə podratçı tərəf sayılan xarici şirkətlərin karbohidrogen fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirləri isə həmin sazişlərlə müəyyən olunan dərəcələrlə yalnız mənfəət vergisinə cəlb olunurlar. Ölkə başçısının bu uzaqqörən siyasəti nəticəsində ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların qoyuluşu

görünməmiş vüsət aldı, xarici müəssisələrin sayı dəfələrlə artmış oldu.

İqtisadiyyatın strateji sahələrindən biri olan kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi daim ümummillî lider H.Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun bilavasitə rəhbərliyi altında kənd təsərrüfatının inkişafının stimullaşdırılması sahəsində də xüsusi vergi siyasəti aparılmışdır. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını artırmaq və bu sahədə sahibkarlığın inkişafını sürətləndirmək məqsədilə 2001-ci il yanvarın 1-dən başlayaraq, bu sektorun torpaq vergisi istisna olmaqla, bütün vergilərdən azad edilməsi məhz həmin siyasətin nəticəsidir.

Kənd təsərrüfatı istehsalının vergilərdən azad edilməsi artıq öz nəticələrini göstərmişdir. Məlum olduğu kimi, taxıl istehsalı sahəsində çox böyük nailiyyətlər əldə olunub. Digər kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında da bu cür artımı diqqətə gətirmək mümkündür. Bu isə, nəticə etibarilə, respublikanın iqtisadi təhlükəsizliyinin həyata keçirilməsi üçün çox vacib şərtlərdəndir.

Özəlləşdirilən müəssisələrin vergi borclarının silinməsi, əhalinin əmanətlərinə görə ödənilən faiz məbləğlərindən, qiymətli kağızlar üzrə faiz və dividendlərdən gəlir vergisinin tutulması ilə əlaqədar güzəştlərin müəyyən edilməsini nəzərdə tutan bir sıra sənədlərin hazırlanması Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin nəticəsi idi.

Ölkədə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, iqtisadi sahələrdə dövlət nəzarətini həyata keçirən orqanların fəaliyyətində subyektivliyi aradan qaldırmaq məqsədilə Heydər Əliyevin «İstehsal, xidmət və maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların

qadağan edilməsi barədə» 17 iyun 1996-cı il, «Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafında süni maneələrin aradan qaldırılması barədə» 7 yanvar 1999-cu il tarixli fərmanları sahibkarlığın inkişafına əlavə stimullar yaratmış oldu.

Ulu öndər çevik vergi siyasətinin aparılmasına, vergi qanunvericiliyinin daim təkmilləşdirilməsinə daim böyük diqqət yetirirdi. Vergi Məcəlləsi qüvvəyə mindikdən sonra hər il ona əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə imzaladığı fərmanlar bu diqqətin bariz nümunəsidir.

Bu gün biz fəxrə qeyd edə bilərik ki, ulu öndərin bu siyasəti onun etibarlı və layiqli davamçısı olan möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir və bu siyasətin müsbət nəticələrini hər birimiz gündəlik həyatımızda hiss edirik.

*Tarverdiyev T.H. (Vergilər Nazirliyinin
Tədris Mərkəzinin Maliyyə və təsərrüfat
işləri üzrə rəis müavini)*

**Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafında
vergi siyasətinin rolu**

Ən yaxşı rəhbər odur ki, ölkədəki bütün insanlar ona inansın, onun ardınca getsin... Ölkənin möhkəmliyi rəhbərə, rəhbərin möhkəmliyi siyasətə, siyasətin möhkəmliyi hikmətə bağlıdır.

Otuz ildən artıq bir dövrdə ölkəmizə rəhbərlik etmiş görkəmli şəxsiyyət, dünya şöhrətli siyasətçi və dövlət xadimi, müstəqil Azərbaycan Respublikasının qurucusu, Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradıcısı ümummilli lider Heydər Əliyevin böyük səyi nəticəsində iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, vergi sistemində də köklü islahatlar həyata keçirilib. Vergi xidməti orqanlarının fəaliyyəti Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi dövründən başlasa da vergi sisteminin inkişaf mərhələsi məhz dahi öndərin dövlət kürsüsünə yenidən qalxmasından sonrakı dövrə təsadüf edib.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tükənməz enerjili, yorğunluq bilmədən həyrətəməz dərəcədə işgüzar, fenomenal yaddaşı, vətəninə və xalqına hədsiz məhəbbəti olan, xalqının tarixinə, ədəbiyyatına, mədəniyyət və incəsənətinə dərinlən bələd olan, ciddi olduğu qədər də böyük qəlbli bir insan olmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyev həm müdrik siyasətçi, uzaqgörən və dahi bir şəxsiyyət, həm də adı Azərbaycanın

tarixinə qızıl hərflərlə yazılmış dövlət rəhbəri olmaqla, xalqımızın və respublikamızın, sözün əsl mənasında, xilaskarı, əmin-amanlığının qarantı olmuşdur.

Azərbaycanın inkişaf etmiş sənaye ölkəsinə çevrilməsində onun rolu əvəzsizdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev daxili siyasətə xarici siyasətdən az əhəmiyyət verirdi. İqtisadi siyasəti zamanın tələbləri səviyyəsində qurdu, iş adamları üçün dövlət şəraiti yaratdı, imkanlı şəxslərin vaxtı ilə xarici ölkələrə daşdığı vəsaitlərin Azərbaycana qaytarılmasına və Azərbaycan iqtisadiyyatına halallıqla sərf edilməsinə qarant verdi. Nəticə etibarilə Azərbaycandan daşınıb aparılan vəsaitlər burada - Azərbaycanda azad sahibkarlığa cəlb edildi və xarici sahibkarlar tərəfindən Azərbaycanda azad investisiya qoyuluşuna təminat yaradıldı. Az müddətdə Azərbaycanda manatın valyuta məzənnəsi sabitləşdi, bazar iqtisadiyyatında dönüş yarandı, əhali arasında işgüzar və bacarıqlı şəxslər əməksevərliyi və halallığı sayəsində varlandı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin «Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında» 7 yanvar 1999-cu il tarixli 69 sayılı fərmanı sahibkarların hüquqlarının və qanuni mənafeələrinin müdafiəsinin gücləndirilməsinə, sahibkarlıq fəaliyyətinə, dövlət nəzarətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, dövlət tənzimlənmə orqanları ilə sahibkarlıq strukturları arasında etibarlı və şəffaf əlaqə mexanizminin qurulmasına, sahibkarlıq sektorundan külli miqdarda resursların qeyri-qanuni yollarla kənarlaşdırılmasının və səmərəsiz istifadəsinin qarşısının alınmasına, sahibkarlıq mühitinin sağlamlaşdırılmasına istiqamətlən-

dirilmişdi. Fərmandan irəli gələn geniş spektrli vəzifələrin həyata keçirilməsi, ilk növbədə, respublikamızda sahibkarlıq hüququnun formalaşmasının və onun qanunvericilik bazasının, qanunvericilik, tənzimləmə və nəzarət orqanlarının uyğunlaşdırılmış sistemli fəaliyyəti, sahibkarların və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq qabiliyyətinə malik vətəndaşlarımızın mütəşəkkilliyi, onların öz hüquq və mənafeələrinin müdafiəsi üzrə aktivliyi ilə bağlıdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında ölkəmizdə sahibkarlıq fəaliyyəti hüququ vətəndaşların konstitusional, fundamental hüquqlarının tərkib hissəsi kimi təsbit olunmuşdur. Eyni zamanda, əsas qanunumuzda dövlət tərəfindən sahibkarlıq fəaliyyətinə təminatlar verilməsi, bu sahədə inhisarçılıq və haqsız rəqabət kimi maneələrin qarşısının alınması tələbləri özünün ifadəsini tapmışdır. İqtisadiyyatın konstitusiyası hesab olunan Mülki Məcəllənin qəbul edilməsi ilə respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyətinin mülki əlaqələr sisteminin tərkib hissəsi olan qanunvericilik bazası formalaşmışdır.

Artıq sahibkarlıq hüququnun gerçəkləşməsi və əməli fəaliyyət müstəvisinə gətirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində olduqca vacib və dəyərli fundament yaradılmışdır.

Bu özünü sahibkarlıq strukturları və sahibkarlarla dövlət və dövlət strukturları arasındakı münasibətlərin qanunvericilik bazasının formalaşmasında da göstərir. Bunun əsasında, ilk növbədə, sahibkarlığın insanlar üçün qüsurlu və bütövlükdə cəmiyyətə yad fəaliyyət olması barədə illərcə formalaşmış fikirlərin və qeyri-sağlam oyun qaydalarının aradan qaldırılması durur. Digər vacib cəhət ondan

ibarətdir ki, dövlətin sahibkarlara münasibəti ölkənin və cəmiyyətin iqtisadi təhlükəsizliyini, bilavasitə dövlətin maliyyə gücünü və vətəndaşların sosial vəziyyətini şərtləndirən ilkin amillərdən biridir.

Azərbaycanda artıq sahibkarlıq sektoru iqtisadiyyatın inkişafının elə bir həlledici nöqtəsinə çatmışdır ki, bu sektorun səmərəlilik və rəqabətqabiliyyətlilik amilləri sistem halında dəyərləndirilməlidir. Bu baxımdan, sahibkarlıq hüququnun qanunvericilik mexanizminin üç tərkib hissəsi diqqət çəkir: sahibkarlığın təsərrüfat subyekti, şirkət, müəssisə halında formalaşması; sahibkarlığın bir proses və eyni müstəvidə yerləşən baxımsız subyektlər arasında iqtisadi əlaqələrin vəhdəti kimi gerçəkləşməsi; sahibkarlıq fəaliyyəti üzərində dövlət tənzimlənməsi, nəzarəti və yoxlama mexanizminin səmərəli vəziyyətə gətirilməsi. Bu üç blok məsələdən sonuncusu ilə bağlı sahibkarlar tərəfindən çoxlu narazılıqlar və şikayətlər edildiyindən, ilk növbədə bu sahədə təxirəsalınmaz tədbirlər görülməlidir. Sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi və nəzarəti mexanizminin səmərəli vəziyyətə gətirilməsi bilavasitə bu mexanizmin təkmilləşməsinə təmin edəcək geniş spektrdə təsirli tədbirlərlə yanaşı, tənzimləmə və nəzarət obyektinin özü də təkmilləşməlidir.

Sahibkarların hüquqlarının gerçəkləşməsində və onlar arasında əlaqələrin hər hansı bir sahibkarlıq və siyasi fəaliyyət subyektindən asılı olmayan ümumi «oyun qaydalarına» tabe tutulmasında rəqabət mexanizminin formalaşdırılması və qorunması həlledici əhəmiyyətə malikdir. Bunun əsasında belə bir təbii prinsiplər dayanır ki, birinin varlanması başqasının hesabına olmamalıdır, birinin varlanması başqasının varlanmasına maneə törətməməlidir.

Zahirən fəlsəfi ehkamları xatırladan bu müddəalar bazar əlaqələrinin inkişafının daxili məntiqini və bunun əsasında formalaşan iqtisadi qanunvericilik təcrübəsini əks etdirir. Eyni zamanda, heç bir ölkədə və heç bir zaman bu prinsiplər ideal şəkildə reallaşmamışdır. Bu gerçəklik keçid dövrü ölkələrinə daha çox aiddir.

Digər vacib məsələ sahibkarlığa dövlət köməyinin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsindən ibarətdir. Hazırda respublikamızda kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi dövlətimizin iqtisadi siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi formalaşır. Bu baxımdan, «sahibkarlara dövlət köməyi» həyata keçirilməsi zəruri olan bir funksiyaya çevrilir. Buna görə də həmin köməyin səmərəli təşkilinin ən zəruri amili müvafiq hüquqi məsuliyyətin təmin edilməsidir. «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Qanunda sahibkarlığa dövlət köməyi sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsinin tərkib hissəsi kimi ümumi şəkildə təsbit olunmuşdur. Lakin bu, sahibkarlıq sektorunun inkişafı və bu sahədə dövlət funksiyalarının təkmilləşməsi ilə əlaqədar olaraq kifayətləndirici deyildir. Mövcud şəraitdə sahibkarlığa dövlət köməyini həyata keçirən dövlət orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin hüquqi məsuliyyətinin qanunvericiliyin bütün səviyyələrində təsbiti məqsədəuyğundur.

MÜNDƏRİCAT

<i>Məmmədov F.Ə.</i> Ümummillə lider Heydər Əliyev və vergi siyasəti.....	4
<i>Rəhimov M.S.</i> Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinin zəruriliyi	20
<i>Səmədzadə Z.Ə.</i> Müasir dövrün böyük strateqi Heydər Əliyev xoşbəxt gələcəyi olan bir dövlət qurdu	25
<i>Qəndilov S.T.</i> Heydər Əliyevin dövlət idarəçilik təcrübəsi bütün dövrlər üçün əhəmiyyətlidir	43
<i>Novruzov V.T.</i> Vergi siyasətinin reallaşmasında auditin rolu və vəzifələri	51
<i>Əmiraslanov A.K.</i> Heydər Əliyev idarəetmə və dövlət nəzarəti sistemində islahatların müəllifi kimi.....	58
<i>Qasımov N.Ə.</i> Milli iqtisadi inkişaf modelində vergi sisteminin formalaşması və onun inkişaf strategiyası	71
<i>Musayev A.F.</i> Ümummillə lider Heydər Əliyevin investisiya siyasəti	77
<i>Kəlbəyev Y.A.</i> Vergi sistemi iqtisadiyyatın tənzimlənməsi vasitəsi kimi	94
<i>Rzayev Z. H.</i> Azərbaycanın iqtisadi tərəqqisində vergi siyasətinin rolu	106
<i>Tarverdiyev T.H.</i> Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafında vergi siyasətinin rolu.....	114
<i>Mündəricat</i>	119

**POLYGRAPHIC
PRODUCTION**

Tel/Fax: 447 75 04, Tel.: 447 75 06

mətbəəsnində çap olunub

T3/21

265